

Lainsäätäjän tarkoitus ja lastensuojelulaki puhetekoorian näkökulmasta

‘Too big to fail?’

Henri Lepola
Pro Gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
kevät 2020

TIIVISTELMÄ

Lainsäätäjän tarkoitus ja lastensuojelulaki puhetekorian näkökulmasta

‘Too big to fail?’

Henri Lepola

Sosiaalityö

Maisterintutkielma

Sosiaalityö/maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marjo Kuronen

kevät 2020

90 sivua

Tutkielman tutkimustehtävänä on selvittää millaista lastensuojelun käytäntöä vuonna 2007 voimaan tulleella lastensuojelulailla on tultu tehdyksi ja miten se vastaan lainsäätäjän tarkoitusta. Sekä lainsäätäjän tarkoitus että säädös ovat tutkimuskohteita, joita pystyy tutkimaan lainsäädäntöprosessin kirjallisten tuotosten kautta. Lainsäätäjän tarkoitusta käy ilmi lain esitöistä ja tulos valmiista säädöksestä. Tutkimuksen aihe on sosiaalityön kannalta tärkeä lastensuojelun käytäntöjen rakenteiden oikeudellisen tuottumisen, kehittämisen ja ymmärtämisen lisäämiseksi ja tarvittaessa muuttamiseksi.

Tutkielman aineistona ovat hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi (252/2006vp) ja lastensuojelulaki (417/2007). Tutkimuksen teoreettis-metodologisen viitekehyksen muodostavat sosiaalinen konstruktionismi ja puhetekoteoria. Molemmilla teorioilla on yhteys sekä yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen että laajempaan epistemologis-filosofiseen tietoteoriaan. Tutkimusmenetelmäksi valikoitui puhetekoteoria, jonka keskeistä teoriasisältöä käytetään tutkimuksen aineiston analyysissä. Teoreettis-metodologiset lähtökohdat tutkimukselle ovat ne, että kielen avulla luodaan luodaan institutionaalista todellisuutta, jonka voi tutkimuksen puitteissa nimetä lastensuojelun käytännöiksi, ja että kielen kautta tapahtuva ilmaisu on aina epätäydellistä, joten tulos ja tarkoitus ovat jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Tutkimuksessa lähdeaineistoa tarkasteltiin ja luokiteltiin puhetekorian kieliteon ominaisuuksien käsitteiden lokuutio, illokuutio, perlokuutio kautta. Tutkimuksessa kävi ilmi miltä lainsäätäjän tarkoituksen ja lastensuojelulain tuottaman lastensuojelun käytännön suhde on jännitteinen. Keskeisiä jännitteitä on osallisuuden, normaalin ja erityiseen sekä lastensuojelun hengen ja piirin alueilla, joista viimeisen pohdin tutkimuksen lopuksi ilmentävän laajempaa rakenteellista lastensuojelulain dikotomiaa avohuollon ja sijaishuollon välillä. Tutkimuksen tuottamaa tietoa voidaan hyödyntää lastensuojelun kehitystyössä etenkin rakenteellisen sosiaalityön kysymysten parissa filosofis-pragmaattisessa kontekstissa.

Avainsanat: lastensuojelu, lainsäädäntö, lakisidonnaisuus, viranomaistoiminta, avohuolto, sijaishuolto, puhetekoteoria, rakenteellinen sosiaalityö, lastensuojelun henki

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	4-5
2. TUTKIMUKSEN TAVOITE.....	6
3. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	7
3.1. SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI	7-13
3.2. PUHETEKOTEORIA JA INSTITUTIONAALINEN TODELLISUUS.....	14
3.2.1 AUSTININ KLASSINEN PUHETEKOTEORIA	14-15
3.2.2 SEARLE JA INSTITUTIONAALINEN TODELLISUUS.....	16-18
3.3. LASTENSUOJELUN JURIDINEN DISKURSSI SUOMESSA.....	18-23
3.4. LASTENSUOJELU SUOMESSA.....	23-25
3.5. KONTEKSTISTA TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN.....	25-27
4. AINEISTO JA ANALYYSIMENETELMÄ.....	28-29
4.1. AINEISTO; TUTKIMUSMENETELMÄ, RAJAUS.....	29-31
4.2. TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ.....	31-32
4.3. TUTKIMUSMENETELMÄ: PUHETEKOTEORIA	32-33
4.3.1. PUHETEKOTEORIAN MÄÄRITELMÄ.....	33-35
4.3.2. HISTORIAALINEN KONTEKSTI.....	35-40
4.3.3. PUHETEKOTEORIAN MENETELMÄN KRITIIKKI.....	40-43
4.4. PUHETEKOTEORIA MENETELMÄNÄ LAINSÄÄDÄNNÖN ANALYYSISSA – HAASTEET JA MAHDOLLISUUDET.....	44-45
4.5. PUHETEKOTEORIA MENETELMÄNÄ	45-47
4.6. TUTKIMUSEETTINEN NÄKÖKULMA.....	47-48
5. TULOKSET.....	49
5.1. VASTUUT, OIKEUDET JA LAPSEN ETU.....	49-55
5.2. JÄRJESTÄMISVASTUU JA KUSTANNUKSET.....	55-61
5.3. OSALLISUUS.....	61-64

5.4. LASTENSUOJELUPROSESSI JA MENETTELY.....	65-70
5.5. AVOHUOLTO, SIJAISHUOLTO JA HUOSTAANOTTO.....	70-76
5.6. LASTENSUOJELUN PIIRI JA HENKI.....	76-78
5.7. TULOSTEN YHTEENVETO JA ARVIOINTI.....	78-81
5.8. JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET.....	81-83
6. YHTEENVETO JA POHDINTA: ‘TOO BIG TO FAIL?’.....	84-85
LÄHDELUETTELO.....	86-90
OIKEUSLÄHTEET.....	90

1. JOHDANTO

Olen työ- ja opiskeluelämässä päätenyt useasti pohtimaan eletyn todellisuuden ja abstraktisen institutionaalisen ‘todellisuuden’ ristiriitaisuuksia. Yhteiskunnalliset olosuhteet muuttuvat nykyisin niin nopeasti, että julkisen vallan rooli on usein reaktiivinen proaktiivisen sijaan. Esimerkiksi lainsäädännön alueella laeiksi hyväksymisen hetkessä voi jo ennakoida tulevia lain muutoksia. Yhteiskunnallinen todellisuus ei palaudu yksittäiseen kiintopisteeseen, josta käsin yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus toteutuvat täydellisesti ja ikuisesti. Institutionaalinen ‘todellisuus’ ja yhteiskunnallinen ‘subjektiivinen’ todellisuus ovat jatkuvassa asynkroniassa keskenään, vaikka pyrkimys on aina keskinäiseen synkronian tilaan. Kandidaatin työssäni pohdin erityisesti lastensuojelun kenttään olennaisesti liittyvien käsitteiden laitoshoidon ja avohuollon tukitoimet vastakkainasettelua tai toisensa poissulkevuutta tällaisesta epäsynkronia lähtökohdista. Arvioin, että etenkin lastensuojelulaissa säädettyjen rajoitustoimien näkökulmasta lainsäädännön kautta muodostuva palvelujärjestelmä jätti palvelutyhjiön laitoshoidon ja avohuollon tukitoimien väliin: Pohdin asiaa työssäni sekä sosiaali- tai kehityspsykologiselta että taloudelliselta kannalta. Päädyin argumentoimaan, että nykyisessä lastensuojelun järjestämisessä kriisejä ei nähdä positiivisina lapsen luontaiseen kehitykseen liittyvinä generatiivisina tapahtumina vaan vältettävänä negatiivisina tapahtumina. (Lepola 2018.) Lastensuojelu päättyy näistä syistä käytännössä tasapainottelemaan turvaavien kodin ulkopuolella toteutettavien toimien ja ennaltaehkäisevien avohuollon toimien välillä. Vaikka lastensuojelun lainsäädäntö mahdollistaa myös avohuollon sijoitukset, sijoitusten yhdensuuntaisuus ja kiinnittyneisyys sijaishuollon kasvaviin raskaisiin rakenteisiin ovat jännitteisyyttä suhteessa lastensuojelun tavoitteisiin. Pohdin myös kuntatalouden tosiasiallista talousahdinkoa suhteessa lain tavoitteiden proaktiiviseen tavoitteluun. Asetelma tuntui ‘pattitilanteelta’, johon etsin eri näkökulmia, joiden kautta ongelmat voisi uudelleenmuotoilla. Vuoden 2010 globaalien pankkikriisien yhteydessä käytetty ilmaus ‘too big to fail’, vaikutti sopivalta myös muiden kuin fiskaalisten asioiden tarkasteluun.

Tulen pohtimaan tutkielmassani kriittisesti, että missä määrin etenkin sosiaalialalle ja Suomen kaltaiselle hyvinvointivaltiolle tyypillinen byrokraattinen hallinto osallistuu esimerkiksi lainsäädännön välityksellä ongelmallisten olosuhteiden syventymiseen tai ainakin ylläpitämiseen niiden ratkaisemisen tai ehkäisemisen sijasta? Sosiaalihuollon

lainsäädännön taustalla oleva laaja ihmisoikeuslähtöinen immateriaalioikeuden kenttä sitoo useita eri oikeudenalojen säädöksen sekä itseensä että toisiinsa. Tämä puolestaan voi näkyä lainsäädännön yhdenmukaistamisena tosiasiallisen uudistamisen sijaan. Lainsäädännössä päädytään syventämään ja monimutkaistamaan sisäisiä oikeussuhteita rajapintojen tai ongelmakohtien kokonaisvaltaisen uudelleenmäärittelyn sijaan. Määrittelyn tutkielman tutkimuskysymyksen tarkemmin alaluvussa 4.2.

Pro gradussani tulen nostamaan näkyville lastensuojelulain (417/2007) ja siihen liittyvän hallituksen esityksen vuodelta 2006 (252/2006vp). Tulen tarkastelemaan tätä aineistoa puhetekorian näkökulmasta ja pohtimaan, millaiseksi lainsäätaja on tullut *muodostaneeksi* todellisuuden palvelupolut ja oikeussuhteet tekemällä lastensuojelulain nykyiseen lingvistiseen muotoonsa. Valitsen siksi ilmauksen ‘muodostaneeksi’, sillä ‘on muodostanut’ viittaisi vahvempaan intentionaalisuuteen ja syy-seuraus -suhteeseen alkupisteen ja loppupisteen välillä. Huolimatta siitä, että lainsäädäntö on aina tavoitteellista yhteiskunnallista ohjaamista, juridiikan osalta vaikutukset yhteiskuntaan ovat usein epäsuoria, välillisiä ja moninaisia. Kaikkia vaikutuksia ei voida huomioonottaa lakia säädettäessä. Osa odotetuista seurauksista jää toteutumatta ja osa toteutuu. Syntyy myös ennakoimattomia vaikutuksia. Tarkoitus ja tulos jäävät jännitteeseen suhteeseen viimeistään siksi, että yhteiskunta muuttuu aina lakeja nopeammassa tahdissa.

Graduni filosofisessa ja kriittisessä tarkastelussa avautuvat pohdittaviksi kysymykset siitä, miksi lastensuojelu tekee mitä se nykyään tekee ja millaisia haasteita tämä saa aikaan sekä suhteessa lastensuojeluasiakkaiden tarvitsemien palveluiden järjestämiseen että kuntatalouteen. Ylläpidetäänkö rakenteita kentän tarpeista vai rakenteiden suuruuden ohjaamana? Onko palvelukentän rakenteellinen muoto jo liian iso - sisäisesti intensiivinen - upotakseen tai uudistuakseen, eli ‘too big to fail’?

2. TUTKIMUSASETELMA

Pro gradussani tulen tutkimaan lastensuojelulakia 417/2007 ja hallituksen esitystä 252/2006vp. Tarkastelen tätä aineistoa puhetekorian teoriakontekstista ja puhetekorian tutkimusmenetelmällä. Tutkimustehtäväni on selvittää hallituksen esityksestä vuodelta 2006 millaisia tavoitteita lainsäätäjällä on ollut lastensuojelulakia säädettäessä (HE 252/2006vp) ja millaisiksi nämä tavoitteet ovat muotoutuneet varsinaisessa lastensuojelulain säädöksessä. (417/2007.) Lainsäädäntö alkaa aina arvoista ja päättyy arvoihin. Lainsäädäntöprosessi muuntaa arvot eletyksi todellisuudeksi vallitsevana lainsäädäntönä ja niille muodostuu sääntelevä suhde elettyyn elämään monella eri tasolla. Tämä prosessi tapahtuu ajallis-paikallisella alueella ja sitä voidaan tarkastella esimerkiksi synkronian ja asynkronia akselilla: Lainsäädäntö on vain säätöhetkellä synkroniassa yhteiskunnallisten tarpeiden kanssa ja asynkronia ajaa sitä kehittymään, joka tarkoittaa usein juridisoitumista. Tämän institutionaalisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden välisen rajapinnan voi nähdä jännitteisenä sekä sosiaalityön näkökulmasta tutkimuksellisesti relevanttina vuorovaikutuksen kenttänä, jota myös neljännessä luvussa määrittelemäni tutkimuskysymys koskee.

Valitsemani tutkimusmenetelmän puitteissa yhden säännöksen morfologian tai merkityksen analysointi saattaa muuntua sivujen mittaiseksi työksi, jossa kirjoitus riisutaan sanaluokiksi, tavuiksi, kirjaimiksi, äänteiksi ja intertekstuaalisuudeksi. Tarkoitukseni ei olekaan nostaa esiin koko hallituksen esityksen sisältöä vaan keskittyä niihin lainsäätäjän tarkoitusta ilmaiseviin kohtiin, jotka ovat merkityksellisiä arvioni mukaan lastensuojelulain näkökulmasta. Vastaavasti lastensuojelulain säädöksestä tulen nostamaan tarkasteluun kohtia, jotka arvioni mukaan ovat merkityksellisiä niiden säännöksen muodon ja hallituksen esityksessä ilmaistun lainsäätäjän tarkoituksen harmonian ja disharmonian (riitasoinnin) suhteen. Tutkimukseni tavoite onkin viime kädessä arvioida miten lastensuojelulain säädöksessä näyttäytyvä lopputilanne vastaa lainsäätäjän tarkoitusta. Jatkokysymyksenä kysyn, että voisiko puhetekorian avulla muotoilla säännöksiä paremmin hallituksen esityksessä lainsäätäjän tarkoitusta ilmaisevaan suuntaan?

3. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkielmani teoriakonteksti muodostuu J.L.Austin puhetekorian ja sitä yhteiskunnallisella näkökulmalla täydentäneen John R. Searlen todellisuuden institutionaalisen rakentumisen teorian jakamasta alueesta. Nämä tutkielmani avainteoriat jakavat huomattavia yhtäläisyyksiä sosiaalisen konstruktionismin teorian kanssa, jonka kautta aloitan tutkielmani teoriakontekstin tarkastelun. Alaluvussa 3.2. pyrin määrittelemään ensinnäkin Searlen ja Austinin teorioiden positiot suhteessa yhteiskuntatieteiden tutkimustraditioon sekä tutkielmani kannalta teorioiden keskeisen annin. Alaluvussa 3.3 tarkastelen tutkielmani tutkimusmetodin muodostumista esitetyn teoreettisen kontekstin pohjalta suhteessa juridisen kielen diskurssiin.

3.1. SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

Tarkastelen tämän alaluvun aluksi sosiaalisen konstruktionismin positiivista – joskin rationaalisen kriittistä – määritelmää Ian Hackingin teoksen kautta, jonka jälkeen laajennan sosiaalisen konstruktionismin näkökulmaa lyhyesti 1900-luvun lopun ‘konstruktionististen’ filosofioiden kautta.

Tieteenfilosofiaan perehtynyt professori Ian Hacking kertoo sosiaalista konstruktionismia käsittelevässä teoksessaan konstruktionismin olevan joukko projekteja, joiden taustalta on havaittavissa kausaalisia suhteita ilmiöiden rakentumisessa, kuten esimerkiksi sosiaalinen konstruktionismi sosiaalisen todellisuuden rakennettuna ilmauksena. (Hacking 2009.) Tämä ei sinänsä kovinkaan paljoa tarkenna sitä mistä oman tutkielmani kannalta on tärkeää aloittaa oman tutkijaposition etsintä, mutta mielestäni onnistuu kuvailemaan sitä ajanjaksoa ja epistemeä, johon sosiaalinen konstruktionismi on juurtunut. Hacking erittelee mielestäni oivallisesti konstruktionismin generatiivista voimaa todetessaan sillä voivan tutkia käytännössä kaikkea mikä voi olla konstruoitu (Hacking 2009, 75). Toisin sanottuna voisi siis todeta sosiaalisen konstruktionismin tulleen mahdolliseksi kun asioita alettiin konstruoida. Hän myös toteaa etuliitteen ‘sosiaalinen’ olevan turha, ellei tutkijana halua suorittaa käytännön tason painotuseroja (Hacking 2009, 75). Mielestäni tällä viitataan ennen kaikkea subjektiivisuuden muuttuneeseen luonteeseen: Kun ihminen alkoi tarkastella todellisuutta rakennettuna, syntyi tai konkreettisesti valjastui myös mahdollisuus alkaa

aktiivisesti rakentaa ja poisrakentaa eli emansipoida vallitsevaa todellisuutta. Kronologisesti tarkasteltuna tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nämä filosofisen tai epistemologisen toiminnan tavat olisivat tulleet olemassaoleviksi vasta tällöin. Samanaikaisesti kun ajatus todellisuuden luonteen rakennettavuudesta levisi 1900-luvun puolivälin Euroopassa, emansipaation tavat ja kohteet pluralisoituivat. Samanaikaisesti voi myös puhua emansipatoristen metodien homogenisoitumisesta ajallis-paikallisen jaetun kontekstin vuoksi. Olennaista kuitenkin on, että sosiaalinen konstruktionismi on tietyn ajanjakson tuotos. Tänä aikakautena useat eri ismit jakavat enemmän tai vähemmän aktiivisia konstruktionistisia pyrkimyksiä, mutta keskeisessä asemassa on todellisuuden rakennetun luonteen hyväksyminen.

Konstruktionistisen tarkastelun rakennetta Hacking kuvailee kolmen teesin kautta, joista ensimmäinen on oman tutkielmani kannalta keskeisin:

”X:n ei tarvitsisi olla olemassa, tai sen ei tarvitse olla lainkaan sellainen kuin se on. X, tai X sellaisena kuin se on nyt, ei ole välttämätöntä seurausta asioiden luonteesta; X ei ole väistämätön.” (Hacking 2009, 20.)

Hackingin kaksi muuta konstruktionismiin liittämää teesiä ’arvottavat’ ja ’haluavat eroon’ tarkasteltavasta kohteesta eli sisältävät skeptis-kriittisen tutkijaposition yhdistettynä kapinallisuuteen tai vallankumouksellisuuteen: On myös tärkeä huomata Hackingin pyrkivän erottaa termin ’sosiaalinen’ konstruktionismista, jotta se olisi juuri yleisen tiedollis-todellisen ’rakennettavuuden’ tutkimusta. (Hacking 2009, 20-22.) Vaikka sosiaalisessakin on siis konstruktioita tai se on konstruktio, voi yhtä lailla esimerkiksi epistemeä tarkastella konstruktiona. Koen tutkijaposition kannalta olevan tärkeä pidättäytyä Hackingin ensimmäisen teesin läheisyydessä, sillä koen sen olevan lähimpänä tieteellisen tiedon tuottamisen pyrkimyksiä.

Hacking erittelee teoksessaan kuusi konstruktionismin astetta, jotka ovat historiallinen, ironinen, uudistusmielinen/naamioita riisuva, kapinallinen ja vallankumouksellinen. Hacking kuvailee näitä kategorioita sitoutumisen asteina ’lievimmästä’ historiallisesta ’vahvimpaan’ vallankumoukselliseen. (Hacking 2009, 38.) Hackingin sitoutumisen asteiden mukaisesti arvioituna oman tutkijapositioni sitoutuminen (sosiaaliseen) konstruktionismiin

on historiallisen ja ironisen välimaastossa. Koen omaksuneeni varsin vahvasti konstruktionistisen päätelmän siitä, että asioiden ei tarvitse olla siltä miltä ne näyttävät tai mitä ne ovat. Tämä lienee Hackingin määritelmän mukaan lähellä historiallisen sitoutumisen tasoa, jota hän kuvailee teoksessaan seuraavasti:

”Joku esittää X:n historian ja väittää, että X on rakentunut sosiaalisten prosessien saatossa. X on kontingentti lopputulos eli kaikkea muuta kuin väistämätön. Historiallinen konstruktionisti voisi olla varsin pidättyväinen sen suhteen, onko X hyvä vai paha.”
(Hacking 2009, 38.)

Siinä mielessä kun jätän hyvään ja pahaan liittyvän dikotomian tutkielmassani sivuun ja keskityn tarkastelemaan intentioiden ja lopputuloksen (esityksen ja lain) korrespondenssia - harmonisia ja disharmonisia asioita - ja todentamaan sitä miten todellisuutta todellakin voi muovata kielen avulla etenkin lainsäädännön kautta, olen oman tutkijapositioni näkökulmasta lähellä historiallista konstruktionismia. Ironisessa asennoitumisessa minua puolestaan vieroksuttaa ironisuuteen kuuluva keveys (aktiivisuus) tai vastakkainen raskaus (passiivisuus), jotka mielestäni jakavat ironisen näkökulman käytänteitä. Hackingin mukaan ironinen näkökulma arvottaa todellisuuksia kuitenkin niitä virallisesti arvioimatta ja kätkee asenteeseen sen mitä haluaisi sanoa. (Hacking 2009, 37-38). Mielestäni oman tutkielmani viitekehykselle soveltuvaa on todentaa todellisuuden konstruoitua luonnetta lähdeaineistojen kautta, jolloin myös tämä todellisuuden ja juridisten lähteiden välinen kausaalinen yhteys, eli se miten lainsäädäntö ohjaa todellisuutta, on entistä avoimempi keskustelulle, pohdinnalle ja kehittämiselle.

Sosiaalinen konstruktionismi joutuu Hackingin teoksessa yleisellä tasolla myös hyvin kriittisen ja jopa skeptisen tarkastelun kohteeksi. (Hacking 2009). Hacking tuntuu mielestäni herättelevän teoksessaan lukijaa ajattelemaan kysymystä konstruktionismin hyödyllisyydestä ylipäätään ja toisaalta myös kysymystä siitä missä konstruktionistisesta teoriasta voisi ylipäätään olla hyötyä? Jollain tavalla tämä kysymys on myös kaiken sosiaalityön ytimessä toistuvana tavoitteena pyrkiä luomaan lisäarvoa eri konteksteissa – asiakkaalle, yhteisölle – sosiaalityön menetelmien avulla. Siinä kiteytyy sosiaalityön muutosfunktion ydin.

Posthumanismista kirjoittava Utrechtin yliopiston professori Rosi Braidotti käsittelee poststrukturalismia, postkolonialismia, dekonstruktiota ja muita 1950-lopun ismejä sosiaalisen konstruktivismiin 'haaroina' (Braidotti 2013, 23-24). Braidottin oma positio tietoteorian kentällä on filosofi Gilles Deleuzen postindividualistisen teorian traditiossa, johon Braidotti on liittännyt oman teoriasa kautta feminismiä. Deleuzen filosofia on eräänlainen psykoanalyysin ja yhteiskuntateorian synteesi - niiden post-teoria - jonka voi kiteyttää Deleuzen ja psykoanalyttikko Feliz Guattarin pääteokseksi mielletyn Anti-Oidipuksen seuraavaan todellisuuskuvaukseen:

”Enää ei ole ihmistä eikä luontoa, vaan ainoastaan prosessi, joka tuottaa luonnon ja ihmisen toisiinsa ja kytkee koneet. Tuottavia koneita tai halukoneita on kaikkialla, skitsofreenisiä koneita, koko lajielämä, minä ja ei-minä, ulkopuoli ja sisäpuoli eivät enää tarkoita mitään.” (Deleuze & Guattari 2007, 10.)

[--]

”Subjekti on outo, sillä ei ole pysyvää identiteettiä: se harhailee elimettömällä ruumiilla, aina halukoneiden puolella, tuotteesta ottamansa osan määrittelemänä ottaa kaikkialla vastaan tulemisen tai muodonmuutoksen lisän; se syntyy kuluttamistaan tiloista ja syntyy uudelleen joka tilassa.” (Deleuze & Guattari 2007, 23-24.)

Braidottin käsittelemä posthumanismi muistuttaa sekä kirjaimellisesti että teemallisesti deleuzeläistä käsitystä oudosta subjektista, joka syntyy ja kuolee aina uudelleen metaforiana ajattelussa 'koneistetussa' todellisuudessa. Elämä tapahtuu kytkennöissä. Tutkielmani kontekstissa tällainen posthumaani ihminen voidaan ymmärtää kansalaiseksi siinä mittakaavassa, että se käsittää sekä viranomaisen että kansalaisen positiot. Mielestäni on tärkeä ymmärtää, miten lähelle tällainen ajattelutapa tulee lainsäädäntöprosessia ja oikeuskäytäntöä. Sikäli kun ihmisarvo samastuu kronologisesti etenevässä ajassa enenevässä määrin juridisiin sopimuksiin, läheneekö ihmisen elämän syvin olemus valtiollista, oikeudellista, yhteiskunnallista järjestäytymistä? Onko yhteiskunta kone, johon ihminen on kytketty tai toisinpäin? Joka tapauksessa kieli on tapa olla vuorovaikutuksessa tämän yhteiskunnan kanssa ja vaikuttaa siihen, sillä sosiaalityön näkökulmasta olennainen oikeudellinen yhteiskunta (oikeusvaltio) rakennetaan kielen ja käytännön yhteistyöllä.

Hackingin kysymys konstruktionismin hyödyistä, eli laajemmin kysymys millä tavoin teoria antaa lisäarvoa todellisuuden ymmärtämisessä on mielestäni hyvin tyypillinen 2000-luvun

kysymys konstruktionismin näkökulmasta. Posthumanismia käsittelevän teoksensa lopussa Braidotti liittää posthumanismin käsitteeseensä 'lokaation politiikasta'¹, jonka mukaan posthumanistinen subjektiivisuus ilmaisee itseään materialistisesti ja vitaalisesti ilmestymällä ikään kuin kaikkialle: Subjektiivisuus on vaeltavaa ja nomadistista ja ilmenee ruumiillistuvan, 'lihaksi tulevan' ajallis-paikallisen position kautta. (Braidotti 2013, 189.) Lokaation politiikka on kaikkea ilmenevää, kuten myös sitä mitä tässä tutkielmassa valitaan tutkimusasetelmaan ja -orientaatioksi. Tutkielmani näkökulmasti yksi posthumanismin lokaation politiikan ilmentymä on lastensuojelulaki säädöksenä, joka voidaan ymmärtää posthumanististen voimien ilmentymänä kielellisessä muodossa. Kieli on siis toistaiseksi välineenä, mutta ei sisällöltään ennalta määrätty konstruktio, jolla on sosiaalityössä lainalaisuuden kautta vahva yhteys työn ja yhteiskunnan tosiasialliseen järjestäytymiseen.

Yksi mielestäni hyödyllinen tapa juurruttaa ja samaan aikaan pitää ajankohtaisena konstruktionismin ja sen posthumanistisen materialistis-vitalistisen jälkeläisen teorioiden keskeiset teemat tutkielmani teoreettisessa kontekstissa on Slavoj Žižekin tapa tarkastella reaalista psykoanalyysin näkökulmasta. Filosofin Slavoj Žižek käsittelee teoksissaan usein elokuvissa esiintyvää todellisuutta psykoanalyttisen tutkimustradition näkökulmasta. Psykoanalyttinen tutkimus on monisyinen, mutta samanaikaisesti sen käyttö etenkin aiemmin yleisessä lääketieteen rajapinnoissa on pääasiassa lopetettu. Syynä tähän on psykoanalyysin deterministisyys ja äärimmäinen positivismi, joiden seurauksena se on tutkimustraditiona irtautunut - tai ehkä muut pikemminkin ovat irtautuneet siitä - kriittisyyteen ja prosessinomaisuuteen luottavista traditioista. (Žižek 2009, 60-61.) Psykoanalyysi menetelmänä tuottaa kohteestaan empiirisesti vaikeasti hallittavaa kielen medioimaa tietoa ennalta asetetuin käsittein, kuten libido (seksuaalivietti), pyrkien jollain tasolla osoittamaan miten todellisuus on näiden teorian käsitteiden ennalta määräämä. Žižekin edustama psykoanalyttinen filosofia puolestaan kohtaa teoreettisella kentällä erilaisia taiteellisia ja tieteellisiä konstruktioita ja tarkastelee näitä psykoanalyttisen kontekstin rajapinnoissa tyhjentämättä tuotettua tietoa kuitenkin positivistisesti. Žižekin omalaatuista filosofista lähestymistapaa leimaa ajallis-paikallisuuden tunne, johon liittyy vahvasti ruumiillisuuden hyväksyminen Braidottin lokaation politiikan tavoin. Hänen

¹ "Politics of location" (Braidotti 2013, 188).

filosofiassaan perinteisen psykoanalyysin tapaan käydään kuitenkin painavaa vuoropuhelua reaalisen ja symbolisen todellisuuden välillä: Žižek nivoo todellisuuden rakentumisen ja kielen kentät yhteen kirjoittaessaan reaalisen kierteestä seuraavasti:

”Lyhyesti sanottuna se, mikä ei ole nimettävissä, sisältyy tiukasti ottaen jo itse kieleen – kuinka se sitten ilmaantuu? Ei ole niin, että tarvitsemme sanoja tarkoittamaan objekteja, symbolisoimaan todellisuutta, minkä lisäksi on jokin todellisuuden ylijäämä, symbolisaatiota vastustava traumaattinen ydin. Sellainen mystifioiva käsitys, että olisi jokin kielen otetta pakeneva korkeamman todellisuuden nimeämätön ydin, olisi hylättävä kokonaan. Näin ei ole siksi, että naiivisti uskottaisiin kaiken olevan nimettävissä, ymmärrettävissä järjen avulla, vaan siksi, että nimeämättömän tosiasia on kielen vaikutusta. Todellisuus on silmiemme edessä paljon ennen kieltä, ja se, mitä kieli tekee kaikkein perustavimmalla tasolla, on [- -] todellisuuden tarkoittamisen vastakohta: *kieli kaivaa siihen reian*, sysää näkyvän tai esillä olevan todellisuuden kohti ei-näkyvää tai immateriaalista ulottuvuutta. Kun näen sinut, minä yksinkertaisesti vain näen sinut – mutta nimeämällä sinut voin viitata sinussa olevaan pohjattomaan kuiluun, joka on kaiken näkyvän tuolla puolen.” (Žižek 2009, 60.)

Toisin sanoen, kielen muotoon kirjoitetussa tekstissä on kirjoitettu myös aina poissaolo. Mitä tämä voisi tarkoittaa oman tutkielmani teoreettisen viitekehyksen ja sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta? Kun lastensuojelun arvot kirjoitetaan laiksi, mitä tullaan kirjoittaneeksi poissaolon muotoon? Tarkoitus ja tulos ova jännitteisessä suhteessa. Siteeraamani ajatus todellisuuden ensisijaisuudesta suhteessa kieleen on samankaltainen John R. Searlen ’raakojen faktojen’ ensisijaisuuden kanssa.² Žižekin mukaan kieli on kuin todellisuuden kaksisuuntainen musta aukko, johon kaikki voi sekä kadota että josta kaikki voi myös syntyä. Yhden asian läsnäolon nimeäminen tekee näkyväksi myös toisen asian poissaolon. (Žižek 2009, 41). Kielen rooli konstruktionismin teoriassa onkin mielestäni yksi keskeisimpiä. Myös aiemmin käsittelemäni Hacking, kuten aiemmin totesin, viittasi sosiaalisen konstruktionismin teoksessaan myös Austinin lingvistiseen teoriaan ja siitä kehittyneeseen Searlen teoriaan institutionaalisesta todellisuudesta. Žižekin filosofian mukaan voisi ajatella kielessä ilmenevän koko todellisuuden kirjo joko läsnäolon tai poissaolon kautta. Kielellisten ilmaisujen proliferaation kautta olemassa olevaa todellisuutta

² Kts. 3.2.2.

ei pystyttäisi kuvailemaan täydellisesti, sillä todellisuus muuttuisi jokaisen uuden kielellisen representaation kautta. Kielen suhde todellisuuteen on kuin dataverkon suhde käyttäjiin. Käyttäjät luovat dataverkon merkityksen ja siten eletyn todellisuuden.

Tutkielmani teoreettisen kontekstin puitteissa omaksun lähdenaineistoni tutkimukseen seuraavat tutkimukselliset lähtökohdat:

1. Todellisuus eksistoi ennen sen kuvailua, joten kaikki kuvailu on konstruktioita.
2. Myös institutionaalinen todellisuus on luonteeltaan konstruoitua.
3. Institutionaalista todellisuutta voi rakentaa ja poisrakentaa.
4. Konstruointi edellyttää ruumiillista olemassaoloa eli eksistointia.
5. Vuorovaikutus institutionaalisen todellisuuden kanssa tapahtuu kielessä.

Todellisuus onkin siis sopivassa määrin sekä kielellistä että ei-kielellistä: Se toisaalta antautuu valtavassa määrin kielelliselle kuvaukselle ja rakentamiselle, mutta kieli itsessään ei vaikuta antautuvan yksinkertaiselle kohtaamiselle käyttäjänsä kanssa sillä se ilmenee poissaolona että läsnäolona ja yleisesti jännitteenä tarkoituksen ja tuloksen suhteessa. Kielen todellisuus on se Žižekin kuvailema musta aukko, joka tuottaa kielen puutteellisuuden ja siten myös kielellisesti konstruoidun institutionaalisen todellisuuden puutteellisuuden. Siksi myös lainsäädäntö on tuomittu jännitteeseen suhteeseen todellisuuteen. Tarkastelen seuraavaksi sitä, miten näistä teoreettisista lähtökohdista voi lähestyä tutkimuskohdetta kielen rooliin fokusoiden puhetekorian kontekstissa.

3.2. PUHETEKOTEORIA JA INSTITUTIONAALINEN TODELLISUUS

Primaari teoria ja tutkimusmenetelmä gradussani on 1950-luvun puolivälissä alkunsa saanut puhetekoria, jonka juuret ovat J.L.Austinin teosten suomentajan Risto Koskensillan mukaan Ludwig Wittgensteinin myöhäisvaiheen ajatuksissa kielen toiminnallisesta puolesta. (Koskensilta 2017.) Käyn puhetekorian kolmannessa luvussa läpi teoreettisesta näkökulmasta ja neljännessä luvussa tutkimusmenetelmänä. Koskensilta määrittelee Austinin ja hänen vaikutuspiiristä nousseen teorian historiallisen kehityksen ääriviivat seuraavasti:

“‘[P]uhetekorialla’ tarkoitetaan yleensä Austinin oppilaan John R. Searlen (s.1932) teoriaa. Se eittämättä ansaitsee ‘teoria’-nimikkeen huomattavasti paremmin kuin Austinin

pohdinnat, mutta sitä ei voi suoranaisesti pitää Austinin puhetekokäsityksen systematisointina.”(2017, 64-65.)

Puhetekoteoria on siis teoriana koostamaton kokonaisuus, jolla on yhtymäkohtia useisiin muihin teorioihin kielifilosofisen ulottuvuutensa vuoksi. Puhetekoteorian voi ymmärtää kattavan aiheen osalta kaiken kielellisen toiminnan ja siten koko reaalityodellisuuden, jossa ihmisen voi arvioida luovan merkityksellisyyttä kielellistämällä todellisuuttansa.

Tarkastelen seuraavassa alaluvussa aluksi Austinin ‘klassista’ puhetekoteoriaa pro graduni tutkimuksellisten intressien näkökulmasta. Sen jälkeen tarkastelen Austinin tutkimustraditiota jatkaneen Searlen vaikutusta puhetekoteorian ja todellisuuden väliselle rajapinnalle. Myöhemmin kolmannessa luvussa sijoitan puhetekoteorian ‘teoriana’ oikeustieteen ja oikeuskielen rajapintaan sekä pohdin sosiaalityön lastensuojelun kentän suhdetta oikeuteen.

3.2.1. AUSTININ KLASSINEN PUHETEKOTEORIA

Austinin puhetekoteorian ytimessä ovat Koskensillan mukaan kolme teemaa: puheteon ja kielijärjestelmän suhde, puheteon intentioperustaisuus ja konventionaalisuus sekä puhetekojen luokittelu. (Koskensilta 2017, 65.) Lähtökohtana puhetekoteoriassa on jako kuvaileviin konstatiiveihin ja tekeviin performatiiveihin, jolle Austin esitti myöhemmin pääteoksessaan vaihtoehdoksi jakoa lokutionaariseen, illokutionaariseen ja perlokutionaariseen kielenkäyttöön. Nämä voi ymmärtää sanotun asiasisällöksi (lokuutio), teoksi (illokuutio) ja vaikutuksiksi maailmaan (perlokuutio). (Austin 1975.) Austinin kuuluisimpia esimerkkejä puheen performatiivisuudesta on esimerkiksi se kuinka kastetilaisuudessa ryhmästä kirjaimia tulee nimen lausumisen myötä ihmisen nimi, joka toimii hänen viittaussuhteena ulkomaailmaan halki elämän.

Tutkielmassani lokuution, illokuution ja perlokuution termein voidaan puhua lainsäädäntöprosessista: Lain tullessa voimaan, muuttuu kieli asiasisällön viestimestä todellisuutta muovaavaksi teoksi, jolla on monenlaisia vaikutuksia reaali maailmaan (Austin 1975). Lokuutio, illokuutio ja perlokuutio ovat myös pro graduni analyysilukuani rytmittävät tutkimuksen keskeiset metodologiset käsitteet. Oikeus luo ja kollektiivinen sopimus sekä käsitys oikeuden roolista sisältävät ne konstitutiiviset eli rakentavat ehdot,

joilla juridinen kieli työntyy todellisuuteen. Ekslikoin tätä tarkemmin alaluvussa 3.2.2. Kun lainsäätävä säätelee jonkin asian rikolliseksi, toimimalla näin todellisuudessa joutuu kantamaan rikosoikeudellisen vastuun toiminnastaan. Seurauksena tällainen toiminta usein vähenee et cetera. Tarkastellessani tutkielmani lähdeaineistoa en tule yksioikoisesti tyypittelemään tai kodifioimaan aineistoa vaan pikemminkin analysoimaan sen asiasisältöä Austinin puhetekoriasta nousevien käsitteiden avulla. Tutkielmani kannalta kiinnostavaa on se mitä käsittelemissäni juridisissa teksteissä on sanottu, mutta se on kiinnostavaa erityisesti juuri juridisen tekstin diskursiivisiin piirteisiin liittyvien syiden vuoksi.³

Juridisen kielen konventionaalisuuden keskeisyyttä puhetekorian näkökulmasta on tutkimuksissaan painottanut myös esimerkiksi italialainen Marina Sbisà, jonka mukaan puheen vastaanottajan rooli jää ymmärtäväksi tai täydentäväksi suhteessa puheeseen (Sbisà 2009; 2014). Lain osalta kansalainen ymmärtää tai ei ymmärrä lainsäädäntöä tai tulkitsee sitä omista subjektiivisista lähtökohdistaan. Samankaltaisia pohdintaa ja tutkimusta on tehnyt myös Austinin seuraaja John R. Searle, jolle institutionaaliset tosiasiat eivät riipu yksilön vaan jaetusta hyväksynnästä: Searlen mukaan institutionaalinen todellisuus pohjautuu deklaraatioille eli julistaville puheteoille (Searle 1995.) Kun ajan siis 90 kilometriä tunnissa rajoituksen ollessa 80 kilometriä tunnissa, ei minun näkemykseni tieolosuhteiden turvallisuudesta ole merkityksellinen sen suhteen olenko tosiasiallisesti syyllistynyt ylinopeuteen vai en.

Tutkimukseni puitteissa ajatus juridisten deklaraatioiden todellisuusvaikutuksista, eli oikeussäännösten noudattamisesta, voidaan ymmärtää siten, että legitimizeettinsä oikeusteitse saavat toimet, kuten esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän päätökset toimivat vahvasti säädöksessä olevien deklaraatioiden ohjaamana. Toisin sanoen, todellisuus ohjautuu säädösten mukaiseksi. Palvelupolut ovat todellisuuden uomat, joihin säädökset sosiaalihuollon kaltaisilla aloilla ohjaavat elettyä todellisuutta. Toisin sanoen, pro graduni näkökulmasta voi lastensuojelun käytäntöjen ajatella muodostuvan hyvin vahvasti voimassa olevan lainsäädännön pohjalle.

³ Kts. 3.3.

Austin käytti näistä diskursiivisista piirteistä määritelmää 'luontumisehdot' (Austin 1975). Vrt. Searlen deklaraatiot alaluvussa 3.2.2.

3.2.2. SEARLEN TEORIA INSTITUTIONAALISESTA TODELLISUUDESTA

Kaliforniassa Berkeleyyn yliopistossa opettava analyttisestä filosofian tutkija John R. Searle on saanut omaan institutionaalisen todellisuuden teoriaansa huomattavasti vaikutteita Austinin puhetekoriasta.⁴ Searlen filosofista tuotantoa halkova teema mielestäni liittyy ajatuksen tasolla hänen 'kiinalaisen huoneen kokeeseen', jonka hän esitteli vuoden 1985 teoksessaan. Kokeen puitteissa todeksi argumentoitu hypoteesi oli se, että syntaksista ei voi johtaa semantiikkaa, sillä ihmismieli ei toimi sääntökeskeisesti. (Searle 1985.) Toisin sanoen, kielen merkitys jää ihmisielen luovan prosessin varaan, jossa kaikkea voi niin sanotusti sattua. Searlen tuotannon filosofiset pääteesit artikuloituvat hänen pääteoksessaan. *The Construction of Social Reality* (1995). Searlen tuotannossa toistuva tutkimuskysymys on liittynyt juuri kielen ja sosiaalisen rajapinnoilta löytyvien faktojen ontologiaan:

"We live in a world made up entirely of physical particles in fields of force. Some of these are organized into systems. Some of these systems are living systems and some of these living systems have evolved consciousness. With consciousness comes intentionality, the capacity of the organism to represent objects and states of affairs in the world itself. Now the question is, how we account for the existence of social facts within that ontology?" (Searle 1995, 7.)

Searle tutkii, miten ihmisten käsitteellisen instrumentin (kielen) avulla on mahdollista luoda tosiasiallisia faktoja, todellisuutta? Searle jatkaa pohdintaansa erottelemalla eri subjektiivisuuden ja objektiivisuuden laatuksuuksia jakamalla ne epistemologiseen ja ontologiseen. Epistemologisen, eli tieto-opillisen näkökulman mukaan yleisesti voidaan puhua subjektiivisista ja objektiivisista arvioista tai faktoista. (Searle 1995, 8.) Se, että jäätelö maistuu hyvälle on epistemologisesti subjektiivinen lause, sillä sen totuusarvoa ei voi arvioida objektiivisesti. Tietoa siitä syönkö jäätelöä tötteröstä vai kupista voidaan kuitenkin tarkastella epistemologisesti objektiivisen faktan kategoriassa, sillä se onko

⁴ Kts. esim.

-Searle, John (1965): What is a speech act? In M. Black (ed.), *Philosophy in America*. Ithaca, NY: Cornell University Press. London: Allen and Unwin.

-Searle, John (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

kädessäni kuppi vai tötterö, ei ole minun arvioitavissa epistemologisesti. Toisin sanoen, kielijärjestelmässämme kuppi ja tötterö ovat eri asioita. Ontologisen, eli olevaisen olemuksen opin näkökulmasta puolestaan kupin tai tötterön kiistäminen edellyttäisi sen ontologian kiistämistä tai radikaalia toisinajattelua. Sen sijaan vaikkapa puut pellon reunassa ovat ontologisesti objektiivisia, sillä niiden olemassaolon tapa ei ole riippuvainen niiden katsojasta tai hänen mielentilastaan. Lainsäädännön vaikutukset todellisuuteen tapahtuvat sekä ontologian että epistemologian kategorioissa: Oikeudellisuus on ontologisesti subjektiivinen kategoria ja epistemologisesti objektiivinen todellisuuden rakentumisen alue.

Searlen teoksen tutkielmani kannalta keskeiset teesit voidaan muotoilla seuraavasti:

1. Fyysisen objektin (lain, oikeuden) olemassaolo ei ole subjektiivista.
2. Objektilla on sekä sisäsyntyisiä että suhteessa ulkoiseen subjektiin.
3. Ontologisesti subjektiivinen asia on objektin luoma.
4. Ontologisesti subjektiivinen asia voi olla epistemologisesti objektiivinen.
5. Subjekti ymmärtää maailmaa ontologisesti subjektiivisesti. (Searle 1995, 10-11.)

Lainsäädäntö on Searlen teesien pohjalta ajateltuna epistemologisesti objektiivista tekstiä, mutta samanaikaisesti ontologisesti subjektiivista. Searle liittää pohdintansa laajemmin kollektiivisen intentionaalisuuden käsitteeseen eli siihen, että yksilö tekee jotain osana yhteisön tekemistä: ” - I am doing something only as part of our doing something.” (Searle 1995, 23.) Kun toimin puolustajana jalkapallo-ottelussa, toimintani riippuu monista eri osaluista, kuten muiden toiminnasta, omasta tehtävästäni, pelitilanteesta, omasta voinnista, siitä onko tyttöystävä katsomassa jne. Searlen näkemys mukaisesti sosiaalinen todellisuus on sen ominaisuuden yhteisyydessä, että ihmissubjektille on ’sisäsyntyistä’ ymmärtää maailmaa ontologisesti subjektiivisesti.

Searle implikoi teoksessaan myös ’raakojen’ (”brute”) faktojen ensisijaisuudesta suhteessa institutionaalisiin faktoihin. Searle toteaa auringon ja maan etäisyyden olevan esimerkki tällaisesta raa’asta faktasta, joka ei ole riippuvainen instituutioista. (Searle 1995, 27.) Sen sijaan esimerkiksi laki perustaa olemassaolonsa kieleen: Lain kautta sekä kielletään että oikeutetaan erinäisiä asioita. Searle käyttää tässä tapauksessa esimerkkinä sitä, miten shakin säännöt tekevät tosiasiallisesti mahdolliseksi shakin pelaamisen (Searle 1995, 28). Shakinappuloita ja lautakin voisi tosiaan olla olemassa ilman shakin pelaamista, mutta

voisiko itse peliä olla olemassa ilman sitä sääteleviä kielellisiä ilmauksia, jotka Searle (2010, 28) jakaa regulatiivisiksi ja konstitutiivisiksi säännöiksi? Voisiko oikeutta olla olemassa ilman sen säädöksiä eli lakia?

”In general, where the X term is a speech act, the constitutive rule will enable the speech act to be performed as a performative declaration creating the state of affairs described by the Y term.” (Searle 1995, 54.)

Tarkasteltaessa Searlen teoriaa institutionaalista todellisuudesta voidaan ajatella institutionaalisen todellisuuden kattavan todellisuudesta toisia osia vahvemmin kuin toisia. Kävellessäni metsässä institutionaaliset säännöt tuntuvat etäisiltä. Pohdin sitä miten metsä tuntuu rauhoittavan mieltäni ja tervehdyttävän minua, jotka ovat kokemuksina ontologisesti subjektiivisia, mutta myös epistemologisesti objektiivisia omina tuntemuksinani. Mielen saattaa rauhoittua ja kehoni tervehtyä metsässä tosiasiallisesti. Samalla tavoin laki luo todellisuutta yhteiskunnassa: Lainsäädäntömme perustuu jaettuun subjektiiviseen ontologiseen kokemukseen lain funktiosta, joka kuitenkin osana institutionaalista todellisuutta tekee siitä epistemologisesti objektiivista, tosiasiallista.

3.3. LASTENSUOJELUN JURIDINEN DISKURSSI SUOMESSA

Kun puhutaan suomalaisesta lastensuojelulaista Searlen ja Austinin teoriakontekstissa niin mistä silloin puhutaan? Searlen oman teorian laajemman määritelmän mukaan voitaisiin puhua vaikka lapsiin liittyvistä arvoista (X), joista on jo tullut oikeusnormi (Y) kollektiivisen, lingvistisen ja julkisen hyväksynnän kautta:

”The move from X to Y is linguistic in nature because once the function is imposed to the X element, it now symbolizes something else, the Y function. This move can exist only if it is collectively represented as existing. The collective representation is public and conventional and it requires some vehicle.” (Searle 1995, 74.)

Käydessään lainsäädäntöprosessin läpi ja tullessaan presidentin vahvistamaksi, tekstikatkelmasta tulee kiinteä osa elettyä yhteiskunnallista todellisuutta. Oikeusperiaatteen mukaan vain sellainen säännös, jota noudatetaan voi myöskään olla laki, joten kollektiivinen hyväksyntä ja hyväksynnän hyväksytyt proseduurit ovat avainasemassa. Lastensuojeluviranomaisen toiminnan kohdalla puhutaan julkisen toiminnan osa-alueesta,

jossa institutionaalinen todellisuus on vahvasti läsnä kirjoitetun kielen kautta lastensuojelun toteuttamisessa. Usein puhutaankin laveasti lastensuojelulain 'hengestä' ikään kuin se olisi 'sisäänsä syleilyyn ottava kaikensyövä voima', vaikka todellisuudessa lastensuojelun käytäntöjen askelmerkit ovat erittäin vahvasti kirjoitettu lainsäädäntöön, jossa puhutaan lastensuojelun piiristä.

Seuraavassa tarkastelen lastensuojelun kenttää osana juridista diskurssia. Pitääkseni tutkielmani kuitenkin erillään diskurssianalyttisestä tutkimusmenetelmästä, käsittelen juridiselle diskurssille keskeiset 'lainalaisuudet' tässä luvussa mahdollisimman tiivistävästi. Tutkielmassani ei ole tarkoitus luoda diskurssianalyttistä *diskurssinkuvausta* neljännessä luvussa kuvailemallani diskurssianalyysille ominaisella tavalla, vaan keskittyä tutkimuslähteiden asiasisältöön. Tutkimukseni tutkimusteoria tai -orientaatio eivät siis painota juridisen diskurssin erityispiirteiden analysointiin, mutta niiden ymmärtäminen tutkimuskontekstissa on tärkeää. Diskurssin, eli erotettavissa tai erikseen tarkasteltavissa olevan systeemin, erityispiirteet onkin tärkeä käydä läpi ennen metodologiaan tai analyysiin siirtymistä.

Suomalaisen lastensuojelun voi ajatella sijaitsevan eettis-idealisticen ja juridisen rajapinnassa: Eettis-idealisticen kontekstissa syntyvät, muuttuvat ja kuolevat ne idea, arvot ja tavoitteet, jotka päätyvät osaksi lastensuojelun käytäntöjä juridiikan kautta. Juridisessa kontekstissa puolestaan on ennen kaikkea viranomaistyönä ja julkisina tehtävinä toimeenpantavan lastensuojelun sosiaalityön toimeenpanema ulottuvuus. Juridisen kontekstin ymmärtäminen on lastensuojelun kohdalla käyttämäni ihmisen vertauskuvan näkökulmasta yhtä tärkeää kuin kävelijälle ymmärrys paikallaan kävelyn ja liikkumisen eroista. Ymmärrys lastensuojelun juridisesta kontekstista on sen parissa työskentelevälle mahdollisuus heittäytyä työprosessiin, johon sisältyy velvollisuuksia, oikeuksia, päätöksiä ja monenlaisia lingvistis-lähtöisiä oikeudellisia suhteita. Tämän kontekstin tarkastelu on syytä aloittaa laajemmasta oikeuden maailman käsittelystä.

Tutkielmani kannalta keskeisiä juridisia käsitteitä ovat perusoikeudet, ihmisoikeudet, oikeusperiaate ja oikeuskäytäntö. Rautiainen (2013, 104) määrittelee perusoikeudet perustuslailla turvatuiksi yksilön oikeuksiksi ja ihmisoikeudet kansainvälisissä

sopimuksissa turvatuiksi ihmisyksilön oikeuksiksi. Näitä oikeuksia voivat luoda oikeusnormit, eli oikeussäännöt tai oikeusperiaatteet, joista oikeussäännöt ovat sitovia oikeudellisesta tilanteesta huolimatta. Oikeusperiaatteet ovat puolestaan niitä vakiintuneita sääntöjä, jotka ohjaavat oikeuskäytäntöä oikeusnormien (esim. säännösten) ollessa ristiriita, eli normikollisiotilanteessa ja siten ‘pitävät yllä oikeusjärjestystä.’ (Tuori & Kotkas 2008, 151-152.) Termeillä oikeuskulttuuri, oikeusjärjestelmä ja oikeustraditio voidaan puolestaan tarkastella oikeutta ilmiönä erilaisilla yhteiskunnan tasoilla. Oikeustradition taso on nähdäkseni oman tutkielmani kannalta keskeisin, sillä sen avulla voidaan Tammin ja Letto-Vanamon mukaan ”saada tietoa siitä, mitä oikeus kulloinkin on ja kuinka se reagoi kohdatessaan toisen oikeusjärjestelmän ja miten traditio muuttuu.” (Letto-Vanamo 2015, 16.)

Oikeusjärjestyksestä puhuttaessa puolestaan viitataan oikeusnormien muodostamaan monimutkaiseen ja monialaiseen kokonaisuuteen osana oikeusjärjestelmää (Nykänen 2013, 29). Lastensuojelu sijoittuu julkisoikeuden alaan, erityishallinto-oikeuden alle sosiaali-oikeuden lokerossa samalla viivalla virkamiesoikeuden ja kunnallisoikeuden kanssa. Yleisesti julkisoikeudenalan sääntely eli sen oikeusnormit ovat indispositiivisia eli pakottavia. (Nykänen 2013, 35.) Lastensuojeluviranomainen ei voi tehdä toimimatta jättämisen tai toimimisen ratkaisua tilanteessa, jossa laissa säädetään toisin. Esimerkiksi hallintolain kautta luodaan oikeussuhteita viranomaisen ja kansalaisen välille sosiaali-oikeuden kentällä, jotka eivät anna oikeutta luovuttaa pois omia säädettyjä velvollisuuksia. Suomi onkin monen mittapuun mukaan oikeusvaltio ja oikeusvaltion perusta rakentuu vahvasti kirjoitettuun lainsäädäntöön, kuten lastensuojelulakiin.

Oikeusvaltion ideaan liittyvät Määtän (2012, 38 & 99) mukaan yksilöiden yhdenvertaisuuden vaatimus, kansanvaltaisuuden periaate ja valtiosäännöllä julkisen vallankäytön sitominen lakiin. Kansanvaltaisuus on käytännön tasolla osa sitä prosessia, jonka seurauksena kuka tahansa saattaa laittaa alulle lakialoitteen, josta eduskunta ministeröiden työryhmien valmistelujen jälkeen hyväksyy lakiesityksen ja myöhemmin presidentti vahvistaa lain (Nykänen 2013, 44-45). Määtän (2012, 38) mukaan oikeusvaltion voidaan ymmärtää olevan tosiasiallisesti olemassa jos valtioelinten vallanjaon, lainalaisuuden ja jos kansalaisille säädetyt perusoikeudet tosiasiallisesti toteutuvat.

Lainalaisuusperiaate ja mielivallan ovat kielto oikeusperiaatteista ne ehkä suomalaiselle viranomaistoiminnalle keskeisimmät. Määttän teoksessa nämä määritellään seuraavasti:

”Lainalaisuusperiaate sitoo viranomaisen toimivallan, päätökset ja muut toimet oikeusjärjestyksen normeihin. Se kieltää lainvastaisen toiminnan ja menettelyt kuten harkintavallan tai menettelymuotojen väärinkäytön. Hallinnon lainalaisuuteen kuuluu muun muassa mielivallan kielto, mikä tarkoittaa sitä, että viranomaisten on käytettävä sille uskottua harkintavaltaa oikein sekä lain hengen että tarkoituksen mukaisesti.” (Määttä 2012, 38.)

Laajemmin tarkasteltuna oikeusvaltiota voidaan pitää entiteettinä, jossa säädettyä lakia tosiasiallisesti noudatetaan, laki on säädetty kansanvaltaisen järjestyksen mukaisesti ja oikeusperiaatteiden mukaiset käytännöt toteutuvat mahdollisimman laajalti. Tämä lakisidonnaisuus ja mielivallan kielto täydentyvät ja vahvistuvat juridisessa diskurssissa vielä hyvän hallinnon periaatteiden, jotka ovat yhdenvertaisuus, objektiviteetti, suhteellisuus, tarkoitussidonnaisuus ja luottamuksensuoja (Tuori & Kotkas 2008, 153; Määttä 2012, 42-43), hallintolain (434/2003), ja hallintolainkäyttölain (586/1996) kautta. Näin sanottuna ja säädettyä lastensuojelulaki on hyvin pitkälti viranomaista velvoittavaa valvottua julkisen vallan toimintaa.

Lastensuojelun säädös asemoituu juridisella kentällä erityislainsäädännöksi, joka vallitsevan oikeusperiaatteen⁵ mukaisesti sivuuttaa tai ohittaa yleislaissa säädetyt asiat laissa todettujen olosuhteiden vallitessa. Lastensuojelulain kohdalla tämä tarkoittaa ennen kaikkea säädöksessä lapsille säädettyä erityisen suojelun asemaa ja siihen liittyvää perusoikeuksiin tarvittaessa puuttuvaa turvaamistehtävää. Lastensuojelulaki voisikin säädöksenä luonnehtia myös erityisesti interventiiviseksi tai erilaiset perheinterventiot mahdolliseksi tekeväksi säädökseksi. Lastensuojelulaissa säädetään oikeuksia toteuttaa perheinterventioita turvaamis- ja erityisen suojelun funktiolla. Hänninen on todennut artikkelissaan käsityksistä niin sanottujen perheinterventioiden oikeutuksesta seuraavasti.

”Lastensuojelussa kysymys perheintervention oikeutuksesta jäsenyy viime kädessä kolmen osapuolen - lapsen, perheen ja yhteiskunnan - oikeuksien ja velvollisuuksien

⁵”Erityissäännös syrjäyttää sen kanssa ristiriidassa olevan yleissäännöksen (lex specialis derogat legi generali).” (Rautiainen 2013, 75.)

yhteensovittamisen ongelmaksi. Perheinterventiota puolustetaan vetoamalla lapsen oikeuteen saada osakseen suojelua, huolenpitoa ja kasvatusta, perheen oikeuteen saada yhteiskunnalta tukea huolenpito- ja kasvatustehtäväänsä sekä yhteiskunnan oikeuteen suojella itseään lasten huonon hoidon ja kaltoinkohtelun yhteiskunnallisilta seurauksilta. Empiirisissä tutkimuksissa on lisäksi todettu, että lastensuojelulliset perheinterventiot vastaavat kansalaisten oikeustajua.” (Hämäläinen 2011, 51-55.)

Lastensuojelun raamit nykyisellään sosiaalioikeuden alan erityisosana juontuvat Suomessa kansainvälisistä sopimuksista, kuten vuonna 1991 Suomessa hyväksytty lapsen oikeuksien yleissopimus ja vuoden 1966 kansainvälinen ihmisoikeussopimus (LOS 1991; IOS 1966). Nämä kansainväliset sopimukset ovat aiemmin siteeratun Hämäläisen (2011, 51-55) mukaan tulleet myös osaksi kansallista oikeustajua ja ymmärrystä oikeudenmukaisuudesta. Suomessa siis uskotaan lastensuojelun interventioiden tarpeellisuuteen, joten perusoikeuksiin puuttumisella on kansan tuki.

Lastensuojelun kansallista diskurssia voidaan lähestyä myös juridisoitumisnäkökulmasta. Päivi Sinko on tarkastellut vuoden 2004 lisensiaatin työssään ’Laki ja lastensuojelu’ kriittisesti lastensuojelun juridisoitumista erityisestä brittikontekstissa. Sinko kirjoittaa löydöksistään seuraavasti:

”Lain, juridiikan ja juridisoituneiden toimintakäytäntöjen suhteen on siis ainakin kaksi ongelmaa: se, että laki ei anna yksityiskohtaisia ohjeita toiminnalle ja se, ettei näytä olevan varmuutta siitä, että juridiikan suurempi painottaminen tuottaisi parempia ja laadukkaampia tuloksia vaikkapa lastensuojeluun.” (Sinko 2004, 70.)

Sinko (2004, 66-67) arvioikin brittikontekstissa lastensuojelua sivuavan lainsäädännön kehittyneen nimenomaan kontrollin ja negation kautta, minkä Sinko arvioi tavoitteiden saavuttamisen näkökulmasta ongelmalliseksi. Yhteiskuntatieteiden tutkijat Hakalehto, Tolonen ja Koulu ovat puolestaan suomalaisen lastensuojelun juridisia kartoittavissa tutkimuksissaan yhteenvetäneet vuoden 2007 lastensuojelulain mukanaan tuomia muutoksia suomalaisen lastensuojelulain sisällön näkökulmasta ja arvioineet lastensuojelun keskeisen painopisteen siirtyneen ihmisoikeuskeskeisyyteen, lapsen edun arviointiin ja lähisuhteiden säilyttämiseen:

”The role of the international human rights obligations is increasingly important in the interpretation of the best interests of the child.

[--]

One of the most central changes is a shift of focus to protecting close relationships of the child and the importance of preserving them. In the light of the human rights provisions, children’s best interests must be determined in this context.

[--]

More generally, a clear focus has been placed on children’s individual status and their input in determining the content of their best interests, which are both acknowledged in the Constitution.”(Tolonen & Koulu 2019, 180-181.)

Euroopan unionin muiden jäsenvaltioiden kanssa tapahtuu juridiikan keskinäistä harmonisointia eli juridista konvergenssia, josta Tolosen ja Koulun sitaatti implikoi. Suomalaisessa kontekstissa tämä tarkoittaa ennen kaikkea lapsen edun käsitteen vahvistumista oikeuskäytännössä, mutta samanaikaisesti sen lomittumista osittain perhesuhteiden säilyttämisen ja ’ensisijaisuuden’ periaatteiden kanssa. Mitä tämä tarkoittaa lastensuojelun käytänteillä tai mitä lastensuojelu Suomessa sitten nykyään on?

3.4.LASTENSUOJELU SUOMESSA

Suomalainen lastensuojelu on valtamediassa jotain, jota tarkastellaan usein kentän palveluiden ja epäonnistumisten kautta, sillä salassapitovelvollisuudet ja tietosuojat kenties on helpompi laiminlyödä epäonnistumisten kuin onnistumisten edessä asianosaisten toimesta. Lastensuojelun äitihahmoksi Suomessa usein tunnistettu Marjatta Bardy kiteyttää toimittamassaan teoksessaan lastensuojelun seuraavasti:

”Lastensuojelu on lakisääteistä toimintaa, ja sen on osaltaan määrä toteuttaa Lapsen oikeuksien sopimusta. Lastensuojelulaki jakautuu yleiseen ja erityiseen: lain tarkoitus on turvata kaikkien lasten oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.

[-]

Lastensuojelulakiin on tavallaan kiteytetty (yhteis)kuntapolitiikan koko paletti kasvuolojen rakenteista aina huostaanottoon. ” (Bardy 2009, 39.)

Edellisiä huomioitani kerraten Bardyn kertomaa voisi yhteenvetää toteamalla lastensuojelun olevan erityistä ja lakisidonnaista toimintaa viranomaiskontekstissa, jossa itse sitä tarkastelen. Lastensuojelu levittyy myös usein vaikuttamaan asiakkaiden sukulaisiin tai lähiympäristöön asianosaisuusperiaatteen kautta. Bardyn mukaan lastensuojelun erityispiirteenä korostuu nimenomaan sen laajuus tai tapa sisällyttää itseensä koko elämän kirjo:

”Lastensuojelu toimii perheen ja yhteiskunnan välisten suhteiden jännitteisillä rajapinnoilla; perheen yksityisyyttä ja vanhempien ensisijaista vastuuta on kunnioitettava, mutta lasten kaltoinkohteluun on puututtava. Konfliktitilanteissa käsitykset polarisoituvat usein joko vanhempien tai lapsen oikeuksien painottamiseen, ja lapsen edun tulkinta saattaa herättää kiivastakin kiistaa eri koulukuntien ja mielipiteiden välillä. Lastensuojelun erityisyydessä erityisin piirre on se, että lasta on tarvittaessa suojeltava silloinkin, kun asianomaiset vastustavat sitä.” (Bardy 2009, 42.)

Lastensuojelu tulee niin lähelle kaikenlaisia ihmiskohtaloita ja sen kohdatessaan tunnereaktiot ovat usein vahvoja puolesta tai vastaan -reaktioita. On mielestäni huomionarvoista miten lastensuojelulaki erityislainsäädöksenä sekä tavoittelee entistä enemmän perhesuhteiden säilyttämistä, mutta samanaikaisesti antaa viranomaiselle mahdollisuuden perhesuhteiden interventioihin turvaamistarkoituksessa. Mielestäni tähän kaksisuuntaiseen valtaan – pyrkimykseen yhdistää ja mahdollisuuteen erottaa – kiinnitty poikkeuksellisen vahvoina velvollisuuksien ja vastuun/oikeuden käsitteet, jonka vuoksi myös lastensuojelun lainsäädäntö itsessään näitä oikeudellisia positioita luovan instituution osana tulee olla erityisenä tutkimuksen kohteena.

Lastensuojelulaki on siis erityislainsäädäntöä, mutta onko siihen kiinnitetty sen kenties ansaitsemaa tai vaatimaa erityistä huomiota? Ruohonen ja Virtanen toteavat seuraavasti:

”Nyky päivän oikeussäätelyn abstraktius ja ohjelmallisuus nostaa esiin tarpeen ottaa oikeuden kommunikatiivinen ulottuvuus vakavasti kaikissa oikeudellistuneissa vuorovaikutustilanteissa. Oikeusnormeja opiskeltaessa on tärkeää pitää mielessä nykyaikaisen oikeussäätelyn diskursiivinen luonne: oikeusnormeilla argumentoitaessa pyritään muun ohessa vaikuttamaan siihen miten eri asioista puhutaan.” (Ruohonen & Virtanen 2013, 149.)

Nykäseltä siteeraamani kohta implikoi lastensuojelulain olevan täynnä kysymättömiä kysymyksiä, säädöksenä prosessinomaisesti keskeneräinen ja sitä heijastavan viranomaistoiminnan aina jollain tavalla ‘menneen peruja’. Oikeussäätelyyn liittyvä menneisyyden taakka tulee esiin konkreettisimmin oikeusnormien eri kategorioiden kohdalla: Jos hyväksymme hypoteesit ‘elämän kenttä on heterogeeninen’ ja ‘jokaiseen haasteeseen pitäisi löytää yksilöllinen ratkaisu’, voidaanko esimerkiksi lastensuojelun palvelukentän jakoa avo- ja sijaishuollon palveluihin pitää todellisuuden vaatimuksiin vastaavana vai riippuvaisena muista seikoista? Elämän olosuhteet ovat yksilöllisiä, kuten tarpeetkin, joten juridiikan ohjaamana viranomaistoiminnan ja asiakkaan tarpeen vastaavuus on aina jännitteisessä ja epätäydellisessä suhteessa. Jos esimerkiksi hyväksytään hypoteesit ‘lasta pitää kuulla asiassaan’ ja ‘lapset kehittyvät eri tahdissa’, mille kuulemisen ikäraajat ylipäätään perustetaan? Lastensuojelulain myötä tämä lasten suojelemisen viranomaisille säädetty velvollisuus ja oikeus synnyttää monisyisiä oikeussuhteita, joita on syytä pohtia lähilukemisen kautta tarkemminkin. Kun lainsäädäntöä elaboroidaan, tuleeko siitä herkempi yksilölliselle vai luoko säännösten lisääntyminen ja elaborointi pikemminkin preskriptiivistä viranomaistoimintaa?

3.5. KONTEKSTISTA TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN

Yhteenvetona tutkimukseni puitteissa voi todeta juridisella kielellä olevan tosiasiallinen suhde institutionaalisen todellisuuden muodostumiseen ja sitä kautta vaikutus myös esimerkiksi yksilönoikeuksiin vaikkapa lastensuojelulain kautta. Poststrukturalismi - sikäli kun sen tosiasiallinen olemassaolo tieteellisesti hyväksytään (esim. Hacking 2009) - syntyi strukturalistisesta pyrkimyksestä tavoitella kiinteitä järjestelmiä ja sitä kautta löydettävissä olevia enemmän ja vähemmän oikeita merkityksiä. Poststrukturalismin tieteellisen arvon hyväksymisessä keskeinen kysymys lienee sen genealoginen perusta, eli se, että voiko toteamalla strukturalismin todellisuussuhteen ei-toimivaksi todeta samalta pohjalta täysin vastakkaiseen suuntaan ponnistavan poststrukturalismin todellisuussuhteen jotenkin arvokkammaksi vai onko kyseessä ikään kuin saman teorian kaksi eri puolta? Puhetekoterian kontekstissa tämä todellisuussuhde hyväksytään olemassaolevaksi.

Summaan yhteen teoreettisen kontekstin palaamalla tarkastelemaan lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolia suhteessa kentän turvaamisiin, kohtaamisiin ja kanssaihmiisiin

sekä suhteessa omaan rooliinsa julkisen vallan käyttäjänä, jonka jokainen askel etenee lain säädösten määrittämällä tahdilla. Kunnan sosiaalityöntekijä toimii virkamiesoikeuden kontekstissa, joka puolestaan koostuu useista eri oikeudenlohkojen materiaaleista, kuten hallinto-oikeudesta, rikosoikeudesta, työoikeudesta ja siviilioikeudesta (Koskinen & Kulla 2009, 9-10). Kulla ja Koskinen määrittelevät, että ”virka on julkisten tehtävien kokonaisuus, joka on muodostettu erityisessä järjestyksessä” (Kulla & Koskinen 2009, 10) ja että ”virkasuhde määrittellään virkamiehen ja julkisyhteisön väliseksi julkisoikeudelliseksi palvelussuhteeksi, jossa valtio tai kunta on työnantajana ja virkamies työn suorittajana” (Kulla & Koskinen 2009, 13). Kulla ja Koskinen listaavat myös selkeitä eroja työsopimussuhteen ja virkasuhteen välillä, joista tutkielmani kannalta keskeisimmät ovat seuraavat:

- ”1. Julkinen valta on erityisen tiukasti säänneltyä. [--]
2. Virkasuhteeseen liittyy erityinen oikeudellinen virkavastuu, joka ei ole riippuvainen tehtävien tosiasiallisesta luonteesta. [--]
3. Virkasuhteen sisällöstä säätämistä ja määräämistä on rajoitettu julkisen edun mukaisesti lainsäädännöllä. [--]
4. Virkamies on työntekijää riippumattomammassa asemassa suhteessa työnantajaan. Kyse on lähinnä lainalaisuusperiaatteesta ja siitä johdetuista kuuliaisuusvelvollisuuden rajoituksista. [--]” (Kulla & Koskinen 2009, 16-17.)

Viranomaistoiminta on myös yleisen lainvalvonnan pääkohde Suomessa tuomioistuinten toiminnan ohella (Kulla & Koskinen 2009, 29). Virkasuhteessa olevaa lastensuojelun sosiaalityöntekijää leimaa siis erityinen virkavastuu, valvonnanalaisuus, lakisidonnaisuus, monien oikeudenalojen rajapinnoissa toimiminen, perusoikeuksien turvaaminen, perusoikeuksien rajoittaminen ja kenttä missä huonosti hoidetulla asiakastyöllä saattaa olla äärimmäisen graavit seuraukset.

Askelmerkkeinä tällä lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on nyt vuonna 2020 vuoden 2007 lastensuojelulaki ja kaikki sitä pala palalta uudistaneet säännökset, jotka määrittävät indispositiivisesti sen mitä sosiaalityöntekijän tulee tehdä. Nämä säännökset muodostavat lastensuojelun käytäntöjen preskriptiona sen institutionaalisen todellisuuden, joka ohjaa ja sitoo viranomaistoiminnan tiettyyn muottiin. Se viestii kansalaisille juridiset lasten hyvän huollon ja oikeudellisten suhteiden rajapinnat. Lastensuojelu on lainsäädäntönä siis

normatiivista, kuten muukin lainsäädäntö, eli se osallistuu aktiivisesti yhteiskunnallisten normien muodostumiseen. Oikeuslingvistiikassa tällainen normatiivisuus eriteltäisiin positiiviseksi normatiivisuudeksi, eli sisällössä kuvaillaan pitkälti sitä mitä saa tehdä tai tulee tehdä sen sijaan mitä ei saa tehdä (Tuori & Kotkas 2008, 158). Juridiikassa ei ole yhdentekevää mitä kirjoitetaan ja miten, sillä se osallistuu aktiivisesti todellisuuden muodostumisen prosessiin. Tutkimustehtäväni tässä tutkimuksessa on tutkia millaisesta sisällöstä tutkimuksen primaarilähteet muodostuvat sekä arvioida niiden keskinäistä suhdetta ja sitä millaista lastensuojelun käytäntöä palvelu- ja arvokontekstissa niiden avulla tuottuu. Neljännessä luvussa lähestyn tätä erityistä säädöstä, jonka korostuneen todellisuuden muodostumisen prosessiin osallistuvan roolin olen tunnistanut, aineiston kontekstin kautta ja suhteessa valitsemaani tutkimusmenetelmään.

4. AINEISTO JA ANALYYSIMENETELMÄ

Tutkimukseni primäärilähteenä on lainsäädäntö ja sen esityöt. Lainsäädäntö tutkimuskohteena onkin yksi peruste sille, miksi tutkimusmenetelmäksi on valikoitunut juuri puhetekoteoria. Turun yliopiston oikeustieteen perheoikeuteen ja oikeusfilosofiaan perehtynyt professori Markku Helin avaa vuonna 1998 ilmestyneen artikkelinsa oikeustieteen ja puhetekoteorian suhteesta seuraavasti:

“Kysymykseen, voidaanko todellisuutta rakentaa kielen avulla, on nykyisin helppoa vastata myöntävästi useastakin eri ajatteluperinteestä lähtien. [--] [Diskurssianalyysin]...keskeinen lähtökohta on itse asiassa sama kuin J.L.Austinin tulos: kieli ei ainoastaan kuvaa sitä, mikä on, vaan puuttuu olevaiseen rakentamalla ja muuntamalla sitä ja luomalla sille merkityksiä.” (Helin 1998, 1027.)

Helinin mukaan “[o]ikeus on erinomainen esimerkki alueesta, jossa todellisuutta rakennetaan kielen ja siihen mahdollisesti liittyvän rituaalien käyttäytymisen avulla” (Helin 1998, 1027). Tällä Helin (1998, 1027-1028) selittää tarkoittavansa sitä, että esimerkiksi oikeuksien tai juridisten statusten perustaminen ei tapahdu kausaaliyhteyden tai motivaatioyhteyden avulla. Oikeutta elämään ei synny kaivaessa kaivinkoneella maata vaan kirjoitetun kielen muodossa tehdyn sopimuksen ja konventioiden välittämänä. Helin myös toteaa, että “[t]ekemällä sopimuksen sopijakumppanit luovat siinä tarkoitettu oikeudet ja velvollisuudet täysin riippumatta, muuttuiko maailma sopimuksen seurauksena myös kausaalisesti vaiko ei.” (Helin 1998, 1028.) Ajatukselle kielen mahdollisuuksista vaikuttaa fyysiseen todellisuuteen on ollut myös kritiikkiä, jotka Helin (1998, 1028) ryhmittää artikkelissaan 1900-luvun oikeuspositivististen suuntausten alle. Yhtenäistä näille kielikriittisille lähestymistavoille oli Helinin (1998, 1030) mukaan redusoiva pyrkimys, jolla pyrittiin vähentämään tai häiventämään juridisen entiteetin, kuten säännöksen tosiasiallista roolia. Artikkelissaan Helin kirjoittaa myös vaikutusvaltaisen tanskalaisen 1900-luvun oikeusfilosofi Alf Rossin päätyneen ajattelemaan oikeusnormien ja oikeusilmiöiden konstituoivan toisiaan (Helin 1998, 1030).

Varsinainen silta oikeusfilosofian ja puhetekoteorian välillä on Helinin mukaan kuitenkin se Austinin kehittämä teoreettinen pohja performatiiveista⁶, jota Searle täydensi teoriallaan

⁶ Kts. alaluku 3.2.1.

konstitutiivisen säännön ja institutionaalisen tekstin deklarattiivisen luonteen olemassaolosta (1998, 1031). Helin selittää näkemyksen Austinin suorasta kieliteon performatiivisyydestä täydentyneen Searlen teorialla seuraavasti:

“Sitoumuksen antaminen ei synnytä sitoutumista, ellei yhteisössä ole sääntöä, jonka mukaan tietynlainen käyttäytyminen merkitsee sitoutumista. [-] Sanomalla X luomme institutionaalisen tosiseikan Y. Tuo X voi olla verbaalia käyttäytymistä, kuten asia on kieliteoista puhuttaessa, mutta läheskään kaikki konstitutiiviset säännöt eivät liity verbaaliseen käyttäytymiseen.” (1998, 1032.)

Helinin mukaan “Searlen kehitelmän avulla on mahdollista antaa yleinen vastaus kysymykseen, mitä oikeustodellisuuden rakentaminen on: “Se on toimimista tavalla X, ts. tavalla joka oikeusyhteisöissä voimassa olevan konstitutiivisen säännön mukaan luo tietyn oikeuden tai muun juridisen statuksen, synnyttää sidonnaisuuden jne.” (Helin 1998, 1032.) Lastensuojelulain kontekstissa voitaisiin esimerkkinä käyttää vaikkapa viranomaisen velvoitetta dokumentoida toimensa, tehdä valituskelpoiset päätösdokumentit säädetyistä toimista tai vaikkapa sopimuksen kautta siirtyessään julkisen vallan palvelukseen toimia julkishallinnon edustajalta diskursiivisesti edellytetyllä tavalla.

Tarkastelen neljännessä luvussa tutkielmani primaarilähteitä aluksi aineiston rajauksen ja hankinnan näkökulmasta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan tarkemmin lähdeaineiston tutkimusmenetelmää historiallisessa, juridisessä ja soveltavassa kontekstissa. Pyrin luvussa neljä arvioimaan aineiston ja menetelmän yhteensopivuutta.

4.1.AINEISTO; OIKEUS, TUTKIMUSMENETELMÄ, RAJAUS

Tutkielmani lähdeaineisto on lastensuojelulaki vuodelta 2007⁷ (417/2007) ja sitä edeltänyt hallituksen esitys lastensuojelulaiksi (252/2006). Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi on kokonaisuutena 256 -sivuinen dokumentti, jossa tarkastellaan vuoden 1983 lastensuojelulain (683/1983) suhdetta muuttuneeseen oikeudelliseen kontekstiin ja kyseisen säädöksen tosiasiallista kykyä täyttää sille asetetut tavoitteet 2000-luvun yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yleisten perustelujen osuudessa lainsäädännön uudistamistarpeita tarkastellaan laajasti etenkin juridisesta kontekstista, jonka jälkeen arvioidaan myös

⁷ Analyysiosassa lastensuojelulaki 2007 (417/2007) merkinnällä LsL (417/2007).

yhteiskunnallisia vaikutuksia talouden ja arvojen näkökulmasta. Hallituksen esityksen osalta tutkimukseni keskeisintä sisältöä on osa yksityiskohtaisista perusteluista, jossa lakiehdotuksia taustoitetaan yksityiskohtaisesti (HE 252/2006vp 115-213), mutta esityksen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen vuoksi lähdeaineisto ulottuu myös yksityiskohtaisten perustelujen ulkopuolelle. Toinen primäärilähde, eli uusi lastensuojelulaki, on päivitettyinä säädöksenä saatavilla Finlex -tietokannasta. Vuoden 2007 lastensuojelulaki, kuten muutkin säädökset, on kohdannut voimaantumisen jälkeen jo useita muutoksia. Oikeusperiaatteen mukaan uudempi säännös kumoaa aiemmin säädetyn ristiriidassa olevan säännöksen, jonka vuoksi Finlex -tietokannasta vuoden 2020 tammikuussa otettu tuloste on mahdollisimman ajantasainen kuvaus lastensuojelulain säädöksestä alkaneena vuonna 2020. Tulosteessa tulevat esiin uudet vuoden 2007 lastensuojelulakia päivittäneet säännökset, joita tutkielmani puitteissa kuitenkin käsittelen ja joihin viitataan vuoden 2007 lastensuojelulakina voimassa olevan oikeuskäytännön mukaisesti. Vuoden 2007 tulleet säännökset eivät muutakaan lastensuojelulakia (417/2007) sinänsä uudeksi lastensuojelulaki (esim. vuoden 2020 laiksi) vaan muuttavat juridisen säädöksen sisäisiä oikeussuhteita tullen osaksi säädöstä. Tulosteena lastensuojelulaki muodostuu nykyisellään 95 pykälän 43-sivun mittaiseksi kokonaisuudeksi, joka on jaettu 17 eri lukuun. Tutkimukseni tavoitteen kannalta säädöksen lopussa olevat (14-17.luku) menettelysäännökset eivät ole keskeisiä, joten tutkimuskohde on ensisijaisesti säädöksen luvut 1-13, jotka tutkielmassani jaan teemoittain viidennessä luvussa esitetyllä tavalla.

Vuoden 2007 lastensuojelulaki on syntynyt osana elettyä kansallista ja kansainvälistyvää todellisuutta. Uuden lastensuojelulain tarpeen aiemman vuonna 1983 voimaantulleen tilalle kansallisessa kontekstissa synnytti erityisesti perustuslain uudistus vuonna 1999 ja yleinen Euroopan kontekstissa tapahtuva kansainvälisen lainsäädännön konvergenssi, joihin viittasin alaluvussa 3.3. Toisena primäärilähteenäni olevaa lastensuojelulakia edeltänyt hallituksen esitys on osa sitä prosessikokonaisuutta, jolla muuttuneen yhteiskunnallisen todellisuuden ja etenkin muuttuneiden oikeusjärjestyksen mukaisten ensisijaisten lakien (perustuslaki 731/1999) vuoksi muutkin säädökset täytyy mukauttaa todellisuuden vaatimuksiin, jotta myös oikeusnormit olisivat harmoniassa keskenään. Toisinaan lakia pystytään uudistamaan uusien säännöksin, mutta toisinaan muuttunut todellisuus edellyttää kokonaan uuden säädöksen säätämistä edellytetyjen muutosten laajan mittakaavan vuoksi.

Näin on ollut myös kyse lastensuojelulain kohdalla. Uudelle lastensuojelulaille on pyritty löytämään muoto, joka vastaisi vaatimuksia ja jolla pystyttäisiin tavoittelemaan kollektiivisesti hyväksytyjä päämääriä.

Tutkielmani ja lastensuojelun säädöksen oikeudellisen kontekstin näkökulmasta on tärkeää huomioida lastensuojelulain paikka oikeusjärjestyksessä. Vaikka lastensuojelu on oikeusjärjestyksen mukaisesti EU:n primääri- ja sekundäärioikeuksien konvergenssin vaikutuspiirissä, ja perustuslain ensisijaisuuden periaatteen⁸ mukaisesti perustuslailliset oikeudet asettuvat oikeusjärjestyksessä muiden säädösten suhteen etusijalle, lastensuojelulain erityislainsäädäntöasema säätää oikeuden puuttua tarvittaessa näihin ylempiin mahdollisesti ristiriidassa oleviin säädöksiin. Toisin sanoen, normikollisiotilanteessa (oikeusnormien ollessa ristiriidassa keskenään), kuten lapsen edun ja hänen henkilökohtaisen koskemattomuuden ollessa ristiriidassa, voidaan lastensuojelulain säätämän oikeuden turvin toteuttaa rajoitustoimi (esim. kiinnipito tai eristäminen) ja siten rajoittaa lapselle perustuslaissa säädetyt oikeuksia. Lastensuojelulain kautta on oikeus luoda rajoittavia oikeussuhteita ja turvata oikeuksia 'muiden lakien ylitse'. Lastensuojelulain käyttöön validoitu viranomaisen toimii siis hyvin konkreettisen julkisen vallan käyttäjänä. Tätä vallankäyttöä puolestaan lainalaisuuden periaatteen mukaan asettuu määrittämään säädöksen sisältö eli kieli. Ei ole lainkaan yhdentekevää miten säädös on kirjoitettu, sillä kirjoitettu laki on aina oikeusjärjestyksen mukainen ensisijainen oikeustulkinnan lähde. (Esim. Määttä 2018.) Alaluvussa 4.4. tarkastelen tarkemmin puhetekorian käyttöä tutkimusmenetelmänä juridisen kielen tutkimuksessa, jota seuraavissa alaluvuissa taustoitan muilta osin.

4.2. TUTKIMUSKYSYMYS

Perus- ja ihmisoikeudet ovat vahvasti läsnä lastensuojelun sosiaalityön käytänteissä. Perus- ja ihmisoikeuksilla viitataan Nykäsen (2013, 111) mukaan suomalaisessa oikeudessa kontekstiin, joka on kehittynyt KP-sopimuksen⁹ (1966) ja TSS-sopimuksen¹⁰ (1966) kautta.

⁸ Voidaan puhua myös ylempiasteisen säädöksen syrjäyttävän ristiriidassa olevan alempiasteisen säädöksen (lex superior derogat legi inferiori) (Rautiainen 2013, 73).

⁹ Kansalaisoikeuksia määrittävä sopimus..

¹⁰ Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia määrittävä sopimus..

Näistä etenkin TSS-oikeudet ovat useimmiten ne, joihin sosiaalityön kentällä kiinnitetään ammatillista huomiota ja joiden kanssa työskennellään tavoitteellisesti. Yksilöitä koskevat oikeudet eivät kuitenkaan ole tutkielmani varsinainen ydin vaan se tapa, jolla laki määrittelee lastensuojelutehtävän toteutuksen. Tutkimuskysymyksenäni on kaksiosainen:

1. Millaista lastensuojelun käytäntöä vuoden 2007 lastensuojelulain *tullaan tehneeksi*?

2. Miten lastensuojelun käytäntö vastaa hallituksen esityksestä ilmenevää lainsäätäjän tahtoa?

Mielestäni on mielekästä tarkastella tätä kokonaisuutta ensinnäkin viranomais- ja velvollisuusnäkökulmasta, joka tarkoittaa valittua aihetta koskevan lainsäädännön kielen analysointia, joka myös auttaa rajaamaan aihetta riittävällä tavalla. Lastensuojelun toteuttaminen on viranomaiset lainsäädännön kieleen sitovaa toimintaa, jolloin näkökulma kielen sisältöön on myös konkreettisesti näkökulma viranomaisen toimintaan ja arvoihin.

Rautiainen (2013, 111) jakoi teoksessaan julkisen vallan käyttäjiin kohdistuvat perus- ja ihmisoikeuksista johtuvat velvoitteet kolmeen kategoriaan, kunnioittamis-, suojaamis- ja toteuttamisvelvoitteisiin. Tutkimushypoteesina on, että nämä viranomaisvelvoitteet esiintyvät lainsäädännön kielessä ja ohjaavat käytäntöjä. Puhetekoteorian kontekstissa tutkimuksen hypoteesina on, että tutkimalla kieltä on mahdollista tutkia myös käytäntöä ja tavoittaa tutkimuskysymyksen ydin (Millaista lastensuojelun käytäntöä *tullaan tehneeksi*...), jolla viitataan lainsäädännön ja todellisuuden ei-intentionaaliseen sisältöön. Pyrinkin tutkimuksessa vastaamaan tutkimuskysymyksiin tutkimusaineistosta puhetekoteorian tutkimusmenetelmällä sekä lähdeaineiston sisältöä eritellen että arvioiden. Seuraavassa tarkastelen tutkimusmenetelmää laajemmin ja arvioin sen soveltuvuutta aineistoon.

4.3. TUTKIMUSMENETELMÄ: PUHETEKOTEORIA

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkielmassa on kielen sisältöön ja ilmaisuun paneutuva puhetekoteoria, joka on kolmannessa luvussa kertomallani tavoin kielen lähilukua yhteiskuntafilosofiaan yhdistävä tutkimusmenetelmä, jonka lähtökohtainen premissi on, että kielen avulla luodaan tosiasiallista todellisuutta. Puhetekoteorian menetelmän

ydinargumentteja ovat Austinin traditiosta tuleva kieliteon performatiivisuus ja Searlen traditiosta tuleva kieliteon deklaratiiivinen luonne institutionaalisen todellisuuden luomisessa. Juridisen aineiston tarkastelu viranomaisen suorittaman lastensuojelun käytännön yhteydessä on todella tärkeää lastensuojelulain synnyttämien vahvojen perusoikeuksiin puuttuvien oikeussuhteiden vuoksi. Lastensuojeluviranomainen toimiikin sekä erityislain tuomien erityisoikeuksien ja niihin ja viranomaisstatukseen liittyvän erityisen valvonnan alla. Lainalaisuuden periaatteen vuoksi lastensuojeluviranomaisen toimintaa puolestaan määrittää erityisen vahvasti lainsäädäntö; laki on käytäntöä ja käytäntö laki. Lastensuojeluviranomainen pystyy toimimaan juuri niin kuin laki sanoo, mutta ei yhtään enemmän tai vähemmän tai hän tulee toimineensa yli juridisen mandaattinsa tai sitten henkilökohtaisesti vastuussa velvollisuuksien laiminlyönnistä virkavastuun kautta. Sitä miten laki on kirjoitettu säädökseen ja mihin hallituksen esityksessä eksplikoidussa tarkoituksessa ja tavoitteissa on pyritty, on tärkeä tarkastella lähilukemisen kautta. Käyn puhetekoteorian menetelmällistä historiaa, sovelluksia ja käytäntöä läpi tarkemmin seuraavissa alaluvussa. Neljännen luvun viimeisessä alaluvussa määrittelen tarkemmin omaksumani tavan käyttää puhetekoteoriaa empiirisenä tutkimusmenetelmänä lähdeaineistoni tarkastelussa.

4.3.1. PUHETEKOTEORIAN MÄÄRITELMÄ

Graduni rajauksena on nykyisen LsL:n lingvistinen muoto ja sen vaikutukset lastensuojelun käytäntöihin. Tutkimusmenetelmänä gradussani on aiemmin teorianäkökulmasta esitelty puhetekoteoria. Analysoin puhetekoteorian tutkimusmenetelmän avulla vuoden 2006 hallituksen esitystä lastensuojelulaiksi (HE 252/2006vp) ja lastensuojelulakia (417/2007), joiden kautta pystyn tarkastelemaan juridisen kontekstin velvoittavuutta lastensuojelun käytäntöjen ja siten myös yhteiskunnallisen todellisuuden rakentamisessa.

Laajemmin tarkasteltuna tutkimusotteeni on pragmaattis-analyttinen ja sen taustalla on vahvana epistemologinen näkemys todellisuuden aktiivisesta rakentumisesta sosiaalisen konstruktionismin teorian mukaisesti, kuten kolmannessa luvussa kuvailin. Tutkimusmenetelmänä puhetekoteoriassa on samankaltaisia piirteitä sisällönanalyttisen tai sisältöä erittelevän tradition kanssa, joka merkitsee sitä, että tutkimuksessa pyritään erittelemään primäärlähteiden tekstisisältöä eri kategorioihin ja etsimään eroja sekä

yhtäläisyyksiä tai muulla tavalla korostuneita piirteitä tekstistä. Tällaiselle -menetelmälle tyypillistä on myös liittää havaitut asiat yhteiskunnalliseen kontekstiin tai tulkita niitä osana laajempaa viitekehystä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105-108.) Omassa tutkielmassani puhetekoteoria kuitenkin nojaa Austinin ja Searlen teoriakontekstiin ja juridisen kielen diskurssiivisiin ehtoihin (kieliteon luontumisehtoihin). Erona perinteiseen sisällönanalyttiseen tutkimukseen puhetekoteoria liittyy olennaisesti myös syntyhistorialtaan juridisen kielen ja 1900-luvun puolivälin filosofiseen kenttään ja siten myös länsimaiseen oikeusvaltiokehitykseen. Tutkimusmenetelmänä puhetekoteorialla on siis tavanomaista sisällönanalyttistä tutkimusta spesifimmät ajallis-paikalliset juuret.

Metodologisesti puhetekoteoriassa on myös hyvin paljon samoja elementtejä kuin diskurssianalyysissä. Diskurssianalyysia tutkinut Anu Pynnönen on määritellyt diskurssianalyysin taustalla olevat keskeiset piirteet seuraavasti:

“Kielenkäytön ajatellaan olevan funktionaalista ainakin kolmella tavalla: ensiksi kieltä käytetään viestinnän välineenä (tekstuaalinen merkitys), toiseksi se mahdollistaa maailman kuvaamisen eli representoimisen (ideationaalinen merkitys) ja kolmanneksi sen avulla luodaan sosiaalisia suhteita ja identiteettejä (interpersonaalinen merkitys).” (Pynnönen 2013, 5.)

Diskurssi on näin tarkasteltuna siis perusteltavasti eriteltävissä ja tarkasteltavissa oleva muoto tai rakenne, jolla on vahva sosiaalinen ulottuvuus kielellisen toiminnan kautta. Pynnönen kuvailee, että “diskurssintutkimuksessa siis tarkastellaan, miten kieli toimii eri tilanteissa, mitä kieli tekee käyttäjilleen ja käyttäjä kielelleen.” (Pynnönen 2013, 6.) Diskurssianalyysi on siis menetelmä, joka ei kuitenkaan lähtökohtaisesti kiinnity tai rajoitu kieleen, mutta sikäli kun todellisuus on eri konteksteissa aina enemmän tai vähemmän kielen välittämä, on kieli usein diskurssianalyysin tutkimuksellisessa ytimessä. Näin on myös tutkielmassani, jossa diskurssianalyysin lähtökohdista voitaisiin arvioida lastensuojelulain juridisen kielen merkitystä suhteessa muihin diskursseihin, diskurssin muodostumisen erityispiirteitä ja toisaalta roolia omassa diskurssissa. Tutkimukseni foku on kuitenkin lastensuojelulain juridisen kielen kautta muodostettu todellisuus suhteessa lain taustalla olleisiin tavoitteisiin. Painotan tutkielmassani siis kielen toimijuuteen enkä juridisen kielen

diskursiiviseen kokonaisuuteen, joka erottaa tutkimusmenetelmäni osittain myös diskurssianalyysistä.

4.3.2. HISTORIALLINEN KONTEKSTI

J.L. Austinin puhetekoriolla on ollut jo varsin varhain hänen teoriansa ilmestymisen jälkeen havaittu mittava vaikutus filosofian ja lingvistiikan kenttiin. (Eaton 1974; Verschueren 1976.) Michael Hancher Minnesotan yliopiston oikeustieteiden laitokselta toteaa artikkelissaan Austin teorioiden historiallisista taustoista seuraavasti:

“It is almost as obvious that for the structure and details of his theory Austin was heavily indebted to concepts and practices of the English common law. In fact, it can be objected that as a general theory of language Austin’s theory suffers from just this partiality; that for a general theory it is too much in the thrall of the law.”(Hancher 1980, 243.)

Toisin sanoen, Hancherin mukaan Austinin puhetekoria on yleisen kieliteorian sijaan jopa pikemminkin ainakin osittain juridisen kielen teoria. Artikkelissaan Hancher (1980, 245) sanoo etenkin asianajajien jossain määrin sivuuttaneen Austinin puhetekorian ja oikeuskielen erityisen rajapinnan, joskin seuraavassa alaluvussa käsittelemäni sitä miten Austin ja Searlen metodologiaa ja teoriaa yhdistävän puhetekorian ja oikeuskielen rajapinta on tullut uudelleenlöydetyksi ja hyväksytyksi. Hancher päätyykin argumentoimaan artikkelissaan puhetekorian puolesta:

“Speech-act theory and the law are made of much of the same stuff. Pragmatic concepts such as authority, verifiability, and obligation are basic to both. Each elaborates and refines ordinary language behavior, the one descriptively and the other prescriptively.” (Hancher 1980, 254.)

Puhetekorian käytölle tutkimusmenetelmänä tullessa 2000-luvulle voi löytää hyväksyviä puheenvuoroja myös kotimaisesta oikeustieteellisestä kontekstista Turun yliopiston oikeustieteen professori Markku Helinin artikkelista “Kieli oikeustodellisuuden rakentajana” vuodelta 1998. Helin aloittaa artikkelinsa toteamalla, että todellisuutta voi rakentaa kielen avulla ja yksi ajatteluperinne millä tämän voi perustella tulee Austinin puhetekoriasta, jossa Helin arvioi niin ikään olevan paljon yhteistä nykyisin laajalti käytetyn diskurssianalyysin kanssa:

“[Diskurssianalyysin] keskeinen lähtökohta on itse asiassa sama kuin J.L.Austin tulos: kieli ei ainoastaa kuvaa sitä, mikä on, vaan puuttuu olevaan rakentamalla ja muuntamalla sitä ja luomalla sinne merkityksiä. Diskurssianalyysi pyrkii hyödyntämään kielen todellisuutta rakentavaa funktiota erityistieteellisissä tarkoituksissa. [--] Diskurssianalyysi näyttää sitä vastoin olevan vähemmän kiinnostunut erittelemään sitä, mihin kielen mahdollisuus tuottaa todellisuutta perustuu. Tämä kysymys on puolestaan ollut J.L. Austinista alkaneen tutkimusperinteen keskeisen huomion kohteen.” (Helin 1998, 1027.)

Helinin erittely on tutkielmani kannalta tärkeä: Tutkielmassani lastensuojelulain luvussa kolme mainitsemani erityispiirteet (julkisoikeus, erityislainsäädäntö jne) muodostavat sen diskurssin, jossa lastensuojelulain säännös määrittää lastensuojeluviranomaisen toiminnan. Toiminta puolestaan tuottaa yhteiskunnassa näkyvän lastensuojelupalveluiden todellisuuden. Lastensuojeluviranomaisten toiminta ja sen taustalla olevan säädöksen normatiivinen asema yhteiskunnassa ovat osa sitä todellisuuden konstruoinnin prosessia, jolla todellisuus merkityksellistyy. Juridinen kieli on korostuneen preskriptiivistä eli ennaltamäärittävää lastensuojelun käytäntöjen näkökulmasta. On tosiasiallisesti niin, että todellisuudessa asioita tapahtuu myös ilman säädösten olemassaoloa, mutta esimerkiksi lastensuojelulain kautta nämä asiat kategorisoidaan ja merkityksellistetään ihmisen kokemukentässä.

Puhetekoteorian hyödyntämisestä tutkimusmenetelmänä on monia eri sovelluksia 2000-luvun tietämiltä. Nämä sovellukset jakavat usein piirteitä sekä Austinin että Searlen puhetekoteorian konteksteista. Austinilta nostetaan usein keskeisiä käsitteitä kun taas Searlelta argumentteja sille mikä kielen, instituutioiden ja todellisuuden välinen suhde on. Artikkelissaan puhetekoteorian nykyisistä sovelluksista filologian professori Savas Tsohatzidis (2010, 341-342) kertoo Austinin puhetekoteorian näyttäytyvän monella tavoin hyödyllisenä tutkimusmenetelmänä 2000-luvulla sen ytimessä olevan teon ja tarkoituksen tai teon ja sisällön erottelun suhteen. Tsohatzidis on ollut mukana kokoamassa useita Austinin puhetekoteorian menetelmällistä tutkimustraditiota jatkavia teoksia¹¹, jotka

¹¹ Esim. Tsohatzidis;

- (2018) *Interpreting J. L. Austin: Critical Essays*: Cambridge: Cambridge University Press.

-(2007): *John Searle's Philosophy of Language: Force, Meaning, and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

keskittyvät osaltaan Austinin puhetekoteoriaan ja Searlen institutionaalisen todellisuuden teoriaan. Yksinkertaisuudessaan Tsohatzidiksen hyödylliseksi näkemän tutkimusmenetelmän ytimessä on ajatus sanotun ja tarkoitetun välisestä inkonsistenssista:

“What a speaker means in uttering a sentence does not always correspond to what the sentence he utters means (even when the sentence’s context-sensitive elements have been assigned appropriate values), either because the speaker may not mean *at all* what the sentence he utters means (which, on standard accounts, happens when he speaks non-literally) or because he may not mean *only* what the sentence he utters means (which, on standard accounts, happens when he speaks indirectly).” (Tsohatzidis 2010, 342.)

Myös luotaessa oikeuksia, velvollisuuksia, sidonnaisuuksia, toimivaltaa ja statuksia lakeja säätämällä lainsäätäjän tarkoitus ei aina vastaa täysin sitä mikä luotu säännös tarkoittaa todellisuudessa eli millaista todellisuutta se luo. Jokainen säännös asetetaan paikalleen oikeusjärjestykseen ja oikeussuhteiden rihmastoon, jonka monimuotoisuutta ei voi vähätellä tai tarkastella staattisesti.

Puhetekoteoriaa on hyödynnetty ja hyödynnetään edelleen myös tekstin analyysin menetelmänä. Australialainen oikeustieteiden tohtori Trish Luker tarkastelee juridisia narratiiveja maahanmuuttajan määrittelystä, oikeuksista ja kontekstista käsin käyttämällä puheaktiteoriaa tutkimusmenetelmänä. Vuoden 2015 artikkelissaan “Performance anxieties: interpellation of the refugee subject in law” käsittelee lain kiinnittymistä maahanmuuttajan ‘maahanmuuttajuuteen’ performatiivisena puhetekona, jonka vuoksi maahanmuuttaja joutuu paradoksisesti todistelemaan maahanmuuttajuuttaan saadakseen oikeudet maahanmuuttajana. Lukerin tutkimusten laajempi viitekehys on postkoloniaalinen tutkimus ja sen sisällä emansipatorisia pyrkimyksiä sisältävä dekolonisoiva tutkimus, jonka avulla pyritään ‘poisrakentamaan’ kolonisaation tuottamia alistusrakenteita. Tutkimusote Lukerilla on varsin emansipatorinen ja teoreettisesta näkökulmasta Austinin puhetekoteorian ohella Lukerin tutkimusten rajapintaan asettuvat myös Michel Foucault’n tunnetut käsitykset vallasta.. Myös yhteys aiemmin tutkielmassani viitattuun diskurssianalyysin ja

- (2007): *Intentional Acts and Institutional Facts: Essays on John Searle’s Social Ontology*. Berlin: Springer, - (1994): *Foundations of Speech Act Theory: Philosophical and Linguistic Perspectives*. London & New York: Routledge.

-(1990): *Meanings and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization*. London & New York: Routledge.

puhetekoteorian metodin yhteyteen on tässä kohdin hyvä muistaa. Lukerin artikkeleissa ja uudemmassa teoksessa laki onkin usein se empiirisenä lähdeaineistona toimiva ‘arkisto’, jonka kieltä tutkimalla pystytään havaitsemaan piileviä valtarakenteita tai vallan intressejä.¹² Vaikka Lukerin tarkastelemat kysymykset liittyvät erityisesti maahanmuuttajien ja ‘kantaväestön’ juridisiin suhteisiin, sivutaan niissä myös sosiaalityön kannalta tärkeitä kysymyksiä esimerkiksi johonkin ryhmään kuulumiseen vaikuttavista tekijöistä.¹³

Julkishallinnon ja kansainvälisen politiikan professori Katharina Holzinger on niin ikään hyödyntänyt puhetekoteoriaa empiirisen aineiston tutkimusmenetelmänä poliittisen retoriikan kontekstissa artikkelissaan “Bargaining through arguing: An empirical analysis based on speech act theory” (2004). Tutkimuksessaan Holzinger on jaotellut keräämäänsä poliittista dokumentaatiota alakäsitteiden (vaatimus/ehdotus/uhkaus...) alle ja arvioinut niiden asettumista yläkäsitteiden (bargaining/arguing) akselilla konfliktin ratkaisun edellytysten ja mahdollisuuksien näkökulmasta (Holzinger 2004). Holzinger viittaa tutkimuksessaan suoraan Austinin ja Searlen puhetekoteoriaan kielen pragmaattisen analyysin tapana seuraavasti:

“Pragmatics is concerned with reconstructing the meaning of language in a given context. Unlike semantics, it is not concerned with what is “said” but with what is “meant.” Pragmatics presupposes both semantics and knowledge of existing norms and conventions relevant to the speech situation in question.” (Holzinger 2004, 204.)

Holzinger soveltaa puhetekoteoriaa käytössään aiemmin mainitulla tavalla yksinomaan puhutun kielen analyysin tavaksi konfliktinratkaisun näkökulmasta. Yllä olevan sitaatin mukaisesti myös Holzinger kuitenkin säilyttää puhetekoteoriaan todellisuutta aktiivisesti muovaavan elementin. Holzingerin artikkelin taustalla, kuten myös hänen muissa artikkeleissa, toistuu kielen ja todellisuuden välinen vuorovaikutteinen suhde. Vaikka kielen rooli suhteessa poliittisiin konflikteihin ei ole suoran interventiivistä ja leikkaavaa, voidaan

¹² Kts esim.

-Genovese, A., Luker, T. & Rubenstein, K. (2019): *The Court as Archive*, ANU Press, Canberra.

-Luker, T. (2008): ‘Witnessing Whiteness: Law and Narrative Knowledge’, *Australian Critical Race and Whiteness Studies*, 4(2) sivut. 1-14.

-Luker, T. (2017): ‘Decolonising Archives: Indigenous Challenges to Record Keeping in ‘Reconciling’ Settler Colonial States’, *Australian Feminist Studies*, 32(91-92), sivut 108-125.

¹³ Kts. esim. John Acheoah

kielenkäyttöä tutkimalla ja muokkaamalla saada aikaan oikeita poliittisia saavutuksia.¹⁴ Holzingerin näkemysten mukaisesti myös puhetekorian juuret oikeudellisessa kielessä erottavat sen puhtaasta semantiikasta, sillä sen viitekehysessä olemassaolevilla konventioilla ja normeilla on hyvin keskeinen merkitys.

Holzingerin kanssa samankaltaista puhetekorian tutkimustraditiota on jatkanut filosofian tohtori Alexander Brown, jonka tutkimuskohteita ovat olleet 2000-luvulla etenkin vihapuhe ja Ronald Dworkinin tasavertaisuuden teoria. Vuoden 2019 artikkelissaan “African American Enslavement, speech act theory, and the law”¹⁵ Brown tarkastelee afrikkalaista alkuperää olevaan väestöön viittaavien lähinnä halventavien termien käyttötapaa tummaihoisten orjien orjuuttamisessa; miten sanavalinnoilla tultiin muodostaneeksi erilaisia valtasuhteita, mahdollisuuksia, mahdottomuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia. (Brown 2019.) Brown koostaa artikkelissa teoreettiset lähtökohtansa suhteessa puhetekoriaan seuraavasti:

“Of course, it would be quite absurd to think that the word nigger could perform such an act (‘make one by saying’) all by itself, or even that an ordinary user of the word nigger could do so all by him or herself. Other background or contextual elements are required in order to grant the word nigger such illocutionary force. In this article, I am particularly concerned with the role the law has played, and continues to play, in validating, facilitating, and even constituting illocutionary acts of enslavement involving the word nigger.” (Brown 2019.)

Brown tarkastelee yleisellä tasolla sitä juridista taustarakennetta, joka taustoittaa halventavien termien käytön ja toisaalta myös päätyy tekemään osaltaan mahdolliseksi termien käytön. Hän puhuukin artikkelissaan siitä miten laki tekee mahdolliseksi - puhetekorian termein - juuri illokutionaariset (orjuuttavat) teot. (Brown 2019.) Tapa, jolla Brown tulee yhdistäneeksi puhetekorian uusiin kulttuurin valtamuotoihin, kuten kyberkulttuuriin, vihapuheeseen ja vaikkapa ammattilaisurheilun sopimusneuvotteluihin,

¹⁴ Kts. esim.

-Holzinger, Katharina; Dörfler, Thomas; Biesenbender, Jan, (2017): Constitutional Dynamics in the European Union: Success, Failure, and Stability of Institutional Treaty Revisions. *International Journal of Public Administration* ; 40 (2017).

¹⁵ Sivunumerot ei saatavilla.

ovat myös laajemmin osoitus puhetekoteorian taipuisuudesta omien ajallis-paikallisten syntyraamiensa ulkopuolelle.¹⁶

Perinteisempää puhetekoteorian menetelmällistä soveltamista tutkimukseen harjoittaa puolestaan oikeustieteen professori Jonathan Yovel. Hän on tutkinut puhetekoteorian menelmällä esimerkiksi sopimusoikeutta, jonka löydöksistä on koontia artikkelissa “What is contract law about? Speech-act theory and critique of skeletal promises”(Yovel 2000). Yovelin laajempi tutkimuskenttä on ollut lain pragmatiikka ja semiotiikka, jotka niin ikään jakavat lingvistisen painotuksen vuoksi vahvan rajapinnan puhetekoteorian kanssa. Artikkelissaan “Rights and rites: Initiation, language, and performance in law and legal education”(2002) Yovel puolestaan tutkii juridisen kentän lingvististä kulttuuria osallisuuden, poissulkemisen ja performanssin kautta.¹⁷ Yleisesti ottaen onkin hyvä muistaa, että esimerkiksi sosiaalityön ja tutkielmani kannalta keskeiset ihmis- ja perustuslailliset oikeudet ovat loppu viimein juridisessa kontekstissa tarkasteltuina vain osa immateriaali- ja sopimusoikeutta. Ne ovat olemassa juridisinä entiteetteinä vain siksi, että ne on säädetty. Vaikka ihmisen historia sikäli kun nyt sitä tarkastelemme sisältää aina moraalisen ulottuvuuden - pohdinnan oikeasta ja väärästä - tämä samainen moraalinen ulottuvuus kiinnittyy nykyisin pitkälti lakiin. Ajatus ihmisoikeuksista tuntuu universaalilta ja sisäsyntyiseltä, mutta vain niin kauan kuin tunnistaa itse oikeuksien olevan lain tuottamia ja näiden oikeuksien noudattamisen olevan sidoksissa sopimukset ratifioiviin valtioihin.

4.3.3. PUHETEKOTEORIAN MENETELMÄN KRITIIKKI

Madridin yliopiston tieteen ja logiikan professori Antonio Salgueiro on ollut ehkä kuuluvin 2000-luvun kriittinen, mutta kehitysmönteinen ääni lukuisilla tutkimuksillaan alkuperäisestä tai klassisesta puhetekoteoriasta.¹⁸ Artikkelissaan “Promises, threats and the

¹⁶ Kts. esim.

-Brown, Alexander, (2019): The Meaning of Silence in Cyberspace: The Authority Problem and Online Hate Speech. In S. J. Briston, & K. Gelber (Eds.), *Free Speech in the Digital Age* Oxford University Press.

-Brown, A., & Baines, R., (2019): The potential exploitation of non-English-speaking players in UK professional football contracts. *The International Sports Law Journal*, 19(3-4), sivut 205–221.
<https://doi.org/10.1007/s40318-019-00142-x>

¹⁷ Kts. esim.

-Yovel, Jonathan (2002): Rights and Rites: Initiation, Language and Performance in Law and Legal Education" Comment by Elizabeth Mertz, 3 Stanford Agora 1-31..

¹⁸ Kts. esim.

foundations of the speech act theory”(2010). Salgueiro kuvailee sitä, miten illokutionaarisen ja perlokutionaarisen puheteon ominaisuudet ovat hyvin samankaltaisia lupauksen ja uhkauksen käsitteiden kohdalla ja siten aiheuttavat koko puhetekoteorian uskottavuuden kannalta merkittäviä negatiivisia vaikutuksia (Salgueiro 2010, 213-214). Artikkelissaan Salgueiro mielestäni esittelee loogisesti eheästi havaitsemiaan ristiriitoja ‘klassisen’ puhetekoteorian ongelmallisista rajapinnoista puhetekojen eri luokittelujen tai tuotettujen ominaisuuksien välillä. Välillä artikkelissa tuotettu analyysi etenee jopa algoritmiselle tasolle, jossa tekstikokonaisuudet ja narratiivit alkavat muistuttaa matemaattisia yhtälöitä ja siten vaikkapa logiikan filosofian kenttää. (Salgueiro 2010, 218). Artikkelinsa lopuksi Salgueiro yhteenvetää löydöksensä seuraavasti:

“a) that successful analysis of speech acts cannot focus solely on the speaker, or even on speaker and receiver, as has been the usual practice; and b) that different illocutionary forces cannot be successfully analysed separately or in isolation from each other.” (Salgueiro 2010, 226.)

Salgueiron sanoin, uhkaukseen ei sisälly samankaltaista tulevaisuuteen liittyvää toiminnallista ‘sidottuutta’ kuin lupaukseen ja illokutionaariset puheteon ominaisuudet saavat merkityksensä suurelta osin vasta suhteessa toisiinsa, joten niitä tulisi analysoida yhdessä (Salgueiro 2010, 217-218). Vaikka Salgueiron kriittinen tarkastelutapa suhteessa klassiseen puhetekoteoriaan on mielenkiintoinen, lähestytään siinä mielestäni tietynlaista strukturalistisen lingvistiikan tutkimusperinnettä, joka ei ole oman tutkimukseni kannalta olennainen. Tutkimukseni kannalta tämän tutkimusperinteen voi ymmärtää alkaneen kielifilosofi Ferdinand de Saussure’n kielen struktuurin jaotteluista merkitsijään ja merkittyyntä teoksessa *Cours de linguistique générale* (1916) ja huipentuneen Roland Barthes’in teoksessa *S/Z* (1970), jossa Barthes lähiluvun menetelmän avulla jaotteli ja tulkitsi Honoré de Balzac’in *Sarrasine*-teoksen kielellistä struktuuria huomattavalla intensiteetillä - sana sanalta. Salgueiron tavassa kohdistaa huomio tekstiin on mielestäni

-Blanco Salgueiro, A., (2004): *Palabras al viento. Ensayo sobre la fuerza ilocucionaria*. Madrid: Trotta.

-Blanco Salgueiro, A., (2007): *Un rompecabezas acerca de la fuerza*. In C. Martínez et al. (eds.), *Current topics in logic and analytic philosophy*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, sivut 53-77.

-Blanco Salgueiro, A., (2008): *Cómo hacer cosas malas con palabras: Actos ilocucionarios hostiles y los fundamentos de la Teoría de los Actos de Habla*. *Crítica, Revista Hispnoamericana de Filosofía* 40.118: sivut 93-120.

havaittavissa vastaavaa strukturalistista pieteettiä, jota omista teoreettis-metodologisista lähtökohdista koe olennaiseksi tutkielmani kannalta.

Samankaltaista kriittistä tutkimustraditiota on harjoittanut informaatiotieteiden laitoksen tutkimusprofessori Daniel Marcu, jonka tutkimusorientaatio on suuntautunut kielessä syntaksin ja digisovellusten tasolle. Marcu toteaa artikkelissaan tutkimusten todistaneen, ettei suoraa kausaalista suhdetta lokutionaarisen ja perlokutionaarisen puheteon välille voi todentaa, sillä todellisuus on monimuuttujaista. (Marcu 2000, 1720-1722.) Marcu toteaaakin artikkelissaan seuraavasti:

“Altering the chances of uptake for a speech act involves decisions that pertain to a very large number of factors, which range over features that characterize the speaker, hearer, message, communication channel, and destination of the message that is associated with that act.” (Marcu 2000, 1722.)

Marcu tarkastelee artikkelissaan puheteon ‘esilletulon’ ja tosiasiallisen toiminnan suhdetta esimerkiksi motivaatio- tai käytösteoreettisen kontekstin sisällä suhteessa toiminnan vaiheisiin todeten, että klassisessa puhetekoteoriassa elää liian vahvana oletamus puheteon ja sen perlokutiivisten vaikutusten suhteesta (Marcu 2000, 1727). Lastensuojelulain kontekstissa voitaisiin käyttää esimerkkinä vaikkapa sitä missä määrin vaikkapa vuoden kestäneen avohuollon sijoituksen voidaan ratkaissien sijoituksen perusteena olleet ongelmat? Mikä lapsen muutosprosessissa tuli laitostekontekstista, mikäli fyysis-psykkisestä kasvusta, mikä kuunnellusta terapeutiksi koetusta musiikista, mikä rakastumisesta naapurin tyttöön ja niin edelleen.

Marcun kriittinen näkemys on oman tutkielmani kannalta keskeisempi kuin aiemmin esitelty Salgueiron kriittinen tarkastelutapa, sillä Marcun näkemykseen sisältyy yhteisiä teoreettisia rajapintoja aiemmin esitellyn sosiaalisen konstruktionismin kentällä. Omassa tutkielmassani minun tulee pystyä tarkastelemaan juridisen kielen ja todellisuuden suhdetta sillä tasolla kuin ne tutkielmassani esiintyvät. Marcun tutkimuskontekstista voi esimerkiksi johtaa ajatuksen siitä, että lastensuojelulaissa olevat kieliteot ovat oikeudellisen paikkansa vuoksi ‘ulkovaikutuksilta rajattuja’: Sitoessaan viranomaiskäytäntöjä hyvin vahvasti, ei lastensuojelulain suhde elettyyn todellisuuteen ole paljoakaan ulkoisille vaikutuksille altis.

Tutkielmani tarkastelun taso on käsitteellinen. Tekstin käsittelyn taso on myös yksi puhetekoteorian metodia kohtaan kriittisiä argumentteja tuottanut asia. Yksi kriitikoista on oikeustieteilijä Nicole Kermish, joka jo vuonna 1975 arvioi teoksessaan puhetekoteorian muuntavan tai redusoivan lakikielen todellisuudesta irralliseksi omaksi kentäkseen:

“Analyses of legal language which derive their entire support from transitory academic theories are extremely susceptible to academic obsolence. In order for writing on legal language to remain useful and to be taken seriously, it must incorporate those ideas which cut across linguistic theories.”(Kermish 1975, 18.)

Tutkielmani kannalta onkin tärkeä pitää painopiste ja fokus siinä miten lastensuojelulain ja sen esitöiden tekstuaalinen aines muuntuu eri diskurssien rajapinnoissa ja juridisen diskurssin sisällä lastensuojelun sosiaalityön käytännöiksi, jotten Kermishin varoituksen mukaisesti ajaudu eräänlaiseen akateemiseen tekniseen pyörittelyyn, johon voidaan viitata vaikkapa tekstuaalisena kuplana.

Valitsemallani teoreettisen kontekstin kautta olen tullut hyväksyneeksi ajatuksen kielen vaikutuksista todellisuuteen. Olen tarkentanut fokustani juridiseen kieleen ja tiettyyn sosiaali oikeuden säädökseen (lastensuojelulaki) ja sen esityöhön (hallituksen esitys). Marcun klassisen puhetekoteorian kritiikin kautta hyväksyn myös sen, että vaikka tutkimukseni aikana jälkeen tarkasteltavaksi nousisi yhteiskunnallisia havaintoja vaikkapa palvelupoluista, on liian suorien kausaalisten suhteiden etsiminen hataralla empiirisellä pohjalla. Sen sijaan empiirisen tutkimuksen kautta tutkielmani puitteissa on mahdollista selvittää mitä aiemmin mainitussa primaarilähteissä puhetekoina luodaan sekä analysoida niitä puhetekoteorian menetelmän avulla. Tämän lisäksi on mahdollista nähdä primaarilähteeni erityisluonteisina ja lastensuojelun sosiaalityölle keskeisinä työvälineinä, jotka juridisen roolinsa ja voimansa ja sitovuutensa vuoksi omaavat korostuneen todellisuussuhteen (perlokutiivisen vaikutuksen) verrattuna muihin tekstilajeihin tai genreihin.

4.4. PUHETEKOTEORIA MENETELMÄNÄ LAINSÄÄDÄNNÖN ANALYYSISSA – HAASTEET JA MAHDOLLISUUDET

Juridisen kielen pragmatiikkaan perehtynyt lingvistiikan professori Jacqueline Visconti kuvailee juridisen kielen pragmatiikan erityisjulkaisussa niin ikään lain ja puhetekoteorian performatiivien läheistä suhdetta seuraavasti:

“One of the most striking pragmatic properties of legal documents concern their performative character. Besides norms laying out duties and norms conferring rights, every legal system contains rules productive of legal effects by the very act of being uttered”.
(Visconti 2009, 393.)

Perusoikeudet ja viranomaistoiminta ovat oikeusjärjestelmässä ikään kuin kolikon kääntöpuolet. Viranomaistoiminnan (julkisen vallan) on perustuslain §22 (731/1999) mukaisesti turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tarastin mukaan uusilla säännöksillä tullaankin usein oikeudellisten pulmien ratkaisemisen ohella luoneeksi uusia oikeudellisia tai käytännön ongelmia (Tarasti 2002, 576). Visconti (2009, 394) näkee juridisen kielen performatiivisen luonteen - johon hänen mukaansa on usein viitattu sen taianomaisuutena - tunnistetun jo 1600-luvulla, jolloin kirjoitetulle lupaukselle ja lahjoitukselle osattiin antaa erityisasema manner-Euroopassa. Oikeustieteelle oikeuskieli onkin erityisalue, jolla hienovaraisemmilla nyansseilla on merkitystä ja onhan oikeuskielen tulkinta myös eriytynyt omaksi oikeustieteen tutkimusalueeksi. Myöskään todellisuudelle oikeuskielen monimutkainen suhde todellisuuteen ei ole vieras, sillä oikeuskielen tulkintoja saatetaan useinkin joutua ratkomaan oikeusjärjestyksen mukaisesti eri oikeuselimissä.

Puhetekoteorian haasteet tutkielmani primäärilähteiden analyysissä liittyvät kielelliseen syvyyteen eli merkityksellisen ulottuvuuden intensiteettiin. Esimerkiksi oikeusfilosofian professori Amadeo Conte, johon myös Visconti toistuvasti viittaa aiemmin käsitellyssä vuoden 2009 artikkelissaan, lähestyy performatiiveja jaottelemalla niitä juridisten tekstien alueella jaottelemalla ne alakategorioihin ‘thetic’ ja ‘non-thetic performative verbs’ (Conte 2002, 70), jotka voi kääntää preskriptiivisiksi tai määrääviksi sekä ei-preskriptiiviksi performatiiveiksi. Toisin sanoen ilmaisuiksi, jotka ennalta määrittävät tekemistä tai eivät määritä. Tällainen huomio sinällään on hedelmällinen ja jaottelu oikeissa asiayhteyksissä varmasti hyödyllinen, mutta toisaalta kieli mahdollistaa käytännössä miltei kaikenlaiset

jaottelut ja kategorisoinnit. Kieli näyttäytyy tutkijalle eräänlaisena passiivisena tutkimuskohteena, joka näennäisesti antautuu tutkittavaksi, jonka seurauksena tutkija päätyy romanttis-sävytteisesti ja logosentrisesti 'totuuksia' kielen sisältä. Tämä ylikorostuneen lähiluvun ja liian lähelle tutkimuskohdetta menemisen haaste on erityisen läsnä kielen analysoinnissa. Oman tutkielmani kohdalla kiinnitän erityistä huomiota siihen, että pidättäydyn tarpeeksi etäällä kielen ansasta kuljettamalla mukana tietoisesti institutionaalista rajapintaa. Tutkielmani keskeisiä temaattiset alueet - yhteiskunta, lainsäädäntö, lastensuojelu, sosiaalityö - ovat juridiikan kautta vahvasti kielen rajapinnassa, mutta ilmiöinä toteutettua lastensuojelua ei tule ylikielellistää.

Tapahtuva lastensuojelun sosiaalityön on todellista, eikä kielellistä toimintaa, mutta sen kielellinen ulottuvuus altistaa sen tutkittavaksi, ylläpidettäväksi ja muutettavaksi kielen välityksellä. Palaan tähän *kolmoisfunktioon* tarkastellessani alaluvussa 5.2 lastensuojelun piiriä. Arvioisin nämä kootut mahdollisuudet ja haasteet huomioon ottaen puhetekoteorian olevan sekä mahdollinen että todennäköisesti tarkoituksenmukainen tutkimusmenetelmä primaarilähteiden analyysiin tutkimuskysymykseni näkökulmasta.

4.5. PUHETEKOTEORIA MENETELMÄNÄ TUTKIELMASSANI

Jaan lähdeaineistoni viiteen osaan, joiden katson muodostavan koherentteja ja yhteisiä asiakokonaisuuksia käsitteleviä teemoja aineistossa.

- 1.Vastuut, oikeudet ja lapsen etu
- 2.Järjestämisvastuu ja kustannukset
- 3.Osallisuus
- 4.Lastensuojeluprosessi
- 5.Avohuolto, sijaishuolto ja huostaanotto

Jako on tehty aineistolähtöisesti, mutta sikäli kun säädökset aina ovat jo aiheittain järjestettyjä kokonaisuuksia, on tutkimuksessani toteutettu aineiston jako käytännössä lähinnä säädöksessä tehtyjen jakojen yhdistelyä teemoittaisiksi. Ensimmäinen teemoista koskee oikeudellisia aiheita, sillä vastuut, oikeudet ja lapsen etu ovat ennen kaikkea oikeudellisten suhteiden kautta ilmeneviä asioita. Toinen teema koskee rakenteellisia kysymyksiä. Kolmas koskee säädöksen kantavaa kehitysaspektia, jossa otetaan kantaa osallisuuden kehittämisen suuntaan. Neljäs on lastensuojeluprosessin sisällön määrittämistä

koskeva ja viidennessä puolestaan on vahva yhteys sekä historiallisiin rakenteisiin ja sen ydintehtäviin Suomen kontekstissa.

Kategorisoituani aineiston analysoin aineistoa käyttämällä Austinin puhetekoriasta juontuvia lokuution, (asiasisällön), illokuution (teon) ja perlokuution (vaikutusten) käsitteitä. (Austin 1976.) Hypoteesina on, että jonkin lokuution eli asiasisällön muuntaminen velvoittavaksi tapahtuu illokuution kautta, jonka seurauksena sillä on perlokutiivisia vaikutuksia. Tutkimuskontekstissani asiasisältö tulee lain esitöistä, illokuutio on säännös itsessään ja perlokuution kautta havaitaan se, millaista todellisuutta lainsäädännöllä tullaan luoneeksi. Searle (1995, 61) tarkastelee tätä käytäntöä siitä miten kieli päätyy insitutionaalisen todellisuuden rakentajaksi erottelemalla kielestä riippuvat faktat ja kielistä riippumattomat faktat. Se, että nouseeko aurinko vielä virusepidemian jälkeen tai virtaako Seinessä vesi ei riipu kielellisestä todellisuudesta. Sen sijaan se, että millaisia palveluita lastensuojelussa myönnetään tai tuotetaan riippuu siitä mihin kielelliseen muotoon laki on säädetty lastensuojelun ja juridisen diskurssin vahvan yhteyden vuoksi. Pyrin jokaisen aihealueen lopuksi tarkastelemaan myös aihetta abstraktimmalla tasolla tarkastelemalla millaista lastensuojelun käytäntöä lähdeaineistojen muoto ja sisältö tuottavat. Tätä arvioimalla on mahdollista myös arvioida lastensuojelulain tuottaman lastensuojelun käytännön vastaavuutta suhteessa 'lastensuojelun henkeen' eli siihen mikä lastensuojelulain säädöksen alussa kuvataan lain tarkoitukseksi.

Kokonaisuutena seuraavan viidennen luvun sisältö koostuu joka osassa sisäisestä työprosessista, jossa aluksi tarkastelen lain esivalmisteluissa ilmenevää muutostavoitetta, sitten arvioin säännöksen saamaa muotoa ja lopulta tarkastelen muutostavoitteen ja säännöksen suhdetta. Vastaako muoto (illokuutio) sisältöä (lokuutio) ja mitä perlokutiivisia vaikutuksia säännöksellä on. Säännöksiä voikin ajatella tutkielmassani kestopreesensin kautta, sillä jokainen säännös aktualisoituu jatkuvasti eleyksi oikeustodellisuudeksi ollessaan voimassa. Toisin sanoen, jokainen voimassaoleva oikeussäännös on jatkuvasti suoritettava performatiivinen kieliteko. Puhetekoteoria vaatii kuitenkin menetelmänä nykyisin entistä enemmän virittyneisyyttä tieteellisen diskurssiin vaatimuksiin: Pitää pystyä tarkastelemaan asioita niiden merkityskokonaisuuksissa ja -yhteyksissä eikä pilkkomaan niitä strukturalismin tavoin palasiksi ja arvioimaan totuusarvon kautta. Pyrinkin

valjastamaan tutkimusmenetelmänä käyttämäni puhetekorian lastensuojelun sosiaalityön ja oikeuskielen rajapintaan, jotta dialogi yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja lähdeaineiston välillä olisi hedelmällistä. Tätä rajapintaa voi ajatella tutkimukseni kontekstissa myös sinä osa-alueena, joka liittyy tutkimuksen Searlen ajatukseen institutionaalisesta todellisuudesta, jota lastensuojelun juridisen diskurssin osalta voi tarkastella esimerkiksi Nykäsen (2013, 111) kunnioittamis-, suojaamis- ja toteuttamisvelvoitteiden välityksellä. Vaikka siis puhetekorian terminologia näkyy tulostulussa aiempaa vahvemmin, tutkielmani ei jää strukturalistisen kielentutkimuksen tasolle vaan havainnoi ja tuo aineiston kanssa dialogiin aktiivisesti pohdintaa ja arvioita tosiasiallisesta yhteiskunnallisesta ja subjektiivisesta todellisuudesta. Tutkimusasetelmassa on siis olemassa jännite toisaalta kielen lähilukuun, mutta myös sen kontekstualisoimiseen.

4.6 TUTKIMUSEETTINEN NÄKÖKULMA

Tutkimusetiikan ja luotettavuuden näkökulmasta tutkimukseni kannalta on hyvä huomioida etenkin kieleen painottavan tutkimusmenetelmän rajallisuus tutkimuskohteen näkökulmasta. Sosiaalityö itsessään ja lastensuojelu sosiaalityön muotona eivät pelkisty kielelliseksi toiminnaksi. Tutkijana minun tulee huomioida oma positioni, jotta tutkijalta edellytetylle objektiiviselle tutkimusotteelle olisi edellytykset. (Eskola & Suoranta 2003, 17.) Lastensuojelu saattaa käytänteinä osittain paeta sille asetettuja juridisia viitekehyksiä ja siten muodostua käytännössä esimerkiksi persoonavetoiseksi toiminnaksi, jossa esimerkiksi yhden kunnan lastensuojelun käytännöt saattavat olla hyvinkin toimivia niitä suorittavan työntekijän onnistuneisuuden johdosta. Lastensuojelun onnistumisen keskeiseen kriteeristöön kuuluu myös kuitenkin lain noudattamisen velvoite, joten rajapintaa juridiseen kieleen ei voi hävittää vaan viime kädessä onnistuneita persoonavetoisia käytäntöjä voidaan arvioida epäonnistuneina oikeudellisuuden vaatimusten näkökulmasta.

Toiseksi keskeiseksi tutkimuseettiseksi asiaksi nostaisin avoimuuden kysymyksen, jota esimerkiksi Pietarinen on pohtinut teoksessaan tutkimusteoriasta: Avoimuus on samanaikaisesti läpinäkyvyyttä ja valmiutta muuttaa ja muuttua, mutta myös vastapaino mielivaltaisuukselle. (Pietarinen 2002, 65-67.) Tätä kautta pohdittavaksi nousee esimerkiksi kysymys oman laadullisen tutkimusprosessini vuorovaikutteisuudesta: Ehkä omaksumani puhetekorian vapaamman tulkinnan kautta myös tutkimusmenetelmä päättyy selittämään

odotusarvoa painokkaammin lähdeaineistoa. Tosiasiallisesti tutkimusaineisto näyttäytyy tutkimukseni kautta erilaisena kuin se näyttää tutkimukseni ulkopuolella ainakin siinä mielessä, että sitä analysoidaan kieliteon kaksoisfunktion (kieli/todellisuus) kautta, jota automaattisesti ei liitetä oikeuskielen analyysiin. Tutkimuskontekstini siis osittain muodostaa myös tutkimusainestostani tutkimustulokset.

Loppuviimein tutkimusetiikka tulee kuitenkin arvioitavaksi viimeistään tutkimustulosten luotettavuutta arvioitaessa. Luotettavuus nousee ennen kaikkea laadullisen tutkimuksen eri osa-alueiden keskinäisen yhteensovittamisen onnistuneisuuteen, joka tarkoittaa sekä objektiivisuusvaatimuksen diskursiivisten ehtojen täyttymistä, mutta myös menetelmän, aineiston ja tutkimuskysymyksen keskinäistä yhteensopivuutta: Onko tutkimuksella edellytykset vastata omaan kysymykseensä. (Ruusuvuori & Nikander & Hyvärinen 2010, 27–28.) Tutkimukseen alettaessa edellytykset tutkimusmenetelmän ja lähdeaineiston yhteensopivuudelle arvioini mukaan on olemassa. Myös tarve aihetta koskevalle tutkimustiedolle nousee yhteiskunnallisesta kontekstista, eikä vain tutkijan omasta tiedon intressistä. Tutkimuksen onnistumisen arviointi jääkin lähemmin tarkasteltavaksi tutkielman lopussa.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Jaan aineiston analyysini viidennessä viiteen osaan; alaluvut 5.1-5.5. Näissä alaluvuissa käsittelen hallituksen esityksen (252/2006vp) ja vuoden 2007 lastensuojelulain sisältöä jakamissani asiakokonaisuuksissa. Aihealueiden jaon perusteet ovat muotoutuneet lähdeaineistoa tutkittaessa ymmärrettävyyden ja sisällössä olevien sisäisten viittausten perusteella. Toisin sanoen, säädöksen itsensä sisältö ja oikeussuhteet määrittyvät paljolti säädöksen sisäisin viittauksin. Asiakokonaisuuksien jako myötäilee suurelta osin lastensuojelulain säädöksen asiakokonaisuuksien käsittelyjärjestystä, mutta tutkielmassani asiakokonaisuuksia käsitellään osittain samanaikaisesti. Tämä valinta on tehty analyysialaluvussa 4.5 tehdyin perustein.

5.1. VASTUUT, OIKEUDET JA LAPSEN ETU

Lain tarkoitus löytyy aina lakisäädösten ensimmäisestä pykälästä ja koostaa sen tavoitteen, jota säädöksen säännöksillä tavoitellaan. Hallituksen esitys (252/2006vp) alkaa ilmaisemalla ne pyrkimykset, joihin uudella lastensuojelulla pyritään. Lain tarkoituksiksi esityksessä ehdotetaan seuraavaa:

”Lain tarkoituksena olisi turvata erityisesti lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaiset lapsen oikeudet turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun tilanteissa, joissa lapsen hyvinvointi uhkaa vaarantua.”(HE 252/2006vp, 78.)

Lastensuojeluviranomaisen tehtäväksi säädöksen kautta ehdotetaan LOS:in (1989) mukaisten oikeuksien turvaaminen. Turvaamistehtävä on yksi keskeinen lainsäätäjän tarkoitusta ilmaiseva säädöksessä muodostettu tehtävä, joka sisältää useita ulottuvuuksia turvaamistehtävän laajuuden näkökulmasta. Turvaamistehtäväksi ja siten turvaamisvelvollisuudeksi asetetaan TSS-oikeuksien alueelle ja lasten oikeuksien sopimukseen kuuluvia subjektiivisia oikeuksia yhtenä joukkona. Lastensuojeluviranomaisesta muodostuu yhdestä näkökulmasta siten oikeusturvamekanismi suhteessa näihin oikeuksiin. Lastensuojeluviranomainen valvoo osaltaan lasten oikeuksien toteutumista. Lain tarkoitus on kuitenkin esityksen tasolla kaksijakoinen: Oikeusturvatehtävät ja erityisen suojelun tehtävä. Lain tarkoitus voidaankin esityksen ilmaisun perusteella ymmärtää ulkoisesti määriteltyjen oikeuksien toteutumisen

valvontatehtäväksi ja ajallis-paikallisista tilanteista muodostuvan dynaamisen lastensuojelupalvelun sisällön määrittelyksi. Lastensuojelulaissa säädetään lain tarkoituksiksi ”turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.” (LsL §1, 417/2007.) Edellä mainitun pykälän lokuutio on näin ollen lain tarkoitus. Suomen valtion oikeudellisessa kontekstissa tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojeluviranomaiselle annetaan tehtäväksi lasten oikeuksien sopimuksen hengen mukaisten oikeuksien turvaaminen.¹⁹ Epäharmonisuutta lastensuojelulain 1§:n ja hallituksen esityksen välille luo hieman se, että hallituksen esityksessä todetaan, ettei näitä oikeuksia voi turvata yksinomaan lastensuojelulla ”vaan niiden toteuttaminen on edelleen myös muuta lainsäädäntöä ja muita viranomaisia sekä laajemmin koko yhteiskuntaa koskeva tehtävä.” (252/2006vp, 115.) Tämä turvaamistehtävän ’laajempi tehtävänanto’ ei välity lastensuojelulain tarkoituksesta, vaikka sitä muissa säännöksissä taustoitetaan. Tämä viestii kuitenkin lastensuojelutehtävän kollektiivisesta luonteesta. Illokuutiona lastensuojelulain tarkoitusta eksploikoiva 1§ merkitsee sitä, että turvaaminen suoritetaan tällä säädöksellä, joka täydentyy ja saa käytännön tasolla toimeenpannun muotonsa osana laajempaa juridista diskurssia.

Lastensuojelulain tarkoituksen yksi keskeinen kenttä liittyy edellisessä kappaleessa mainitun kokonaisvaltaisen ‘lasten hyvän’ edistämisvelvollisuuteen, eli siihen, että lailla pyritään edistämään lastensuojelun rajapintojen verkostojen yhteistyötä ja parantamaan asiakkaiden sekä asianosaisten oikeusturvaa lastensuojeluasioissa. (HE 252/2006vp, 1, 79.) Laajemmassa kontekstissa tämän voidaan ymmärtää liittyvän laajempiin Suomea sitoviin ihmisoikeusmääräyksiin, jotka sisältävät esimerkiksi velvoitteen sosiaaliturvan jatkuvaan kehittämiseen ja siten kentän käytänteiden heikentämiskiellon. (Arajärvi 2017, 68). Esityksessä ehdotetaan myös olemassaolevan palvelukentän yhdistämistä kasvatustehtävän taakse:

“Lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä kannalta on ensisijaisen tärkeitä, että yleiset ja kaikille tarkoitetut palvelut tukevat lasten ja nuorten kasvatusta. Tämän vuoksi lakiin

¹⁹ Sikäli kun ymmärretään vastuudelegaatioketjua siten, että tehtävänanto säädetään kuntalaissa kunnan toteutettavaksi, jota sitten viranhaltija asettuu julkisen vallan käyttäjänä ja kunnan edustajana toteuttamaan. Kts. Kuntalaki 410/2015 §7 ja Perustuslaki 731/1999 §121.

ehdotetaan voimassa olevaa lakia vastaavaa velvoitetta palvelujen kehittämiseen kasvatuksen tukemiseksi.” (HE 252/2006vp, 79.)

Käytännössä tämä tarkoittaa siis peruspalveluiden toimimista asiakkaiden kanssa kasvatusorientaatio huomioiden. Esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa kirjoitetaan seuraavasti:

“Mainittuja lapsen oikeuksia ei kuitenkaan voida turvata yksin lastensuojelulain keinoin, vaan niiden toteuttaminen on edelleen myös muuta lainsäädäntöä ja muita viranomaisia sekä laajemmin koko yhteiskuntaa koskeva tehtävä.” (HE 252/2006vp, 115.)

Itse säädökseen tämä esitys palveluiden yhteisestä orientaatiosta ei lain tarkoituksen tasolla ole päätynt. Lähimmäksi tällaista yhteisorientaatiota tullaan LsL §4.2:ssa, jossa sanotaan, että “lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin.” (LsL 2007 §4.2.) Tämä myös viittaa osaltaan säädöksen sisältämistä kasvatusvastuista, joita käsittelee seuraavassa kappaleessa. Esityksen pohjalta voidaan todeta uudessa LsL:ssa hallituksen intentiona olleen muotoilla peruspalveluille laajalti yhtenäinen kasvatustehtävän toteuttamisvelvoite, lastensuojeluviranomaiselle turvaamistehtävä suojaamisvelvoitteena ja nämä molemmat ankkuroituvat vahvasti lasten oikeuksien kunnioittamisvelvoitteeseen.

Lokuution näkökulmasta arvioituna lastensuojelulain säädöksen ensimmäinen luku käsittelee aiheittain tarkoituksen ja vastuun sekä määrittelee lastensuojelun ja sen osa-alueet että itse asiakkaan ja myös lapsen ja nuoren mielipiteen aseman. Kysymyksessä on eräänlainen käsiteanalyysi julkisen vallan näkökulmasta lastensuojelun käytäntöihin. Lasten oikeudet -kontekstin näkökulmasta merkityksellisiä säännöksiä ovat §4-6, lastensuojelun sisällön näkökulmasta §3-4 ja vastuukysymysten osalta §2. (LsL 417/2007.) Kokonaisuutena voidaan ymmärtää aiheen määrällisesti vähäisen käsittelyn merkitsevän asian juridisista selkeyttä tai tavoitetta juridisesta selkeydestä. Toisaalta taas runsas käsittely voidaan ymmärtää esimerkiksi lainsäätäjän laajennetuksi viranomaisen ohjaukseksi, säännöksen monisyisyydeksi tai monitulkintaisuudeksi. Lopputulema säännöksessä olevan tekstin paljoudesta kuitenkin on säännöksen aiheen tarkempi määrittäminen. Tällä

perusteella voi todeta lokuution osalta esimerkiksi lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa lastensuojelulain keskeisten periaatteiden ja lapsen vastuukysymysten tulleen hyvin vahvasti sisällöllisesti määritetyksi vielä kun niiden määrittäviä sääöksessä täydennetään viittaamalla lakiin lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta. Näihin mitallisesti laajoihin säännöksiin tuleekin kiinnittää erityistä huomiota, sillä ne tulevat osana julkisoikeuden ja viranomaistoiminnan lakisidonnaisuuden periaatetta käytännössä määrittämään se miten lastensuojelua tehdään ja mistä lähtökohdista.

Säännösten yksityiskohtaisissa perusteluissa erityisesti huomioitavia tavoitteita ovat vastuun jakamisen, lastensuojelun keskeisten periaatteiden ja lapsen edun määritelmät. Lastensuojeluviranomaisen rooliksi säädetään laissa edistämisen-, tukemisen-, ehkäisy-, arvioimis- ja puuttumistehtävät. (LsL 417/2007, §4.) Käytännössä tämä tarkoittaa kokonaisvaltaisesti lapsenhuoltolain 1§:ssä määritellyn hyvän huollon toimeenpanotehtävää (LsL 417/2007 §4a, LhL 361/1983, §1). Illokuution näkökulmasta laajimmin sääöksessä tuotetaan sisältöä määrittelyyn vastuista (§2) ja lastensuojelun keskeisistä periaatteista (§4). Toisin sanoen hallituksen esitystä mukaillen sääöksestä käy ilmi se miten lapsenhuoltolain 1§:n mukaisten tavoitteiden toteutumisen suhteen ensisijaisessa vastuussa lapsen huollosta ovat vanhemmat ja muut huoltajat (LsL 2007, §2.1.) Sen sijaan hallituksen esityksessä todetaan, että uudessa laissa “säädetäisiin lastensuojelun viimesijaisesta vastuusta lapsen hyvinvoinnin turvaamisessa”(HE 252/2006vp, 116), jota ei kuitenkaan samalla tavalla ilmaistuna löydy sääöksen tasolta. Tehtävänkuvan laajan määrittelyn, palvelun periaatteiden ja suojaamis-/turvaamistehtävän perusteella voidaan ymmärtää lastensuojeluviranomaisen rooliin suhteessa asiakkaaseen liittyvän paljon vastuuta. Oikeuskielen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojeluviranomaiselle luodaan sääöksessä laaja positiivinen sisältö sen sijaan, että säädetäisiin mitä ei saisi tehdä. (Tuori & Kotkas 2008, 158.) Tällöin sääöksen illokuutio ei jätä varaa olla tekemättä nimettyjä asioita, eli taipuu painostamaan aktiivisuuteen toimijuudessa. Toisin sanoen, ainakin mikäli laajasti määritellyt velvoittavat tehtävät eivät tule hoidetuksi, on viranomaisen vastuussa lakisääteisten velvoitteiden laiminlyönnistä ja siten mahdollisesti rikosoikeudellisen prosessin edessä. Lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa siis säädetään viranomaiselle velvollisuuksia suhteessa edistämisen-, ehkäisy-, puuttumisen-, arviointi- ja tukemistehtäviin suhteessa lapsen ensisijaisiin vastuunkantajiin eli vanhempiin ja muihin huoltajiin. Siinä

missä nämä keskeiset periaatteet voidaan ajatella säännöksen tasolla ilmaistuna ikään kuin erilaisina samanaikaisina prosesseina tai intresseinä, jotka ovat tapauskohtaisia, on huomionarvoista millaisten palvelumuotojen kautta näitä lastensuojelutoiminnan periaatteita säädetään toteutettaviksi.

Vuoden 2007 lastensuojelulakia hallitsevat isot jakolinjat, jotka sekä mukailevat olemassaolevaa lastensuojelupalveluiden kenttää että ylläpitävät sitä. Laajamittaisesti koko lastensuojelulain säädöksen sisältöä määrittääkin lastensuojeluviranomaisen tehtävänkuvauus:

“Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluita ja tukitoimia. Jäljempänä tässä laissa säädetyn edellytyksin lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen hoidon ja huollon järjestämiseksi.” (LsL §2.3.)

Käytännössä §2.3 säädetään siis lastensuojelutoimien jakautumisesta sijoituksiksi kodin ulkopuolelle ja muiksi *ensisijaisiksi* toimiksi. Lain seuraavassa pykälässä nämä säädetään eri momenteissa eri toteuttamisalueiksi lastensuojelutyössä:

“Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma sekä järjestämällä avohuollon tukitoimia.

[--]

Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua ovat myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto.” (LsL §3.2-3.3.)

Illokuutiona lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa säädetään hyvin vahvasti lastensuojelupalvelun sisällöstä ja toiminnasta. Lastensuojeluviranomainen tekee säädettyjen periaatteiden pohjalta, lapsen oikeudet huomioiden lastensuojelutyötä arvioimalla täyttyvätkö kodin ulkopuolelle sijoittamisen edellytykset tai ryhtymällä muihin toimenpiteisiin. Esitöissä mainitaan myös lastensuojelutoimintaa taustalla määrittävä “normaalisuuden periaate”, jonka mukaisesti “perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tavoitteena on ensisijaisesti tukea huoltajia lasten kasvatuksessa.” (HE 252/2006vp, 116.) Ensisijaisen tehtävän ja viimesijaisen tehtävän oikeussuhde jää epäselväksi, sillä illokuutiona viimesijaisesta vastuusta ei säädöksessä säädetä. Voi olla, että vastuu poluttuu

ikään kuin lastensuojelun kentän ulkopuolelle rikosoikeuteen tai ylipäättään ihmisoikeuskontekstissa vallalla olevaan näkemykseen ihmisen viimekätisestä vastuusta itsestään. Tosiasiallisesti vastuukysymyksen jättäminen auki lastensuojelun kentällä on huomionarvioista, sillä alaikäinen on vajaavaltainen oikeudellinen toimija, jolloin vastuuta hänestä ovat jakamassa aina huoltajat, vastuutyöntekijät tai muut.

Lastensuojelulain ensimmäisen luvun perlokutiiviset vaikutukset voi jakaa kolmeen osaan. Ensinnäkin luvun säännöksissä säädetään lapsesta ensisijaista vastuuta kantavista asianosaisista ja lastensuojelun roolista suhteessa heihin - veloitettuna, tukijana, auttajana. Toiseksi luvussa säädetään siitä, millaisia velvollisuuksia lastensuojeluviranomaisella on suhteessa lapseen ja lapsen etuun. Lapsen edun mukainen toiminta on kaikissa asiayhteyksissä aina ensisijainen ja sen ymmärtäminen ei ole yksinomaan sosiaalityöntekijän asiantuntija-rooliin liittyvä asia vaan siihen liittyy yhtä olennaisesti myös esimerkiksi lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittämisen käytäntöjen - menetelmä ja dokumentointi - prosessi. (LsL §5.) Ensisijaisena velvollisuutena on lapsen edun arviointi, joka käytännössä tarkoittaa lapsen oikeuksien ja lastenhuoltolain 1§:n mukaisten olosuhteiden toteutumisen arviointia lapsen asuessa ensisijaisessa vastuussa olevan asianosaisen luona. Kolmanneksi lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa säädetään niistä toimista, joita lastensuojeluviranomainen arvioidessaan tarpeellisiksi tai olosuhteiden velvoittamana on veloitettu aloittamaan erilaisten tehtävävelvoitteidensa kentiltä käsin. Laajemmassa mittakaavassa ensimmäisen luvun oikeusvaikutukset voidaan ymmärtää siten, että lastensuojeluviranomainen on viranomaisvastuussa tehtävänantoon liittyvien velvoitteiden kautta asiakaslapsesta, mutta hallituksen esityksessä mainittu viimesijainen vastuu - jota suunniteltiin myös osaksi säädöstekstiä - liittyy lapsen asioissa erityisesti ensisijaista vastuuta kantavaan vanhempaan tai muuhun huoltajaan. Tämä on kuitenkin suurilta osin spekulatiivinen näkemys vastuun viimekätisestä poluttumisesta, jota ei kuitenkaan löydy säädöksestä itsestään.

Eletyssä elämässä lapsia tulee toisinaan olosuhteisiin, jotka eivät ole heidän etunsa mukaisia. Toisinaan lapsen elämän määrittävät olosuhteet muuttuvat siten, että olosuhteet heikkenevät ja muuttuvat lapsen kasvulle haitallisiksi. Lastensuojelulain ensimmäisen luvun vahvistaa lapsen ensisijaisen vastuun kantajan määritelmää, eksplikoii lastensuojelutoimintaa eri

näkökulmista ja tuo lapsen asianosaiseksi asiassaan lapsen etuun liittyvän kuulemis- ja osallisuusvelvoitteiden kautta. Lastensuojelun sosiaalityö säädetäänkin säädöksen ensimmäisessä luvussa muutostyöksi kohti lain esitöistä nousevaa normaaliuden käsitettä, joka kuitenkin määrittyy säädöksessä yksioikoisesti. Keinot tämän normaaliuden tavoittelemiseen jakaantuvat kotona ja muualla toteutettaviin, joten voidaan ymmärtää kodin olevan keskeinen osa normaaliutta. Sädöksen taustalla onkin nähtävästi hyväksytty premissi sen suhteen, että normaalius on lapsen etua lähempänä oleva arvo kuin erityisyys. Tilanteessa on läsnä jännite erityisen ja normaaliuden käsitteiden suhteen, joka ei säädöksen kautta tule riittävästi eksplikoiduksi. Jännitteen olemassolon vuoksi voidaan esimerkiksi perustellusti kysyä, tulevatko erityiset olosuhteet perheissä huomioonotetuiksi lapsen etuun myönteisesti vaikuttavina asioina mikäli normaalius nähdään ensisijaisena tavoitteena? Kuinka lähellä erityinen on käsitteenä poikkeavaa ja sen negatiivista sävyä?

5.2. JÄRJESTÄMISVASTUU JA KUSTANNUKSET

Lastensuojelulain kolmas luku käsittelee kokonaisuudessaan lastensuojelun järjestämistä, johon liittyy suurena kysymyksenä lastensuojelun kustannukset. Hallituksen esityksen mukaan vuoden 2007 lastensuojelulaki kasvattaa kuntamenoja noin 20 miljoonaa euroa (HE 252/2006vp, 107). Esityksessä arvioitiin vuoden 2004 merkittävimmäksi kulueräksi lasten ja nuorten laitoshuolto, jonka kustannukset olivat 292 miljoonaa euroa; vastaavasti avohuollon tukitoimista ei ollut käytettävissä tilastoituja käyttömenoja (HE 252/2006vp, 106). Lastensuojelun laitoshuollosta puhuttaessa ei ole kysymys mistään vähäisestä kunnan kuluerästä, vaan pienimpiä kuntia pahimmillaan taloudellisesti rapauttavasta ilmiöstä. Kuntakohtaisista lehtikirjoittelusta esiin toisinaan tulee tietoja sijaishuoltovuorokausien hinnoista, jotka toki vaihtelevat alueittain ja sisällöittäin, mutta esimerkiksi Vantaan sanomien artikkelissa ilmoitetun 320 euron vuorokausihinnalla laskien yhden kiireellisen sijoituksen hintalappu on noin 10 000 euroa (Vantaan Sanomat 26.5.2019). Kuntatalouden 2000-luvun trendin ollessa aiempaa kireämpi voidaan siis lastensuojelun avohuollollisen painopisteen ja kuntatalouden kustannusten alentamisen intressiin ymmärtää ainakin näennäisesti tavoittelevan samoja asioita; lastensuojelua avohuollon keinoin ja vähäisempiä kunnan lakisääteisten palveluiden menoja.

Vuonna 2018 Suomen kuuden ison ‘kuusikko-kunnan’ sijaishuollon kokonaiskustannukset olivat tuon sama 292 miljoona euroa, josta keskimäärin 60-70 -prosenttia muodostui suoraan laitoshuollosta (Kuuden suurimman...2018, 64-65). Samanaikaisesti kun Suomi 2000-luvulla on paistatellut useissa yhteyksissä nimenomaisesti lapsuuden ajan erityisena asiantuntijamaana koulutusnäkökulmasta ja ollut kansalaisten vastahankaisuudesta huolimatta arvioitu maailman yhdeksi onnellisimmaksi valtioksi, lastensuojelupalvelujen kehitys näyttää toisenlaista näiden tilastojen suhteen hämmentävää tilastotietoa. Eräänlaista taustoitusta luovat myös tiedot siitä, että sijaishuollon kustannukset ovat viime vuosina kasvaneet myös huomattavasti kovemmassa tahdissa kuin avohuollon kustannukset, jotka kasvuosuudeltaan lähenevät nollalukua ja suuressa osassa suurten kuntien menoeriä ovat jopa pienentyneet. (Kuuden suurimman...2018, 25-29.) Niin ikään kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on viime vuosina kasvanut kaikkien suurimpien kuntien alueella ja kasvua lukumäärällisesti on ollut vuodesta 2014 vuoteen 2018 4,5-prosenttia. (Kuuden suurimman...2018, 34.) Toisin sanoen, tavoitteet lastensuojeluasiakkaiden asioiden ja tarpeiden täyttämistä avohuollon palveluilla eivät ole toteutuneet tavalla, joka hillitsi kustannuskehitystä. Sekä sijaishuollettavien määrä lisääntyy että sijaishuollon kustannukset kasvavat palvelukentän muotoutuessa aiempaa heterogeenisemmäksi, valvotummaksi ja sisällöltään haastavammaksi. Voidaan ehkä puhua sijaishuollon kentän professionalisoitumisesta 1900-luvun lopun koulukotimaailmaa puhdistaneiden ulostulojen, väärinkäytösten ja anteeksipyyntöjen jälkeen.²⁰

Lastensuojelun käytäntö on muodostettu luvussa 5.1 esitellysti tavoitteiltaan avohuoltokeskeiseksi, jossa lapsi saa palvelut kotiinsa tai kodista käsin. Tällaiset avohuollon palvelut ovat lastensuojelun käytännön toteutuksen näkökulmasta säädöksessä määritelty ensisijaisiksi (kts. luku 5.1). Tavoitteet laitoshuollon tilalle tulevasta avohuoltokeskeisyydestä on ollut selkeä myös vuoden 2014 sosiaalihuoltolaissa (SHL 1301/2014). Lain voimaantulon seurauksena osa lastensuojelutyöstä siirtyi saataville ilman lastensuojelun asiakkuutta sosiaalihuoltolain mukaisina palveluina. Suomalaisella lastensuojelulla voi Riitta Jallinojan mukaan (2014, 34) nähdä yhtymäkohdan funktionaalisen perheteorian edustajan Talcott Parsonsinkin näkemukseen perheen

²⁰ Kts. esim. Lehto-Salo 2011; Laitala & Puuronen 2015.

ensisijaisuudesta kasvuympäristönä lapsella; huostaanotot toistaiseksi, lastensuojelun tehtävääorientaatio kasvatusvastuussaolevia tukemaan jne. Avohuollon palveluina järjestettävä lastensuojelu olisikin näennäisesti kustannustehokas tapa järjestää monta kunnan velvollisuudeksi muuntuva tai kaatuva asiaa hoidettavaksi työllä, jota ei tunnusteta tai aseteta ansiontyön kanssa samanarvoiseen asemaan eli vanhemmuudella tai huoltajuudella. Myös 2010 luvun lopun kattavat kyselytutkimukset viestivät tähän samaan suuntaan. Vuoden 2017 sosiaalibarometrin mukaan laitoshuollon purkaminen ja vastaavasti avohuollon lisääminen on arvioitu keskeisimmäksi kustannuskehitystä hillitseväksi tekijäksi ja myös yhdeksi tärkeimmäksi sosiaalihuollon uudistamisen tavoitteeksi (Sosiaalibarometri 2017). Kuntaliiton tiedotteessa vuodelta 2018 puolestaan huomioidaan se, että lastensuojelun laitoshuolto on käytännössä ainoa lastensuojelun palvelu, jota ei olla lainkaan hankkimatta yksityiseltä sektorilta. Ongelmakohtiksi laitoshuollon ostamisessa yksityiseltä sektorilta tiedotteessa listataan esimerkiksi palvelun kalleus, valvonnan vaikeus ja palveluntuottajan intressi saada kunta jatkossakin ostamaan palvelu itseltään. (Kuntaliitto 2019.) Toisin sanoen, huonoimmassa skenaariossa voidaan ajatella, että mikäli vapaat markkinat eivät toimi, ei palveluntuottajan intressissä välttämättä ole työskennellä lainkaan laitossijoitusten lopettamisen tai ehkäisemisen eteen vaan pikemminkin laitossijoitusten ylläpitämisen eteen. Ongelmallista on myös erityisesti yksityisten laitosten rooli ensisijaisina tiedontuottajina omasta toiminnastaan, joka on tilanteena intressiristiriidan vuoksi altis moraalikadolle.

Edellä mainitulla tavalla kustannukset liittyvät lastensuojelussa vahvasti laitoshuoltoon, joten kysymys maksajasta on lastensuojelua toteuttamaan velvoitetuille kunnille taloudellisesti hyvin tärkeä. Lokuution näkökulmasta lastensuojelulain kolmas luku sisältää lastensuojelun järjestämistä ja suunnittelua koskevaa asiaa noin puolet ja kustannus- tai maksajamäärittelyä neljänneksen (LsL 417/2007, 3.luku). Hallituksen esityksen osalta tämän luvun säädöksessä kustannuspolku ja järjestämisvastuu on kuitenkin taustoitettu yhtä vahvasti kuin verrattain lastensuojelulain muut luvut (HE 252/2006vp, s.122-130). Tämä viittaa kustannus- ja järjestämiskysymysten keskeisyyteen palvelujen järjestäjän näkökulmasta. Riidat laitoshuollon maksajasta saattavat koskea satojen tuhansien tai jopa miljoonien eurojen summia, joten epäselvissä tilanteissa voitaisiin jopa ajatella kunnan toimivan kuntalaisten edun mukaisesti etsimällä maksuvapautta tällaisista summista

voidakseen sitten sijoittaa vastaavan summan esimerkiksi muihin kunnan tuottamiin palveluihin. Eri aiheiden käsittelyn määrän ja muodon perusteella kokonaisuutena voi arvioida, että kustannuskysymykset ovat vaikuttaneet lastensuojelulain viimekätiseen muotoon ja siten lastensuojelun käytäntöihin.

Hallituksen esityksen taustoista on löydettävissä liitos, jossa lastensuojelun sijaishuollon toteuttamisen tavoiteltaisiin toteutuvan samassa kunnassa kuin missä tarve sijoitukselle on syntynyt:

“Lapsen huostaanotosta ja sijaishuollon järjestämisestä sekä siitä aiheutuvista kustannuksista vastaisi 1 momentin säännöksen mukaan edelleen se kunta, jossa lapsen huostaan ottamisen ja sijaishuollon järjestämisen tarve on syntynyt.” (HE 252/2006vp, s. 127-128.)

Tämä *liitoksen olemassaolo ei välttämättä kerro lainsäätäjän intentiosta* sinänsä, mutta avaa uusia näkökulmia lastensuojelupalveluketjujen pohtimiseen. Siitä huolimatta, että säädöksessä puhutaan palveluiden järjestämisestä ja tuottamisesta erillisinä asioina, säädös ohjaa järjestämisen ja tuottamisen ‘ykseyteen’. Eksplikoin tätä näkemystä seuraavassa. Hallituksen esityksessä otetaan myös kantaa siihen, miten tuen tarpeisiin johtaneiden syiden tulee myös vaikuttaa osaltaan järjestämisvastuun ketjuun (HE 252/2006vp, 128). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kunta, joka ei järjestä tarvittavia lastensuojelupalveluita asiakkaalleen, joka tullaan huostaanottaneeksi tai sijoitetuksi kunnassa, johon hän muuttaa, voi joutua järjestämisvastuun kokonaisvaltaisen arvioinnin kautta kustannusten osalta vastaamaan asiakkaan palveluiden kustannuksista, sillä palvelun tarpeen voidaan katsoa syntyneen tässä kunnassa, eikä uudessa asuinkunnassa. Hallituksen esityksen taustalta on ymmärrettävissä potentiaalinen vastuuttamisen ketju, jonka mukaisesti kunnan intresseissä on tarjota lastensuojelun asiakkaalleen kaikki tarvittavat palvelut, jotta näiden taloudellisesti raskaiden palveluiden tarvetta ei synny asiakkaan asuessa kunnassa tai muuttaessa toisaalle. Tämän voi ymmärtää kunnille insentiiviksi hoitaa lastensuojeluprosessi oman kunnan alueella sekä järjestämisen että tuottamisen näkökulmasta. Taustalla voidaan myös nähdä tavoite tilanteesta, jossa asiakkaan tarpeisiin perustuvien palveluiden tuottaminen tapahtuisi asuinkunnassa. Tällaisen ajattelumallin voisi ymmärtää toteuttavan lastensuojelulain tavoitteita perhe-elämän ensisijaisuudesta ja

tavoitteista päättää sijoitus tai huostaanotto lapsen ja vanhempien tai muun huoltajan jälleenyhdistämiseen. Palvelujen tuottaminen oman kunnan alueella vaikuttaisi ihanteellisessa tilanteessa myönteisesti myös kunnantalouteen yhteisö- ja tuloveron kautta. Laajemmin tarkasteltuna voi arvioida esimerkiksi aiemmin todetun lastensuojelun laitoshuollon palvelun yksityistämisen ja siirtävän sijaishuollon palveluiden käytäntöä pois saman kunnan alueelta, eli järjestäjä ja tuottaja erkanevat. Tilanteessa vallitsee jännite lastensuojelulain kodin ensisijaisuuden, kunnan ja palveluiden tosiasiallisen tuottamisen välillä ja käytäntö on vahvasti sanellut järjestämisen ja tuottamisen erillisyyden, jonka toki voi 5.2 luvussa esitettyjen lähteiden perusteella asettaa kyseenalaiseksi sekä tehokkuus- että laatuindikaattoreilla arvioituna.

Illokuution näkökulmasta lastensuojelulain kolmas luku määrittää hyvin vahvasti sen, kuka on roolissaan oikeutettu tekemään päätöksiä asiakkaan asioissa (LsL §13), miten kunnan on myönteisesti vaikutettava lastensuojelupalveluihin (LsL §11-12, §14-16) ja miten vastuut ja korvaukset kuntien kesken jaetaan (LsL §15-17). Toisaalta kuitenkin kaiken velvoitetun toiminnan perustaminen tarveharkinnalle tarjoaa kunnille laajan liikkumavaran ja luo näennäisen intressiristiriidan:

“Kunnan on huolehdittava siitä, että ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.” (LsL, §11.1.)

Jos edellytetään, että todennettu tarve on edellytys järjestysvastuun syntymiselle, vastuu ketjuttuu eteenpäin aina viime kädessä aiemmin mainittujen ensisijaisten ja viimesijaisten vastuunkantajien kädenvetoon todellisesta vastuunkantajasta. Illokuution näkökulmasta, eli siitä mitä on säädetty, kolmas luku antaa kunnille selkeät ohjeet siitä miten kustannukset, kunnan viranhaltijan rooli ja järjestämisvastuut jaetaan ja säädöksessä pystytään tiivistetysti esittämään lapsen edun ja kuntatalouden näkökulmasta tärkeä kysymys ytimekkäästi. Hallituksen esityksestä kolmannen luvun säännöksiin tulee kuitenkin korostuneesti näkemys palvelujen järjestämisen tarveperustaisuudesta, jossa kotikunta kasvuympäristönä vastuutetaan lapsen palvelutarpeen synnyttäjänä. Säädöksen tasolla järjestämis- ja kustannusketjutus näyttäytyy ‘sanahelinänä’ tai pelkistettynä menettelyllisenä ohjeena ilman tarkoituksen ilmaisua, eikä siinä tavoiteta mielestäni tärkeitä lastensuojelulain

tavoitteellisia tai kuntatalouden ihanteellisina skenaarioita kotikunnasta eräänlaisena palveluiden kiertokulun pesänä, jossa näkyvät sekä palveluun liittyvät menot että tulot.

Kun lastensuojelun palveluiden kohdalla puhutaan valtakunnan laajuisesti nykyisin lähemmäs miljardin euron kuntatalouden menoerästä (Heinonen et al. 2012, 7.), ei varmaankaan voi vähätellä eri palveluntuottajien taloudellista riippuvuutta kyseisen palvelusektorin olemassaolosta. Lastensuojelulaissa on pyritty säätämään järjestämisestä ja kustannuksista hyvin yksityiskohtaisesti. Tämä merkitsee sitä, että niistä on ollut tarve säätää erityisen tarkasti ja yksiselitteisesti. Yksityiskohtaisessa säätämisessä lastensuojelun hengen mukaiset tavoitteet voidaan kuitenkin arvioida jääneen pimentoon ja toisaalta säädöksen esitöistä näyttäisi nousevan potentiaalinen visio jonkinlaisesta kokonaisvaltaisesta palvelukierrosta kotikunnan alueella. Kolmannen luvun säännöksissä ei itsessään kuitenkaan aseteta raameja tavoitellulle palvelukiertokululle kotikunnassa. Ehkä tämän vuoksi palvelujen tuottamisen raamit poluttuvat muihin säädöksiin julkis- ja yksityisoikeuden rajapinnoille, joka edesauttaa intressiristiriitojen voimistumista. Palveluiden järjestämisen käytäntö onkin erottanut järjestäjän ja tuottajan toisistaan tosiasiallisesti.

Kysymykset järjestämisestä ja kustannuksesta herättelevät pohtimaan laajemmin sitä, minkälaista yhteiskunnallista todellisuutta tullaan rakentaneeksi säännöksillä järjestämisvastuusta ja kustannuksista ja miksi järjestäjä ja tuottaja ovat niin erillään nykyisissä lastensuojelun palvelukäytännöissä. Voidaanko etenkin lastensuojelun laitoshuollon ja sen järjestämisvastuun kohdalla missä määrin puhua vaikkapa samarialaisen dilemmasta, jonka mukaisesti palvelut luovat palvelujen käyttäjiä progressiivisesti? Toisin sanoen, voidaanko ajatella laitoshuollon roolin sekä kuntatalouden menoeränä ja että yksityissektorin tuleränä olevan jo niin huomattava, että sen toteuttaminen on irtaantunut lastensuojelutarpeeseen liittyvästä tarvearvioinnista ja se perustuu nykyisin pikemminkin rakenteellisille kysymyksille? Voisiko tarkemmalla oikeudellisella sääntelyllä vaikuttaa siihen, että kotikunta olisi aina ensisijainen sijoituskunta ja siten myös sijoittajakunta, joka palvelisi kodin ulkopuolelle sijoittamisen tavoitteita ja kuntataloutta samanaikaisesti sekä meno- että tuloeränä? Tiukka järjestämis- ja kustannuspolutus ilman paikallista sääntelyä luo vapaiden markkinoiden kautta haasteita etenkin palveluiden laadun ja

kustannuskehityksen näkökulmasta, kuten aiemmin todettu (esim. Kuntaliitto 2019). Samanaikaisesti järjestämisen tarveperustaisuus houkuttelee poistamaan tarpeettomat palvelut tai jopa pahimmassa tapauksessa olematta arvioimaan tarvetta, jolloin tarvetta ei käytännössä ole. Siirtäessään palveluiden tuottamisen yksityiselle palveluntuottajalle palvelujen järjestäjä sekä ulkoistaa taloudellisen riskin 'tyhjistä laitoksista', mutta toisaalta myös ulkoistaa tuottavuuden aspektit.

Lastensuojelulain säädöksen kolmas luku osallistuu vallitsevien palvelurakenteiden ylläpitoon hyvin vahvasti ja sen puitteissa kehittäminen on vain sisäistä kehittämistä eikä rajapintojen uudelleen muotoilua. On myös havaittavissa, että siinä missä julkinen Mitä tarkoittaisi jos tarpeen havaitseminen olisi menoerän ja negatiivisen vastuun sijaan tuloerä ja potentiaalinen lisäarvon luomisen paikka? Palaan tähän kysymykseen tarkemmin alaluvussa 5.5, jossa aiheena on avohuollon, sijaishuollon ja huostaanoton palvelut.

5.3. OSALLISUUS

Lapsen osallisuuden oikeudellisen sääntelyn lähtökohdat ilmaistaan hallituksen esityksen Lastensuojelulain neljättä lukua käsittelevän osion alussa. Lähtökohdat löytyvät perustuslaista, lapsen oikeuksien yleissopimuksesta ja sosiaalihuollon asiakaslaista. (HE 252/2006vp.) Esityksessä ilmaistaan osallisuuden olevan lastensuojelussa niin keskeinen asia, että se esitetään sijoitettavaksi jo säädöksen keskeisten periaatteiden joukkoon ensimmäiseen lukuun (HE 252/2006vp, 130). Tämä on myös säädöksen tasolla toteutettu (LsL 417/2007, §5). Lokuution näkökulmasta lapsen osallisuutta käsittelevä luku sisältää lapsen osallisuuteen liittyvät viranomaisvelvoitteet, toimintaohjeet lapsen edun ja puhevallan ristiriitatilanteissa ja lapsen etuun liittyvän vastuun säätävän turvaamistehtävän lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle (LsL 417/2007, 4.luku). Määrällisesti luku on varsin suppea verrattuna muihin lastensuojelulain lukuihin, mutta luvun asioihin käytetyt perustelut itse hallituksen esityksessä ovat varsin laajat. Esityksellinen laajuus ja aiheen käsittelylaajuus lokaation osalta kertoo asian tärkeydestä kansainvälisessä ihmis- ja lasten oikeuksien kontekstissa.

Osallisuuden käsitteeseen kytkeytyy laajemmin kysymys lapsen oikeuksien olemassaolosta ylipäätään ja lapsen oikeutta tulla kuulluksi onkin käsitelty osallisuuden normatiivisena

ytimenä (Pajulammi 2014). Osallisuuden näkökulmasta säädöstä voisi pohtia laajemminkin esimerkiksi osana erilaisia oikeusteorioita, mutta oma tutkimuksellinen intressini painottuu juridisen kielen sisältöön ja sen todellisuusvaikutuksiin sekä osallisuuden kohdalla erityisesti siihen, että millainen lastensuojelulain luoma lapsen osallisuus on suhteessa yleisiin asiakkuusosallisuuden suuntauksiin. Jännitteisyyttä näiden välillä on havaittavissa. Hallituksen esityksessä esimerkiksi ilmaistaan samanaikaisesti kuinka lasten mielipide ja toivomukset tulee iästä huolimatta aina selvittää ja ottaa huomioon lastensuojeluprosessissa, mutta päätösvaltaa asiassaan hän ei saa:

“Lapsen toivomusten ja mielipiteen huomioon ottaminen ei tarkoita, että lapsella olisi myös päätösvalta asiassa. Viime kädessä oikeus ja velvollisuus päätöksen tekemiseen kuuluu aina aikuisille. Käytännössä säännös kuitenkin merkitsee velvollisuutta perustelujen esittämiseen myös siltä osin, kuin lapsen toiveita tai mielipidettä ei ratkaisuja tehtäessä ole voitu noudattaa.” (HE 252/2006vp, 130-131.)

Toisin sanoen siis lapsi voidaan siis ymmärtää asianosaiseksi asianosaisen oikeuksineen saada tietoa, vaikuttaa ja tulla kuulluksi omassa asiassaan, eikä päätäntövaltaiseksi. Laajemmassa juridisessä kontekstissa tämä liittyy huoltajien käyttämään lapsen puhevaltaan, viranomaisvelvoitteisiin ja alaikäisen vajaavaltaisuuteen oikeussubjektina. Lapsi ei ole täysivaltainen toimija myöskään omassa asiassaan. Illokuution muodossa asia tuodaan lastensuojelulain säädöksessä esiin indispositiivisina säännöksinä, eli asioina, jotka täytyy lapsen lastensuojeluprosessin osallisuutena toteuttaa; tulee kuulla, selvittää, dokumentoida ja tarvittaessa turvata (LsL 417/2007, 4.luku). Turvaaminen tapahtuu tarvittaessa myös suhteessa lapsen itsensä edun vastaisiin ratkaisuihin.

Lastensuojelulaissa esiintyy edelleen kahdentoista vuoden ikäraja eräänlaisena rajapintana kuulemisen tavoissa: “Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.” (LsL 2007, §21.) Toisin sanoen alle kaksitoista vuotiaalla lapsella tätä oikeutta ei erikseen huoltajastaan ole. Hallituksen esityksessä asiaa perustellaan seuraavasti:

“Selkeyden vuoksi ei ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi säätää lapsen puhevallan käytön ikärajasta siten, että siitä olisi mahdollista poiketa yksittäisen lapsen kehitystason ja kypsyyden mukaan. Itsenäistä puhevaltaa ei ole myöskään katsottu perustelluksi tai

tarpeelliseksi ehdottaa 12 vuotta nuoremmalle lapselle. Näin nuorta lasta ei pääsääntöisesti voida pitää riittävän kehittyneenä sen käyttämiseen.” (HE 252/2006vp, 133.)

Juridinen selkeys toisin sanoen antaa muodon eli illokuution asialle ja illokuutiolla jolla säädetään erillisen puhevallan käytön raja kahteentoista ikävuoteen. Oikeuskäytännön vuoksi on varmasti tärkeää, että säännökset ovat selkeitä muodostamiensa oikeussuhteiden osalta, mutta sekä esityksen että säädöksen tasolla erillisen puhevallan rajaaminen alle kaksitoista vuotiaiden ulottumattomiin myös irrottaa heidät tosiasiallisesti mahdollisuudesta huoltajasta erillisen puhevallan käyttämiseen, johon kuitenkin sisältyy hyvin konkreettisia ja lapsen kannalta usein merkityksellisiä asioita, kuten huostassapidon lopettamisen vaatimus, vaatimus tavata tai pitää yhteyttä hänelle tärkeään henkilöön tai oikeus vaatia sijahuoltopaikan muuttamista. Perlokuutionäkökulmasta säädetyn kahdentoista vuoden ikärajan vaikutuksia voidaan arvioida myönteisinä ja kielteisinä. Kehityspsykologisen lasten kehitysvaiheiden normalisaation kautta voitaneen tavoittaa jonkinlainen kahdentoista ikävuoden rajapyykki, jossa fyysis-psykkisten muutosten voidaan arvioida kehittävästä lasta kohti laajentunut arviointikykyä ja ymmärrystä omasta edustaan. Samanaikaisesti kuitenkin vastaavat ikärajat murenevat poikkeuksien kautta: On tilanteita, joissa alle 10-vuotias pystyy arvioimaan tilannettaan kirkaammin kuin vastaavassa tilanteessa oleva 16-vuotias. Normaalin määrittämisen ja säätämisen perusteella eivät toteudu normaalista eriävien tarvitsemat oikeudet. Yksilöllisyyden huomioon ottaminen ei toteudu.

Illokuutiona neljännen luvun eri säännöksissä luodaan seuraavanlaisia oikeussuhteita: Velvollisuus selvittää mielipide ja ottaa se huomioon, velvollisuus dokumentoida mielipiteen selvittämisen tapa, velvollisuus arvioida selvittämisen ja lapselle annettavien tietojen tarpeellisuutta ja velvollisuus turvata lapsen etu hakemalla myös mahdollisesti lapselle edunvalvoja (LsL 417/2007, §20-§24). Hallituksen esityksessä on esimerkiksi dokumentointivelvollisuutta käsitelty selkeästi erityiskysymyksenä sen käsittelylaajuuden perusteella. Syytä tälle havainnollistaa hallituksen esityksessä implikoitu ristiriitatilanteiden haasteellisuus:

“Mielipiteen selvittämisen yhteydessä tai kuulemistilanteessa käydyt keskustelut voi olla joissakin hyvin ristiriitaisissa tapauksissa perusteltua tallentaa kuva- tai äänitallenteeseen. -

- Tällöin tehokas dokumentointi palvelee sekä lapsen että viranomaisen oikeusturvaa.” (HE 252/2006vp, 131.)

Esimerkiksi tilanteet, joissa vanhemman tai muun huoltajan, lapsen itsensä ja lastensuojeluviranomaisen näkemykset oikeista toimintamalleista eriyvät toisistaan, tilanteen johdosta aiheutuu henkilövahinkoja tai muita psyykkisesti kuormittavia olosuhteita, vastuuhenkilöiden etsiminen on usein raskas ja monimutkainen juridinen prosessi. On hyvin ymmärrettävissä miten esimerkiksi audiovisuaalinen dokumentointi voi täyttää tiedollisia aukkoja siitä mihin tietoihin esimerkiksi viranomaistoimet ovat pohjautuneet.

Perlokuution näkökulmasta LsL:n neljännen luvun vaikutuksen todellisuuteen ovat funktioltaan ylläpitäviä. Hallituksen esityksen mukaisesti ikärajojen säätäminen ja lapsen edun turvaamisvastuun pitäminen lastensuojeluviranomaisella luovat ne raamit, missä luvun säännösten vaikutukset lastensuojeluviranomaistoimintaan ovat lähinnä hienosäätöä esimerkiksi sen suhteen mitä dokumentoidaan ja miten tai millä tavoin lapsen edun turvaamista puhevalta-asiassa tulee toteuttaa. Keskeistä säännöksen todellisuusvaikutuksille onkin sekä lapsen puhevallan alistaminen viranomaisen, vanhemman tai muun huoltajan puhevallalle, mutta kuulemis- ja kirjaamisvelvoitteen lisääminen. Yleisellä tasolla arvioituna neljännen luvun säännöksissä käsiteltävän yhtä paljon tai enemmän lastensuojeluviranomaisen oikeusturvakysymyksiä kuin kysymystä lapsen oikeudesta omassa asiassa ja osallisuuden laadusta. Ainakin kyseessä on selkeästi osallistamisen prosessi, jossa osallisuutta pyritään luomaan hierarkkisesti ylhäältä määriteltyjen ehtojen mukaisesti lapsesta itsestään lähtevän osallistumisen sijaan. On mielestäni myös huomionarviosta, että osallistumista ei mainita tavoitteena säädöksen esitöissä eikä itse osallisuutta käsittelevässä luvussa. Sen sijaan osallistamisen eetos on kirjoittamisen tavassa laajasti hallitseva. Ymmärrys asiakkuudesta ilman osallistumisen kautta syntyvää osallisuutta kuitenkin on nykyisille asiakkuusprosessien laatutavoitteille hyvin vieras ja siksi jännitteisessä suhteessa siihen yleiseen suuntaan, johon sosiaalityön ja asiakkuuden dialogia ollaan kehittämässä. (Närhi ym. 2014, 227-228.) Onko osallisuuden kehittämisen suunta lastensuojelun osalta siis sama kuin muilla sosiaalityön kentillä?

5.4. LASTENSUOJELUPROSESSI JA MENETTELY

Hallituksen esityksessä ehdotetaan otettavaksi käyttöön uudet lastensuojelun asiakkuuden alkamista ja lastensuojelutarpeen selvittämistä koskevat säännökset, jotka monella tavalla jäsentävät ja systematisoivat lastensuojelun viranomaistoimintaa ja toisaalta saavat siihen prosessinomaista jatkuvuutta ja lokeroitua. Yleispiirteet määritellään esityksessä seuraaviksi:

”Lakiin ehdotetaan otettavaksi kokonaan uusi säännös määräaikaan sidotusta lastensuojelutarpeen selvityksestä lastensuojeluasiakkuuden alkaessa.

[--]

...tarve avohuollon työskentelyn jämäköittämiseen lastensuojelutarpeen selvitystä koskevilla säännöksillä...

[--]

Lastensuojelun avohuollon tuen tulisi tavoittaa nykyistä nopeammin pienet lapset ja erityisesti vauvaperheet, jotta voitaisiin välttyä perheen tilanteen kärjistymiseltä ja lopulta huostaanotolta.” (HE 252/2006vp, 138.)

Edellämainitun jämäköittämistavoite ilmentää tahtotilan ilmausta, joka toistuu samassa luvussa useasti eri muodoissa. Jämäköittämistavoite liittyy hallituksen esityksen mukaisesti tulkinnanvaraansa, joka on liittynyt lain aiempaan sanamuotoon:

”Voimassa olevan lain sanamuoto, jonka mukaan ilmoitus on tehtävä ilmeisestä lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, on jättänyt tarpeettomasti tulkinnanvaraa siitä, kuinka varmasti ilmoittajan tulee tietää lapsen olevan lastensuojelun tarpeessa.” (HE 252/2006vp, 139.)

Esityksen mukaan epäilyn riittävyys on myös merkinnyt epäselvyyttä lastensuojeluilmoituksen tekemisen suhteen (HE 252/2006vp, 139). Lastensuojeluilmoituksen tekemisen velvollisuus on sikäli ongelmallisessa suhteessa perusoikeuksiin, sillä mikäli velvollisuuden edellytykset eivät täyty, velvollisuutta ei synny. Mikäli tilanteessa, jossa ei ole ilmoituksentekovelvollisuutta sitten tehdään lastensuojeluilmoitus, tekijä kajoaa pahimmassa tapauksessa tarpeettomasti perusoikeutena säädettyyn perheen yksityisyyteen ja saattaa joutua itse oikeudelliseen vastuuseen ilmoituksen tekemisestä perättömästi. Lastensuojelulaissa tästä ilmoitusvelvollisuuden kriteeristä säädetään, että velvollisuus koskee erinäisiä ammattiryhmiä “jos he ovat

tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä.” (LsL §25.) Kyseisessä säännöksessä erityisesti vielä mainitaan velvollisuuden olevan olemassa “salassapitosäännösten estämättä” ja eritellään 16 eri toimialuetta, joiden henkilöstöä velvollisuus koskee (LsL, §25). Myös muille henkilöille säädetään dispositiivinen oikeus tehdä lastensuojeluilmoitus salassapitosäännösten estämättä. (LsL, §25). Eriteltyjä ammattiryhmiä koskee siis indispositiivinen oikeus ja velvollisuus, eikä sen käyttämisessä voi käyttää harkinnan varaa, kun taas muille henkilöille säädetään oikeus ilman velvollisuutta, joten siihen sisältää mahdollisuus olla harjoittamatta tätä oikeutta.

Näennäisesti hallituksen esityksen ja lastensuojelulain lastensuojeluprosessin käynnistävää lastensuojeluilmoitusta koskeva säännös (LsL, §25) onnistuu luomaan selvärajaisia oikeudellisia suhteita; illokuutio eksplikoi hyvin, että kenellä on velvollisuus ja oikeus, kenellä on oikeus, mutta ei velvollisuutta. Käytännön lastensuojelutyön perokutiivisesti näkökulmasta tämä luo kuitenkin varsin erikoisen asetelman, jonka voi ymmärtää olevan jännitteisessä suhteessa sekä aitoon lastensuojelutarpeen selvittämisen oikeuden toteutumiseen että asiakkaan ja palvelutyöntekijöiden yhteistyön edistämiseen. Kun säädöksessä siis jätetään muut kuin mainitut julkisen ja jotkin kolmannen sektorin toimialat lastensuojeluilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle, voidaan lastensuojeluilmoitusten arvioida olevan jollain tavoin jo tarvearviointia varten tuotettuja ‘esitetolomakkeita’ ja toisaalta ilmoitusten tekijät koostuvat loppuviimein varsin suppeasta julkisen sektorin työntekijäryhmästä.

Ilmoitusvelvollisuuden keskittäminen säännöksessä mainituille aloille kuvastaa laajemmin suomalaisen julkishallinnon epäluottamukselle rakentuvaa byrokratiapohjaa, jossa julkishallinnon edustajan tietoon luotetaan, mutta kansalaisen tietoon ei ainakaan samassa määrin, vaikka sitä näennäisesti halutaankin. On huomionarvoista, että myös lastensuojeluilmoitusvelvollisuuden syntymällä voidaan havaita kronologinen yhteys lastensuojelun viranomaistoiminnan kansalaisilta saamaa kritiikkiä kohtaan. Toisin sanoen, voisi myös ajatella kansalaisten pakottaneen tietonsa viranomaisen käyttöön. Säättämällä ilmoituksen tähän muotoon luodaan julkissektorin työntekijöille velvollisuus tehdä

ilmoituksia moninkertaisesti. Kun siis luodaan ilmoitusvelvollisuus ilman oikeutta saada tietoa lastensuojeluprosessin etenemisestä, päätyvät työntekijät tekemään ilmoituksia asioista, joista usein on jo tehty ilmoituksia tai tekemään samanaikaisesti muiden kanssa ilmoituksia. Usein ilmoitusten tekeminen saattaa tapahtua palvelussa itsessään tapahtuvan vuorovaikutussuhteen kustannuksella epäluottamuksen kehittymisen näkökulmasta esimerkiksi tilanteissa, joissa työntekijä on velvoitettu tekemään lastensuojeluilmoituksen terveydenhuollon palveluita hakevasta aikuisesta, jolla on huollettavia lapsia. Tilanteessa työntekijällä ei ole oikeutta saada tietää ovatko perheen asiat jo olennaiselta osin lastensuojeluviranomaisen tiedossa, mutta ilmoituksen tehdessään ilmoituksen vastaanottava viranomainen on velvoitettu tiedottamaan asiakkaan lastensuojeluilmoituksen tekijätahosta. Tämä puolestaan pahimmassa tapauksessa vaarantaa hoitosuhteen laadun ja siten osaltaan vaikuttaa suuresti lastensuojelun tarpeeseen.

Toiseksi, kun ilmoitusvelvollisuus koskee pääsääntöisesti julkista sektoria, tuotetaan lastensuojeluilmoituksissa pääsääntöisesti julkisen sektorin tuottamaa, kanavoitua tietoa, jota varmastikin asettuvat määrittämään julkisen sektorin tiedontuotantoa laajemmin määrittävät objektiivisuuden ehdon ja juridisoitumisen todellisuuden. Lastensuojelun asiakasperheet tulevat kaikista yhteiskuntaluokista, mutta tilastollisesti korostunut ja merkittävä osa heistä on vähävaraisia ja heillä on kontakteja eri palveluiden rajapinnoissa enemmän kuin ei-lastensuojeluasiakkuudessa olevilla perheillä (Heino 2007). Kokonaisuutena lastensuojeluilmoitus muodostuu lastensuojeluprosessin aloittavana tekona hyvin keskeiseksi tekijäksi, joten kysymys ilmoitusten tiedollisesta luonteesta voisi olla hyvä huomioida lainsäädännössä. Tullaanko lastensuojeluilmoituksilla hankkineeksi tietoa lähtökohtaisesti rakenteellisesti eriarvoisista lähtökohdista, jossa byrokraattinen epäluottamus tosiasiallisesti tahtookin vain 'näköistään' ja diskursiivisiin muotteihinsa sopivaa tietoa mahdollisen 'epäsopivan' tiedon sijaan? Kuten luvussa 5.1 pohdin, tullaanko käytännön osalta arvottaneeksi normaali arvokkaammaksi kuin erityinen? Huolimatta siitä, ettei tämä eriarvoisuus säädöksessä itsessään suoraan näy, on se keskeisessä roolissa säädöksen perlokuutioita ja käytännön lastensuojelupalveluiden todellisuutta arvioitaessa, joten palaan siihen vielä luvussa 5.6.

Hallituksen esityksen ja itse LsL:n pohjalta on myös hyvä tarkastella lyhyesti lastensuojeluprosessia kokonaisuutena. Lastensuojeluprosessiin vastaamisesta ja siihen liittyvistä vastuukysymyksistä hallituksen esityksessä on kirjoitettu seuraavaa:

”Lastensuojelulaissa ehdotetaan täsmennettäväksi lastensuojelun työntekijän velvollisuutta tavata lapsi henkilökohtaisesti ja toisaalta työntekijän oikeutta tavata lapsi joissakin tilanteissa myös huoltajan vastustuksesta huolimatta. Säännöksellä pyritään edistämään lastensuojelussa lapsikeskeistä työskentelyotetta, johon kuuluu työskentelyä suoraan lapsen kanssa ja jossa lapsen ja hänen perheensä tilannetta sekä tuen tarvetta tarkastellaan erityisesti lapsen näkökulmasta.” (HE 252/2006vp 86.)

Erityisenä muutoksen tahdon ilmauksena on pidettävä myös huoltosuunnitelman korvaamista asiakassuunnitelmalla ja tahdonilmausta teettää asiakassuunnitelma myös vanhemmille ja huoltajille (HE 252/2006vp, 87). Tämän voi arvioida laajemmassa kontekstissa olevan osa pyrkimyksiä ehkäistä tarpeettomien huostassapitojen jatkamista huostaanoton yleisten raamien mukaisesti, joista lisää luvussa 5.5. Uutena säännöksenä esitetään myös läheisverkon kartoittamisen velvollisuutta viranomaiselle ennen kodin ulkopuolelle sijoittamista, joka niin ikään voidaan ymmärtää perheen ensisijaisuuden esiintymäksi suomalaisessa lastensuojelulaissa (HE 252/2006vp, 87). Lastensuojeluilmoituksen vireilletulon ja siihen liittyvän tarvearvioinnin jälkeen mahdollisesti alkanut lastensuojeluasiakkuus kiinnittyy uudessa lastensuojelulaissa nimenomaisesti aiemmin mainittuun asiakassuunnitelmaan:

”Lastensuojelun tulee mahdollisimman pitkälle pohjautua viranomaisten ja asianomaisten asiakkaiden yhteiseen suunnitteluun. Asiakassuunnitelman tekeminen on erityisen tärkeää tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön toteuttamiseksi.” (HE 252/2006vp, 147.)

Asiakassuunnitelma on toisin sanoen ihanteellisesti ajateltuna eräänlainen suunnittelualusta, jolla dokumentoidaan ja suunnitellaan lastensuojeluprosessin etenemistä palvelunäkökulmasta lapsen ja asianomaisten kanssa yhteistyössä. Palveluiden myöntämisen tapahtuu siis asiakassuunnitelman perusteella: “Asiakassuunnitelman perusteella voidaan tarkoituksenmukaisella, lapsen edun turvaavalla tavalla suunnitella ja järjestää tarvittavia ja riittäviä palveluja ja tukitoimia lapselle ja perheelle.”(HE 252/2006vp, 147.) Asiakassuunnitelma toimiikin ideaalitalanteessa esityksen mukaan eräänlaisena prosessin laajana yleiskatsauksena, jossa koostetaan palveluperspektiivistä ne tarpeisiin

perustuvat toimet, joihin on ryhdytty. Lastensuojeluprosessiin liittyy toki myös koko prosessin kestävä kirjaamisvelvollisuus (HE 252/2006vp, 152), mutta täyttäessään odotuksensa asiakassuunnitelma toimisi myös pelkistettynä siirtodokumenttina tai ‘verkostotuomisena’, joka auttaisi havainnoimaan palvelukokonaisuuksia loukkaamatta kuitenkaan salassapitosäännöksiä tai yksityisyyden suojalla turvattuja asioita.

Lokuution näkökulmasta lastensuojelulain kuudes luku sisältää asioita menettelyistä, kuten lapsen tapaaminen (§29), asiakassuunnitelma (§30) ja asioiden kirjaaminen (§33), joista löytyy paljon sisältöä siihen, miten lastensuojelua toteutetaan eli mitä sen käytäntö on. Asiakassuunnitelman tekeminen on säädöksen §30 mukaan näennäisen pakollista yhteisesti lapsen huoltajan kanssa: “Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan...” (LsL 417/2007, §30.1-2.) Illokuutiossa käytetään tehdä -verbin nesessiivi-muotoa ‘on tehtävä’ ja vastaavasti samannuotoisesti laatia-verbiä ‘on laadittava’. Jää epäselväksi, että mitkä ovat säädöksen tekemät tekemisen ja laatimisen erot vai pelkistyvätkö ne vain siihen, että tehtyä suunnitelmaa ei lain mukaan ole tarve tarkistaa, mutta laadittu suunnitelma on? Onko laatiminen siis harkitsemisempaa tekemistä? Joka tapauksessa illokuutio jää hyvin hatarasti velvoittavaksi tai ainakin sisäisesti ristiriitaiseksi sen suhteen, että tuleeko asiakassuunnitelma laadittua tai tehtyä yhteistyössä lapsen ja huoltajan kanssa. Siinä missä yhteistyö asiakassuunnitelman osalta on mahdotonta, voidaan varmaankin puhua huoltajan ja lapsen osallisuudesta asiakassuunnitelmaan osallistamisen näkökulmasta: He ovat oikeus-statuksiensa (lapsia asiakkaana, huoltaja asianomaisena) vuoksi osallisia asiakassuunnitelmaan, mutta eivät tosiasiallisesti osallistu sen tekemiseen ja osallisuus on julkisesta vallasta lähtöisin. Säädöksen pykälässä 30 kuitenkin kuvaillaan hyvin tarkasti ne asiat, joita asiakassuunnitelman tulee sisältää. Illokuution näkökulmasta asiakassuunnitelman sisältö määritellään juridisesti, joten asiakassuunnitelmaa tekevän työntekijän käytännön työ on preskriptiivistä eli ennalta määrättyä. Korostuneesti kuudennen luvun pykälissä nostetaan esiin lapsen tapaamisen tärkeyttä (LsL 417/2007, §29-30) ja suunnitelman vuosittaisen päivittämisen tärkeyttä (LsL 417/2007, §30.2), jonka voi perlokuutiona ymmärtää siten, että lastensuojeluprosessin kiinnittäminen yhteen dokumenttiin vaatii vastapainokseen säännöksiä, jotka orientoivat viranomaistyön aktiivisesti kohti lapsiasiakasta.

Perlokuution näkökulmasta lastensuojelulaista nouseva juridinen velvoite asiakassuunnitelman laatimiseen ja tarkistamiseen on jännitteisessä suhteessa huoltajan ja lapsen osallisuuteen. Laajassa perspektiivissä tarkasteltuna lastensuojeluprosessi itsessään (ilmoituksesta tarvearvion kautta asiakkuuteen) tai siihen liittyvät menettelysäännökset puoltavat erityisesti hyväksytyä osallisuutta. Toisin sanoen, asiakassuunnitelma, asiakkuus ja lastensuojeluilmoitus toimivat myös julkisesta vallasta lähtöisin olevan osallistamisen välineinä, joissa osallisuus voi näyttäytyä pelkistetyksi osallistamisen sarjoina ja tosiasiallinen osallisuus pelkistyä oikeussuhteiksi ja -statuksiksi. Säädöksen perlokutiiviset vaikutukset ovatkin lastensuojeluprosessin osallisuutta vahvistavia. Osallisuuden laadun näkökulmasta on kuitenkin oikeutettua nostaa esiin kysymys esimerkiksi lastensuojeluilmoitusvelvollisuuden laajentamisesta esimerkiksi huoltajiin tai lähipiiriin itsekriminointisuoja huolimatta, sillä säädöksen alkuperäisenä tarkoituksena oli nimenomaisesti sekä vahvistaa vanhempien tai muun huoltajan ensisijaista vastuuta lapsesta ja jämäköittää lastensuojelu käytäntöjä tämän asian ympärillä. Lapsen edun ja tarpeiden huomioimisessa keskeistä olisi ennen kaikkea monipuolisen ja tosiasiallisen tiedon tuottaminen lapsen elinolosuhteista, mikä jää auttamatta vaillinaiseksi prosessiksi jos ilmoitus itsessään lastensuojeluprosessin aloittavana asiana kiinnitetään näin vahvasti julkissektorin rajapintaan. Olisiko erilaisella tarvearvion käyttöön tuotetun tiedon *tuottumistavalla* vaikutuksia siihen, että millaisia perheiden todelliset tuen tarpeet olisivat, millaista prosessiosallisuus olisi ja millä tavalla ja millaisiksi lastensuojelupalveluiden kustannukset muodostuisivat? Seuraavassa alaluvussa käsittelen lastensuojelulain säännöksellistä jättiläistä eli avo- ja sijaishuoltoa sekä huostaanotto, jotka lokuution näkökulmasta kattava noin puolet koko lastensuojelulain sisällöstä. Voisiko tämä olla se lastensuojelulain osa-alue, johon erityisesti kietoutuu fraasi ‘too big to fail’?

5.5. AVOHUOLTO, SIJAISHUOLTO JA HUOSTAANOTTO

Käsittelen tutkielmassani avohuollon tukitoimia, sijaishuoltoa ja huostaanottoa yhtenä kokonaisuutena, koska juridisina kokonaisuuksina niissä viitataan paljon toisiinsa ja ne muodostavat keskenään lastensuojelupalvelujen käytäntöjen sisäisen isot kategoriat tai palvelualueet. Lokuution näkökulmasta huomionarvoista on se, että avohuoltoon, sijaishuoltoon ja huostaanottoon liittyvät säännökset kattavat koko lastensuojelulaista noin

puolet ja suurin osa tästä liittyy nimenomaisesti sijaishuoltoon ja huostaanottoon liittyvään sisältöön. Määrällisesti tarkasteltuna kyseessä on siis lastensuojelun käytännön työskentelyn ydinalue. Painotan tässä luvussa säädöksen lukujen analysointia niitä koskevan hallituksen esityksen kautta, sillä sääntelyn sisältö itsessään ei nouse analyysin kautta tutkimuskysymyksen kautta mielenkiintoiseksi aiheeksi vaan pikemminkin sen kentän kokonaisuus ja eräänlainen praktis-filosofinen todellisuus, jota säädöksessä tuotetaan. Lokuution näkökulmasta avohuollon, sijaishuollon ja huostaanoton aiheet lastensuojelulaissa kattavat siis koko lailla puolet koko säädöksestä. Illokutiivisesta näkökulmasta säädöksen tasolla tehdyt kieliteot ovat hienovaraisempia kuin mitä hallituksen esityksestä välittyy, mutta kokonaisuus ratkaisee. Yritän tässä luvussa analysoida tätä laajaa kokonaisuutta lastensuojelun käytäntöä hallitsevana palvelukenttänä.

Avohuollon tukitoimet ovat lastensuojelulain mukaan palveluja, jotka “lastensuojelun asiakkuudessa olevalle perheelle on järjestettävä tarvittaessa lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva asiakassuunnitelma huomioon ottaen lastensuojelun avohuollon tukitoimina.” (LsL 417/2007, §36.) Avohuollon tukitoimia käsittelevässä osiossa nostetaan esiin myös suoraan ’kunnan velvollisuus ryhmä lastensuojelun avohuollon tukitoimiin’ ja avohuollon resurssien turvaaminen kunnan lastensuojelun järjestämisen suunnitelmassa (HE 252/2006vp). Esityksessä myös ehdotetaan otettavaksi käyttöön “toimeentulon ja asumisen turvaamista koskeva säännös, jossa mainitut oikeudet olisivat luonteeltaan subjektiivisia oikeuksia. Lapsen ja perheen riittämättömään toimeentuloon tai puutteelliseen asumiseen liittyvät seikat tulisi siten korjata ensisijaisesti ennen muihin lastensuojelutoimenpiteisiin ryhtymistä.” (HE 252/2006vp.) Toisin sanoen, lastensuojelulain mukaiset avohuollon tukitoimet ovat niitä tukitoimia, jotka tulevat kyseeseen mikäli sosiaalihuollon mukaisen asiakkuuden mukaiset tukitoimet eivät riitä. Edellytyksenä lastensuojelun avohuollon tukitoimien saamiselle onkin lastensuojelun asiakkuus ja arvio suhteesta asiakassuunnitelmasta ilmi käyvään perheen kokonaispalvelutarpeeseen.

Kokonaisuutena avohuollon tukitoimien kohde määrittyy lapsenhuoltolain kautta siten kellä on juridinen huoltovastuu lapsesta (361/1983 §1). Avohuollossa huoltovastuu on siis vanhemmilla tai muulla huoltajalla kun taas sijaishuollon tai huostaanoton puitteissa vastuu on enemmän tai vähemmän jaettua ja välillistä. Toisin sanoen, kotona asuessaan lapsesta

vastuu on vanhemmilla tai muulla huoltajalla ja kodin ulkopuolella asuessaan vastuu siirtyy enemmän tai vähemmän toisaalle. Tämä yhtälö toimii myös esimerkiksi ajatellessa miten vastuu omista lapsista mummolassa viikonloppua viettävinä on sekä mummolle että huoltajalla ja viimesijaisen vastuun ratkaisee käytännössä vasta tosiasiallisesti tapahtuvat asiat. Jos mummo pahoinpitelee lapset, on hän rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan ja minun vastuutani arvioidaan sen kautta onko toimintani lapsen viemisestä mummolle asettanut lapset tietoisesti alttiiksi vaaralle. Toisaalta taas jos vien lapseni dementoituneelle ja hoivakodissa asuvalle mummolle, joka sitten laiminlyö heidän hoidon kyvyttömyyttään vastuu lasten vaarantamisesta on minulla ja joudun rikosoikeudellisestikin ehkä vastuuseen teostani. Puolet lastensuojelulaista käsittelee siis tätä kodin ja kodin ulkopuolen suhdetta avohuollon ja sijaishuollon dikotomian kautta.

Myös kodin ulkopuolelle sijoittaminen kuuluu avohuollon tukikeinoihin sekä kiireellisenä avohuollon tukitoimena että avohuollon tukitoimena (LsL 417/2007 §37-39). Kiireellisenä avohuollon tukitoimena sijoitetun lapsen sijoituksen perusteet tulevat kiireellisen sijoituksen (LsL, §38) kanssa lapsen huostaanottoa koskevasta säännöksestä:

“Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

1)puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; *tai*²¹

2)lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.” (LsL 417/2007 §40.1.1-2.)

Huostaanottoa koskevan pykälän ensimmäisen momentin kohdat ovat rinnasteisia suhteessa toisiinsa, eikä säännöksen toimeenpano edellytä momentin molempien kohtien täyttymistä. Näille huostaanottovelvollisuuden syntymiselle edellytyksenä olevat kohdat säädetään seuraavasti:

1)7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; *ja*²²

²¹ Oma kursivointi.

²² Oma kursivointi.

2)sijaishuollon arvioidaan olevan 4§:n mukaisesti lapsen edun mukaista.” (LsL 417/2007, §2.1-2.)

Nämä ehdot ovat myös rinnasteisia, mutta edellyttävät molempien samanaikaisen läsnäolon. Toisin sanoen velvollisuus huostaanottoon, kiireelliseen sijoitukseen ja avohuollon kiireelliseen tukitoimeen syntyy lastensuojelun 40 §:n ensimmäisen momentin ensimmäisen tai toisen kohdan täytyessä mikäli 40 §:n toisen momentin molemmat kohdat täyttyvät. Lapsen edun mukaisuuden arviointi sikäli on monipuolinen ja haastava prosessi, mutta juridisesti suoritettavissa oikein varsin väljästikin. Toisen momentin ensimmäisen kohdan illokuutio asettaa kuitenkin kiireelliseen sijoitukseen tai huostaanottoon ryhtymiselle tiukat reunaehdot, sillä siinä lastensuojelun käytännön näkökulmasta edellytetään tarvetta rajoitustoimien täytäntöönpanolle lapsen edun turvaamiseksi (LsL, §49.1). On kuitenkin arvioitava kiireellisen avohuollon sijoituksen, kiireellisen sijoituksen ja huostaanoton jaettujen olosuhteiden keskinäistä ristiriitaa: Säädöksen illokuutio määrittää sen, että kaikki kolme kodin ulkopuolelle sijoittamisen perustetta rakentuvat samojen olosuhdemääritysten pohjalle, jotka löytyvät sijaishuoltoa käsittelevän luvun 49§:n ensimmäisestä momentista (LsL 417/2007) ja edelleen aiemmin mainitun lastenhuoltolain ensimmäisestä pykälästä. (Lastenhuoltolaki 683/1983.) Toisin sanoen, lastensuojelun avohuollon sijoituksen ja sijaishuollon kentät ovat vahvassa oikeudellisessa suhteessa kysymyksiin lastenhuollosta.

Huostaanotto on ollut jo aiemmassa lastensuojelulaisissa (683/1983 5.luku.) lastensuojelun keskeinen tehtävä, johon viranomaisella syntyy velvollisuus tiettyjen olosuhteiden olemassaollessa positiivisina määreinä, kuten aiemmin tutkimuksessani totesin. Sama velvollisuus on myös suhteessa kiireelliseen sijoitukseen suoraan 38§:n illokuutiosta ja välillisesti huostaanottoa koskevan 40§:n toisen momentin viimeisestä kohdasta (LsL 417/2007). Myös hallituksen esityksessä ajatellaan huostaanottoprosessista pääpiirteittäin samankaltaisesti ja samaan lastensuojeluprosessin kohtaan asettuvana (252/2006vp, 89). On mielenkiintoista, että esityksessä ilmaistaan huostaanoton säännösten kestävyys:

“[H]uostaanoton edellytyksiä koskeva lain yleinen sanamuoto on kestänyt hyvin aikaa ja on edelleen perusteltu. Huostaanoton edellytykset ehdotetaan säilytettäväksi pääpiirteissään asiallisesti nykyistä lastensuojelulakia vastaavina. Kodin olosuhteiden sijasta säännöksessä

käytettäisiin laajempaa käsitettä kasvuolot ja lapsen edunarvioimisen osalta viitattaisiin lain yleisiin säännöksiin...” (HE 252/2006vp.)

Niin ikään lapsen edun periaatteen voidaan nähdä vaikuttavan siinä, ettei esityksessä arvioida pysyvän tai määräaikaisen huostaanoton tai adoption olevan vieläkään vaihtoehto toistaiseksi voimassaolevalla huostaanotolle (HE 252/2006vp, 91). Huomionarvoista tutkielmani puitteissa on se esityksessä ehdotettu muutos, joka koskee huostassapidon lopettamisen edellytyksiä. Myös nämä esitetään pidettäväksi pääosin ennallaan, mutta samassa todetaan seuraavaa:

”Käytännössä on kuitenkin esiintynyt tilanteita, joissa ei aktiivisesti työskennellä lapsen kotiuttamiseksi eikä huostassapidon lopettamisen edellytyksiä tarkisteta pitkiin aikoihin, ehkä vuosiin. Tästä syystä viranomaisten velvollisuutta huostaanoton edellytysten olemassaolon tarkistamiseksi ehdotetaan korotettavaksi. Tarkistaminen tapahtuisi luontevasti asiakassuunnitelmaneuvoittelujen yhteydessä.” (HE 252/2006vp 91.)

Asiakassuunnitelmaneuvoittelut kiinnittyvät puolestaan asiakassuunnitelmien tekoon, joten samanaikaisesti asiakassuunnitelman teko liittyy huostassapidon lopettamisen edellytysten arviointiin. Mikäli lastensuojeluprosessissa tapahtuvat huostaanottojen purkamiset liittyvät ensisijaisesti asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tapahtumaan arviointityöskentelyyn, voi suhtautua kriittisesti ainakin tämän lastensuojeluprosessin ajalliseen tehokkuuteen.

Sijaishuoltoa koskevat kohdat hallituksen esityksessä painottavat sijaishuoltoapaikan valintaa, sijaishuollon laadun tasalaatuisuutta, perhesuhteiden jatkuvuutta. Yleisellä tasolla esityksessä pohditaan myös henkilökunnan osaamisen tasoa, ilmaistaan miten pitkän aikavälin tavoite on siirtyminen laitoshuoltopainotteisuudesta perhehoitoon ja keinoja taata lasten ja henkilökunnan osaamisen kohtaanto asuinyksiköissä. (HE 252/2006vp, 92-93). Mielenkiintoisena yksityiskohtana esityksessä on otettu hyvin jyrkästi kantaa laitosten paikkalukuun:

”Lastensuojelulaitoksessa yhdessä hoidettavan lapsiryhmän koko voi nykyisen lainsäädännön mukaan olla kahdeksan, poikkeustilanteissa ylikin. Tämä määrä on selvästi liian suuri, sillä laitoksiin sijoitettujen lasten vaikeat ongelmat sekä näin suuressa lapsiryhmässä tiheänä toistuva lasten vaihtuvuus aiheuttavat paljon levottomuutta.” (HE 252/2006vp, 93.)

Hallituksen esityksen mukaan syntyy vaikutelma ongelmien vaikeutumisesta samaan paikkaan sijoitettujen lasten määrän kasvaessa. Rajoitustoimenpiteiden osalta merkittäviä muutoksia ei esityksessä ehdoteta, mutta esitetään rajoitustoimioikeuden laajentamista osalle perhehoitopaikoista lääninhallituksen päätöksellä henkilöstö- ja muu resurssiperusteisesti yksittäistapauksissa (HE 252/2006vp). Tämän voi ymmärtää pitkällä aikavälillä edistävän esityksestä aiemmin nostettua tavoitetta siirtää painopiste laitossijaishuollosta perhehoitoon. Käytännössä tämä siis myös tarkoittaisi lainsäätäjän tahdon mukaan laitosoikeuksien siirtämistä myös perhehoitoon, jolloin ainakin tapauskohtaisesti lienee relevanttia kysyä miten perhehoito viime kädessä eroaa laitossijaishuollosta? Onko kyseessä Suomen lastensuojelulle ominaisesta perhekeskeisyydestä (perhe-elämän ensisijaistamisesta) johtuva pyrkimys, jossa sijaishuollon halutaan näkyvän toteutuvan pääsääntöisesti perhehoitona, vaikka perhehoidon oikeudet on muutettu laitoshoidon vastaaviksi? Kun laitoshuoltopainotteisuudesta siirrytään perhehoitopainotteisuuteen on siis toistaiseksi havaittavissa, että yksittäistapauksissa laitoshuollon oikeudet siirtyvät ikään kuin mukana.

Lastensuojelulain dikotomisen avohuolto/koti ja sijaishuolto/ei-koti -dikotomian seurauksena palvelujen käytännön toteuttamiseen liittyy entisestäänkin monimutkaisempia vastuun ja siten myös valvonnan kysymyksiä. Sijaishuollon valvontaan hallituksen esityksessä esitettiin ratkaisuna moninaisia yksityisiä palveluja, kunnallisia palveluja ja perhehoitoa koskevia rekistereitä, joihin liittyy ilmoitusvelvollisuus sijoittajakunnan osalta sijoitettavasta ja rekisterinpidon velvollisuus sijoituskunnan osalta sijoitetuista. (252/2006vp, 94-95). Rekisterit ja valvonta toimivat kuitenkin aina vain ulkoisista olosuhteista käsin tilanteissa, jotka edellyttävät proaktiivisuutta esimerkiksi omavalvonnan muodossa. Avohuollon, sijaishuollon ja huostaanoton näkökulmista eräänlainen käytäntöjen näkökulmasta sokea piste on aina se, mihin joudutaan kohdistamaan valvontaa. Avohuollon, sijaishuollon ja huostaanoton alueet lastensuojelussa voidaan arvioida korostuneen valvonnan alueiksi sekä eri asianosaisten oikeuksien näkökulmasta että sisällön osalta. Esimerkiksi laitoshuoltona toteutetun sijaishuollon sisäiset oikeudet ja velvollisuudet kattavat itsessään jo puolet näiden lastensuojelulain lukujen säännöksistä.

Yksi käytännön tason kysymys valvonnan osalta on, että miten sijaishuolto järjestetään? Sijaishuollon valvontaan esityksessä esitettiin ratkaisuna moninaisia yksityisiä palveluja, kunnallisia palveluja ja perhehoitoa koskevia rekistereitä, joihin liittyi ilmoitusvelvollisuus sijoittajakunnan osalta sijoitettavasta ja rekisterinpidon velvollisuus sijoituskunnan osalta sijoitetuista. (252/2006vp, 94-95). Valvontaa voisi kuitenkin miettiä myös perlokuution kautta siten, että valvonnan tarve on syntynyt säätämällä käsitellyt lastensuojelulain osat alueet nykyiseen muotoonsa. Käsillä olevan aiheen analyysin aikana on muodostunut samanaikaiset havainnot siitä, että laitosoikeuksia on pyritty osittain siirtämään ammatillisiin perhekoteihin ja kodin sekä ei-kodin vastakkaisuus vastuukysymyksenä ja kustannuskysymyksenä ovat lastensuojelun käytännöissä erittäin keskeisessä roolissa. On ennakoitavissa, että kodin ulkopuolella lasten huollon sääntökeskeisyys kasvaa vuosi vuodelta, sillä olosuhteet samanaikaisesti monimutkaistuvat ja kuten todettu, juridisoituvat. On myös perustuen kustannuskehityksestä olevaan tietoon²³ odotettavissa, että tämä kehitys ajaa alan palveluiden kustannuksia korkeammiksi. Olisiko tälle haasteelle olemassa lastensuojelulain itsensä kielen kautta toteutettavaa ratkaisua, jossa samanaikaisesti toteutuisi sekä valvonnan tarpeen vähentäminen että lastensuojelulain periaatteiden mukainen vanhemman tai muun huoltajan ensisijainen huoltovastuu ja lopulta myös myönteinen kustannuskehitys kuntien näkökulmasta?

5.6. LASTENSUOJELUN PIIRI JA HENKI

Lähdeaineistojen analyysi nosti esiin mielestäni lastensuojelun liepeillä toistuvat lastensuojelun piirin ja lastensuojelun hengen käsitteet, joita pyrin tässä alaluvussa tarkastelemaan lyhyesti lähdeaineistosta saamieni tutkimustulosten valossa. Tässä luvussa erikseen tarkastellut tutkimustulokset liittyvät ensisijaisesti lähdeaineistosta nousevaan kodin ja ei-kodin -dikotomiaan, jonka vuoksi käsittelemä asiaa heti alaluvun 5.5. jälkeen ennen varsinaista tutkimustulosten yhteenvetoa alaluvussa 5.7.

Lastensuojelulaissa kerrotaan miten lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten olisi "ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin." (LsL 417/2007, §2.2.) Itseäni kiinnostaa lastensuojelussa tämä ajatus lastensuojelun piiristä, jolla voi toisaalta terminä

²³ Kts. luku 5.2.

havaita yhtymäkohtia lasten laululeikkiin, mutta myös aikuisten maailman ajatukseen ‘pienistä piireistä’. Lastensuojelun piiriin kuuluu eittämättä kaikki se mitä tehdään lastensuojeluna. Kysyä kuitenkin voi, että miten määritellä lastensuojelun sisäpiiri, onko sillä sisä- ja ulkopiirit erikseen ja ketä niillä on? Lastensuojelun piirin ohella lastensuojelun laajempaan tarkoitukseen viitataan usein termillä lastensuojelun henki. Miten lastensuojelun hengen ja piirin keskinäinen suhde on käytännössä asettunut? Toimivatko ne samaan suuntaan yhteisen päämäärän mukaisesti vai ovatko ne jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Tutkimukseni tulosten näkökulmasta lastensuojelun piiri ja lastensuojelun henki ovat retorisesti metafora sille, joka tekee lastensuojelun käytänteet. Henki ohjaa piirin muodostumista, mutta ovatko hengen ja piirin roolit tasapainoisessa suhteessa toisiinsa? Kun syvennetään olemassaolevaa lainsäädäntöä tullaan myös syöneeksi olemassaolevan lainsäädännön reagointivaraa tarveperusteisesti. Erityistilanteista säätäminen lailla päinvastoin kuin olettaisi päättyä usein rajoittamaan viranomaisten työskentelymahdollisuuksia. Toisaalta voidaan taas lainsäädännön syventyessä tulla huomioineeksi aiempaa erityisiä elämäntilanteita, joista eletty elämä koostuu. Aina kuitenkin uusien säännösten voimaantultua syntyy samanaikaisesti sekä uusia oikeudellisia ongelmia että uusia tai ylläpidettyjä yhteiskunnallisia olosuhteita.

Viittasin tutkimukseni teoriaosuudessa filosofi Rosi Braidottin termiin lokaation politiikasta, joka sopii tutkimuksessani nostettavaksi tässä kohdassa lokuution, illokuution ja perlokuution rinnalle. Lokaation politiikka on ajallis-paikalliseen sijaintiin tai kartografiaan kytkeytyvää toimintaa ja sen tekemistä näkyväksi. (Braidotti 2013, 188.) Lastensuojelupalvelujen käytäntöä määrittää lokuution näkökulmasta hyvin mittavasti avoimuuden ja sijaishuollon palveluiden jako. Illokuution näkökulmasta voi ymmärtää sijaishuoltoon liittyvien vastuukysymysten ja niihin liittyvien velvollisuuksien²⁴ tulevan säädetyksi lastensuojelulain kautta, koska lastensuojeluprosessi on myös luonteeltaan asiakkaastaan kannetun oikeudellisen vastuun muokkaamisprosessi. Lastensuojeluprosessissa huoltajan ensisijainen vastuu lapsesta muuttuu ehdolliseksi mikäli lain edellytykset täyttyvät ja lastensuojeluviranomaiselle syntyy velvollisuuksia ottaa vastuu

²⁴ Kunnioittamis-, toteuttamis- ja suojaamisvelvoitteet (Rautiainen 2013, 111).

lapsesta. Braidottin lokaation politiikan käsitteen näkökulmasta voidaan edellyttää tilanteessa huomioonotettavaksi sekä materialistiset että immateriaaliset elementit kokonaisuudessaan kaikkine haittaavine ristiriitaisuuksineen ja kehittävine jännitteineen.

Lastensuojelulain tulkinta Braidottin käsitteen näkökulmasta voisi olla seuraavanlainen:

1. Lastensuojelulaki on oikeus- ja velvoitepainoinen säädös, jossa määritellään tarkasti millaista lastensuojelutoimintaa on ja miten sitä tulee toteuttaa.
2. Lastensuojelulain muodostumista ovat ohjanneet moninaiset intressit, joista keskeisiä ovat oikeudellinen (lapsen etu ja osallisuus) ja pragmaattinen (sisältö ja järjestäminen) intressi.
3. Lastensuojelulain muotoon ovat vaikuttaneet sekä sisäiset että ulkoiset tekijät.
4. Lastensuojelun tarpeet syntyvät reaaliajassa ja lainsäädäntö ei, joten tarve ja palvelu ovat jännitteisessä suhteessa.
5. Sikäli kun lainsäädäntö määrittelee palvelut, valta normalisoi moninaiset tarpeet osaksi olemassaolevia palveluita.

Lokaation politiikan näkökulmasta voisikin todeta lastensuojelulain olevan risteävien ja jännitteisessä suhteessa toisiinsa olevien intressien kenttä, jossa ajallis-paikallisesti eri intressit päätyvät valta-asemaan.

Nykyisen lainsäädännön sijaishuoltokeskeisyyden näkökulmasta voi arvioida valta-asemassa olevan lain tavoitteissa ilmaistun kodin ensisijaisuuden sijaan muualla tapahtuva lasten huolto. Onkin perusteltua kysyä, että tuleeko lastensuojelun kentällä lainsäädännön kautta entistä näkyvämmäksi lapsiasiakas vai lain 'tuottaja'? Missä määrin olemassaolevat rakenteet tosiasiallisten tarpeiden sijaan ovat vaikuttamassa lakien kehitykseen? Voiko olla niin, että painopisten lainsäädännön kehittymisessä on siirtynyt lastensuojelun hengestä lastensuojelun piiriin? Pohdin tätä tarkemmin alaluvussa 5.8 jatkotutkimusmahdollisuuksien yhteydessä.

5.7. TULOSTEN YHTEENVETO JA ARVIOINTI

Tutkimuksessa selvitettiin kahta asiaa: Millaista lastensuojelun käytäntöä vuoden 2007 lastensuojelulaille tullaan tehneeksi ja miten lastensuojelun käytäntö vastaa hallituksen esityksestä ilmenevää lainsäätäjän tahtoa? Tutkimuksen teoreettisessa kontekstissa keskeinen hyväksyty hypoteesi oli sosiaalisesta konstruktionismista ja puhetekoriasta

nouseva ajatus kielen vaikutuksesta todellisuuden muodostumisessa. Tutkimusaineistona toimi lastensuojelulaki (417/2007) ja esitys lastensuojelulaiksi (HE 252/2006vp). Lähdeaineiston tutkimusmenetelmänä toimi puhetekoteoria, jolla on aiemmin tutkittu juridista kieltä.

Tutkimuksen edetessä puhetekoteorian käyttö menetelmänä tarkentui ja etenkin lähdeaineiston laajuuden vuoksi puhetekoteorian menetelmästä päätyivät käyttöön lähinnä ydinkäsitteet (lokuutio, illokuutio ja perlokuutio), joiden kautta lähdeaineiston analyysi toteutui. Edellä mainittujen ydinkäsitteiden ohella myös puhetekoteorian ja sosiaalisen konstruktionismin kielen ja todellisuuden suhdetta ilmentämä konstitutiivisuus, institutionaalinen todellisuus ja lopuksi lokaation politiikka tulivat tulosluvussa käsitellyksi. Näiden asioiden yhteisvaikutuksena muodostunut tutkimusorientaatio määritti sen, että tutkimuksessa sovellettu puhetekoteoria oli ominaisluonteeltaan laadullista tutkimusta, eikä sen avulla pyritty tavoittelemaan kielisyntaksin taso analysointia lähdeaineistosta. Tämän vuoksi tutkimusprosessissa korostui tutkijan roolia havaintojen tekijänä, kokoajana, ymmärtäjänä ja välittäjänä. Tällainen tutkimusasetelma asettaa rajoituksia siihen kuinka sovellettavissa tutkimustulokset ovat sellaisenaan muissa yhteyksissä tai todennettavissa eri kontekstien puitteissa, mutta toisaalta se myös mahdollistaa uudet pragmaattis-filosofisia kysymyksenasettelut ja siten tuottaa kaikelle kehitykselle elintärkeää dialogisuutta rakenteellisen sosiaalityön kentälle.

Tutkimuksen tulokset voidaan itsessään jakaa neljään osaan - lokuutio, illokuutio, perlokuutio ja lokaation politiikka - joista jokainen kontribuoi tutkimuskysymyksiin saataviin vastauksiin. Pohdittaessa lastensuojelulakia kokonaisena säädöksenä lokuution näkökulmasta, sisältää se huomattavan suuren määrän menettely- ja prosessiohjeita eli positiivisia sisällöllisiä määreitä (kts. 5.1-5.5). Korostuneesti nämä olivat esillä sekä sijaishuoltoa käsittelevässä luvussa että siinä miten lain tarkoitusta toteuttavan viranomaisen toimintaperiaatteita määriteltiin lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa (LsL 417/2007). Illokuutiona lastensuojelulain rooli osana lastensuojelun käytäntöä tulee huomioida kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin, lastensuojelutyö on vahvasti oikeusperiaatteen tasolla lakisidonnaista toimintaa, jossa vain säännöksellä luotuja oikeussuhteita voi hyödyntää. Toisin sanoen, ei voi myöntää palvelua, josta ei ole olemassa säännöstä tai menetellä toisin

kuin menettelysäännöksissä säädetään. Toiseksi, lastensuojelulaki säättää erityislakina huomattavan määrän oikeussuhteita oikeuksina ja velvollisuuksina osaksi lastensuojelutoiminnassa edellytettyä sisältöä tai menettelyä. Lastensuojelulain illokuutiosta ja valituista sanamuodoista käsin ylläpidetään vahvoja suhteita kunnioittamis-, toteuttamis- ja suojaamisvelvoitteisiin etenkin sisällöltään positiivisten eli sisältöä määrittävien ja illokuutiolta indispositiivisten eli ei-vapaaehtoisten säännösten kautta. Lastensuojelun positio on siis erityinen: Se luo oman institutionaalisen todellisuutensa oikeusjärjestyksen paikastaan käsin (Kts.esim. 3.3).

Perlokuution näkökulmasta sekä lokuutio että illokuutio kontribuovat perlokuution käsitteellä tarkasteltuihin ‘ulkoisiin vaikutuksiin’. Perlokuution näkökulmasta lastensuojelulaissa muodostuu illokuution tasolla oikeudellisia oikeus- ja velvollisuussuhteita, jotka vaikuttavat olennaisesti lastensuojelupalvelujen käytäntöön. Voi todeta lastensuojelulain tarkoituksen olevan velvollisuusnäkökulmasta lähinnä suojaamisvelvoitetta, jonka kahtena rajapintana toteuttaminen (palvelut ja turvaaminen) ja kunnioittaminen (perusoikeudet/asianosaiset) voi ymmärtää. Tutkielmassani jaoin lähdeaineiston tarkastelun viiteen osaan: Itse säädöksessä kaikilla näillä osa-alueilla velvoitepainopiste on suojaamis- ja toteuttamisvelvoitteiden alueella (Kts. 5.1-5.5). Lastensuojelulaki *tulee säädetyksi* käytännön menetelmäohjeeksi siitä miten viranomainen on samanaikaisesti oikeutettu ja velvoitettu toteuttamaan lapsen oikeuksia kunnioittavien elämän olosuhteiden ylläpitoa ja suojaamaan tätä kasvua ja kehitystä vaarantavilta asioilta vanhemman tai muun huoltajan ollessa siihen arvion mukaan kykynemätön. Asema erityislainsäädäntönä ja viranomaiset toteuttajana sitovat lain vahvasti lastensuojelun käytäntöjen ulottuvuuteen.

Toinen tutkimuskysymykseni koski lainsäätäjän tahdon ja säädetyin lain suhteen harmonisuutta, eli kuinka hyvin säädetyksi tullut laki vastaa lainsäätäjän tarkoitusta. Hallituksen esityksestä ilmenevän lainsäätäjän tahdon ja lastensuojelulain välillä on sekä harmonisia että disharmonisia osa-alueita tutkimukseni tulosten valossa. Tulosten valossa kuitenkin harmonian ja disharmonian käsitteet eivät sovellu ilmentämään sitä lainsäätäjän tahdon ja itse säädöksen suhdetta, joka tutkimuksessa ilmeni. Pikemminkin tätä voisi tarkastella esimerkiksi jännitteisyyden -käsitteen kautta. Keskeisinä jännitteisinä teemoina

lastensuojelulaista nousi tutkimuksessani esiin indipositiivisten säännösten runsaus (5.1), kustannuspolkujen merkittävyys (5.2), osallisuuden painopiste nimenomaan osallistamisena (5.3), lastensuojeluilmoitusten tiedollinen luonne ja asiakasuunnitelma -keskeisyys lastensuojeluprosessissa (5.4) ja muualla kuin kotona tapahtuvan lapsen huollon ‘juridinen määrällinen intensiteetti’ (5.5). Näistä erillisenä nousi myös esiin normaalin ja erityisen jännitteinen suhde. Pyrin kokoamaan alaluvussa 5.6 nämä jännitteisyyden osa-alueet osaksi laajempaa lastensuojelun hengen ja lastensuojelun piirin jännitteistä suhdetta, jota avaan alaluvussa 5.8 myös jatkotutkimusmahdollisuuksien näkökulmasta.

Tutkimuskysymysten näkökulmasta voi tehdä seuraavat abstraktin tason johtopäätökset: Lastensuojelulaille (417/2007) ei ole tultu luoneeksi valmista lastensuojelun käytäntöä ja hallituksen esityksestä (252/2006vp) ymmärrettävissä oleva lainsäätäjän tahto on useissa kohdin jännitteisessä suhteessa tähän käytäntöön. Pohdin alaluvussa 5.8 näiden tulosten jatkotutkimusmahdollisuuksia erityisesti tutkimuksessa havaittujen jännitteiden suhteen.

5.8. JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET

Lakisidonnaisen diskursiivisen positionsa ohella lastensuojelulain tarkastelu kielitekona auttoi tutkimuksen puitteissa havainnoimaan lastensuojelua muutamia keskeisiä ajan ja tilan positioita tunnistavaa toimintaa. Ajallinen positio on ajallinen rajoittuneisuus, sillä lastensuojelulaissa mitään ei säädetä ajallisesti pysyväksi paitsi lain tarkoitus, tavoitteet ja menettelytavat. Sen sijaan tarveperusteisuus kaikissa palveluissa ja tilanteissa, määräajat ja säännöllisen arvioinnin vaatimukset sekä huostassapidon väliaikaisuus tuovat korostuneesti esiin suomalaiselle lastensuojelukontekstille erityisen ajatuksen kotona asumisen ja siten ydinperheen ensisijaisesti roolista lapsen edun mukaisena kasvattajana. Asuinpaikkaan liittyvä kodin ja muun asuinpaikan dikotomia puolestaan toimii säädöksessä keskeisenä paikan position määreenä.

Lastensuojelulaki tosiasiallisesti säättää palvelut määriytyviksi huoltovastuun ja asuinpaikan perusteella (LsL 417/2007). Käytännön lastensuojelutyötä määrittäväksi säädetyn tarveperusteisuuden perusteella tällaiset jyrkät palvelurajat eivät kuitenkaan välttämättä palvele asiakkaan tosiasiallisia tarpeita, sillä tarpeet eivät asiakasrajapinnasta muodostu palvelukentän mukaisesti vaan elämän tuottamalla monimuotoisuudella. Siinä missä

asiakkaiden tarpeet eivät jatkossakaan ohjaudu säädetyn palvelukartan mukaan, palveluntuottajien tuottamat palvelut kyllä ohjautuvat ja jopa tukeutuvat näihin säädettyihin palvelurakenteisiin. Jotta laadukkaalle palvelulle olisi tosiasialliset mahdollisuudet toteutua, olisi ajallis-paikallinen rajapinta vallitsevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen oltava tasapainossa ja muutos-sensitiivinen juridisen diskurssin sisäisen position kanssa. Olisi pystyttävä kriittisesti tarkastelemaan niitä asioita, jotka ohjaavat lainsäädännön muodostumista. Tutkimukseni perusteella voi esimerkiksi todeta lainsäätäjän pyrkivän ennaltaehkäisevään ja lapsen oikeuksia turvaavaan kotona toteutettavaan palveluun, mutta päätyneen turvaamaan oikeuksia sijaishuollon puolella paisuneella sääntelyllä, sillä lastensuojelun käytäntö itsessään on muodostunut avohuolto-sijaishuolto -dikotomian varaan. Palvelurakenteiden lihavoituminen ja säädännöllinen intensifioituminen sijaishuollon osa-alueella voi olla sekä myönteinen asia oikeusturva-aspektien, lapsen oikeuksien toteutumisen ja vaikkapa hyvän kohtelun näkökulmasta että kielteinen lastensuojelun palvelukentän tasapainon katoamisesta. Esimerkiksi moraalikadon kasvulle on huomattava riski lastensuojelukentällä tyypillisessä tilanteessa, jossa palveluntuottaja arvioi oman työnsä jälkeä ja on riippuvainen samaan aikaan työnsä jäljen laadusta (johon tulot kietoutuvat). Myös laitoshuolto on pakotettu etsimään pysyvyyttä jostain, sillä toimikentälle tulo ei kuitenkaan ole kustannusten ja lupien näkökulmasta yksinkertainen prosessi. Toimintaa ei laitosmittakaavassa pysty alas- ja ylösajamaan hetken mielijohteista. Samanaikaisesti olemassaolevat sääntelystä syntyvät rakenteet luovat epäsuorasti siis insentiivin pidentää sijoitusten kestoa ja pysyvyyttä, vaikka lain tarkoitus olisi toisensuuntainen.

Nähdäkseni mahdollisesti tärkeät jatkotutkimuksen aiheet liittyvät myös tähän lastensuojelulain dikotomiaan ja jännitteeseen suhteeseen suhteessa lainsäätäjän tahtoon. Erityisesti palveluiden kustantamisen ja järjestämisen tavan sekä lainsäätäjän tahdon että kodin ensisijaisuuden teemat implikoivat kysymystä paikallisista palvelupoluista, joka toisaalta liittyy myös laajemmin koko palvelukentän rakenteeseen ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen maantieteellisesti. Toinen aihe, joka tutkimuksen puitteissa nousi mielestäni uuteen valoon osittain osallisuus ja osallistaminen teemojen kautta oli lastensuojelun piirin ja hengen mahdollinen vastakkainasettelu. Tästä näkökulmasta lastensuojelun henki määrittyi lapsen oikeuksien ja lapsen edun ensisijaisuudeksi kun taas lastensuojelun piiri

määrityksi rakenteiksi, prosesseiksi ja normatiiviseksi. Lastensuojelun henki on luonteeltaan inklusiivisen hyväksyvä ja lastensuojelun piiri taas kontrolloivan normatiivinen. Ohjaako henki tällä hetkellä piiriä vai piiri henkeä, ja kumpi näistä tilanteista olisi yhteiskunnallisesti toivottavaa?

6. YHTEENVETO JA POHDINTA: ‘TOO BIG TO FAIL?’

Lastensuojelulain (417/2007) ja hallituksen esityksen (252/2006vp) tarkastelu kieliteon ja sen todellisuusvaikutusten eli lastensuojelun käytännön näkökulmasta tekivät tutkimuksen puitteissa mahdolliseksi havaita erilaisia jännitteitä, jotka syntyvät tai säilyvät lainsäädännössä moninaisista syistä. Tutkimukseni alussa pohdin tutkimuskohdettani eli lainsäädäntöä tutkittavan, ylläpidettävän ja muutettavan ominaisuuksien kautta. Tutkimuksen edetessä näkökulma lainsäädännön kaikista näistä samanaikaisesti olemassaolevista ominaisuuksista vahvistui. Lainsäädännön tutkiminen kielitekona tuki sen konstruktivisen ja kollektiivisen luonteen tarkastelua osana rakenteellista sosiaalityötä. Toisin sanoen, lastensuojelulaki on myös yhteiskunnallisen kehityksen ohjaamisen instrumentti, jonka kielessä näkyy sekä arvotavoitteita että poliittisia tavoitteita kuten esitöissäänkin. Lastensuojelun kehitys Suomessa on kuitenkin tullut problematisoiduksi 2000-luvulla tutkielmassani esitetyn lastensuojelun käytännön laadullisen heikkouden tai jännitteisyyden sekä resurssien että tarpeiden jännitteisen suhteen vuoksi.

Tutkimuksen kautta esille nousseen asetelman perusteella voisi lastensuojelua koskevan rakenteellisen sosiaalityön kysymyksiksi nousta esimerkiksi seuraavat: Asettavatko lastensuojelulain juridiset velvoitteet, joihin kietoutuu myös ihminen viranomaisen takana, lastensuojelun sosiaalityöntekijän suhtautumaan työhönsä aiempaa enemmän omien oikeusturvakysymystensä kautta? Kun lastensuojelun käytänteissä kyse on loppuviimein aina epätäydellisestä tiedosta ja tarpeiden ja resurssien epäsuhdasta työskentelyprosessista, onko lapsen sijoittaminen yksinkertaisesti vain yksinkertaisempaa kuin avohuollon palveluiden toteuttaminen? Mitä käytännössä tarkoittaisi laitoshuollon suurimittainen purkaminen avohuollon tukipalveluiksi ja missä määrin se olisi mahdollista?

Tutkimukseni tulosten valossa voidaan viime kädessä lähdeaineiston kautta arvioida lastensuojelulla pyrittävän tuottaa yhteiskunnallisia riskejä vähentävään ja lisäarvoa tuottavaan julkisen vallan toimintamuoto, jonka perusoikeuksiakin rajoittaville toimille on sekä tutkimuslähteiden (esim. Eronen 2013) perusteella tarvetta että yhteiskunnallinen hyväksyntä: Nykäsen (2013, 147) mukaan “julkisoikeudellisen sääntelyn ytimessä on demokraattisen oikeusvaltion käsite.” Lainsäädäntö on siis todellisen ja kollektiivisen institutionaalisen, eli immateriaalisesta materiaaliseksi muuntuvan, yhteiskunnalliseen

todellisuuden demokraattista rakentamista, joka ei tapahdu teleologisesti kohti jotain päätepistettä vaan osana aikaa ja paikkaa. Tällä hetkellä aika ja paikka viestivät lapsen edun ja oikeuksien korostuneisuutta erityisryhmänä, jota tulee suojella yksilöllisin perustein. Samanaikaisesti aika ja paikka viestivät julkissektorin kipuilusta tällaisen suojelutehtävän toteuttamisessa nykyisissä sijaishuoltopainotteisissa rakenteissa, jonka haasteita on tarkasteltu tutkimuksen aikana.

On tärkeä tunnistaa juridisen kielen rooli osana yhteiskunnallisen kehittämisen instrumenttia eli lainsäädäntöä. Lainsäädäntö kehittyy arvojen ja olosuhteiden pohjalta aina uudestaan enemmän tai vähemmän täydellisenä suhteessa tarkoitukseensa. Voimassaolevan lainsäädännön ja yhteiskunnallisten tarpeiden välistä jännitteisyyttä voi purkaa lainsäädäntöä uudistamalla, tulkitsemalla lainsäädäntöä uudestaan tai vaikkapa filosofisella ongelmien uudelleen määrittelyllä. Kuten lainsäädäntö muutenkin, myös avohuollon ja sijaishuollon välinen dikotomia on konstruktio, joka konstruktiiivisuutensa vuoksi on myös 'poisrakennettavissa'. Palveluiden tuloksellisuuden näkökulmasta onkin mielenkiintoista kysyä, että ovatko lainsäädännön kautta toistuvat sijaishuollon rakenteet jo tutkielman otsikko mukailleen 'too big to fail' vai perustuuko niiden osuus lastensuojelussa tarpeen kasvun olemassaololle ja palvelun tuloksellisuudelle? Tutkimuksen tulosten näkökulmasta sijaishuollon lainsäädännön painon voi arvioida näkertävän lastensuojelulain hengen mukaisia ennaltaehkäisevyyden ja kodin ensisijaisuuden periaatteita ja niiden käytännön toteutusta. Tutkimuksen tulosten näkökulmasta voisi myös arvioida tämän jännitteisen alueen harmonisointi voisi vaikuttaa myönteisesti lastensuojelulain tuottaman käytännön ja lainsäätäjän tarkoituksen yhdenmukaisuuden toteutumiseen, joka viime kädessä merkitsisi parempia palveluita lastensuojelun asiakkaille.

LÄHDELUETTELO:

Austin, John L. (1975): *How to Do Things with Words*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

Brown, Alexander (2019): "African American Enslavement, Speech Act Theory, and the Law." *Journal of African American Studies* 23 (3). Sivut 162-177.

Conte, Amadeo (2002): *Atto performative: il concetto di performatività nella filosofia dell'atto giuridico*. In: Lorini, G. (Ed.). *Atto Giuridico*. Adriatica, Bari. sivut 29-108.

Deleuze, G. & Guattari, F. (2007): *Anti-Oidipus: Kapitalismi ja skitsofrenia (1972)*. Suom.. Tapani Kilpeläinen. Tutkijaliitto. Helsinki.

Ditlev, T. & Letto-Vanamo, P. (2015): *Oikeuden maailma: Näkökulmia oikeuskulttuureihin*. Suomen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Eaton, Marcia (1974): *Speech acts: A bibliography*. *Centrum* 2. sivut 57-92.

Eronen, T. (2013): *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista*. Helsinki: THL.

Eskola, Jari & Juha Suoranta (2003): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Hacking, I. & Koskinen, I. (2009): *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.

Hancher, Michael (1980): *Speech acts and the law*. University of Minnesota. Georgetown University Press.

Heino, Tarja (2007): *Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana*. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/handle/10024/77977>KOKeit%C3%A4_ovat_lastensuojelun_uudet_asiakka atPilot1.pdf. Katsottu: 1.3.2020.

Heinonen, Hanna; Hipp, Tiia; Väisänen, Antti (2012). *Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät?* Lastensuojelun keskusliitto. Saatavilla:

https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Miten_lastensuojelun_kustannukset_kertyvat.pdf, Katsottu: 3.3.2020.

Helin, Markku (1998): "Kieli oikeustodellisuuden rakentajana." Lakimies 6-7. Sivut 1027-1036.

Holzinger, Katharina (2004): Bargaining Through Arguing: An Empirical Analysis Based on Speech Act Theory. Political Communication, 10584609, 21(2). Sivut 195-222.

Hämäläinen, Juha (2011): Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kermish, Nicole (1975): Language and the law: A review of the literature. Boston. Unpublished MS.

Koskensilta, Risto (2017): J.L. Austinin puheet, teot ja niiden seuraukset. Niin & Näin, 2/2017, Tampere. Sivut 64-73.

Koskinen, S. & Kulla, H. (2009): Virkamiesoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Kuntaliitto (2019): Kuntaliiton tiedotteet. Saatavilla: <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2019/kuntatalous-ajautui-kriisiin-kaksi-kolmesta-kunnasta-teki-negatiivisen-tuloksen>. Katsottu 20.2.2020.

Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2018 (2019): Kuusikko-työryhmän julkaisusarjan raportti 4/2015. http://www.kuusikkokunnat.fi/lastensuojelu_raportit.

Laitala, Marjo & Puurunen, Vesa (2016): Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset. Tampere: Vastapaino.

Lehto-Salo, Pirkko (2011): Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Lepola, Henri (2018): Lastensuojelun laitoshoidon kodeissa? Kirjallisuuskatsaus mahdollisuudesta järjestää laitoshuolto toisin. Jyväskylän avoin yliopisto.

Luker, T. (2015): Performance Anxieties: Interpellation of the Refugee Subject in Law, *Canadian Journal of Law and Society*, 30(1). Sivut 91-107.

Marcu, Daniel (2000): Perlocutions: The Achilles' heel of speech act theory. *Journal of Pragmatics*, 32(12), Sivut 1719-1741. doi:10.1016/S0378-2166(99)00121-6

Määttä, Tapio (toim.), Antti Kolehmainen, Jonna Kosonen, ja Matti Tolvanen (2018): *Oikeudellisen Ajattelun Perusteita*. Joensuu: University of Eastern Finland.

Nykänen, Pekka (2013): Oikeusjärjestys ja sen erityispiirteet. Teoksessa: Nykänen, Pekka (toim.): *Johdatus oikeusjärjestykseen*. Tampereen yliopisto, Tampere. Sivut 11-64.

Närhi, Kati, Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014): Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä, *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 22(3), sivut 227-244.

Pajulammi, Henna (2014): *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Talentum. Helsinki.

Pietarinen, Juhani (2002): Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juha Pietarinen (2002) (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus

Pynnönen, Anu (2013): *Diskurssianalyysi; tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Jyväskylän yliopisto.

Rautiainen, Pauli (2013): *Julkisoikeus*. Teoksessa: Nykänen, Pekka (toim.) (2013): *Johdatus oikeusjärjestykseen*. Tampereen yliopisto, Tampere. Sivut 69-117.

Ruohonen, Janne & Virtanen, Pertti (2013): *Yritysjuridiikka*. Teoksessa: Nykänen, Pekka (toim.) (2013): *Johdatus oikeusjärjestykseen*. Tampereen yliopisto, Tampere. Sivut 123-161.

Ruusuvuori, Johanna & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (2010): *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino

Salgueiro, Antonio (2010): PROMISES, THREATS, AND THE FOUNDATIONS OF SPEECH ACT THEORY. *Pragmatics* 20, no. 2, s. 213-228.

Sbisà, Marina (2009): Uptake and Conventionality in Illocution. *Lodz Papers in Pragmatics*. 5(1), sivut 33-52.

Sbisà, Marina (2014): Austin on Language and Action. Teoksessa J.L.Austin on Language. Toim. Brian Garvey. Palgrave Macmillan, Basingstoke. Sivut 13-31.

Searle, John (1965): What is a speech act? In M. Black (ed.), *Philosophy in America*. Ithaca, NY: Cornell University Press. London: Allen and Unwin.

Searle, John (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John (1985/1984): *Minds, Brains and Science: The 1984 Reith Lectures*, USA: Harvard University Press.

Searle, John R. (1995): *The Construction of Social Reality. The Structure of Human Civilization*. UK: Cambridge University Press.

Sinko, Päivi (2004): *Laki ja lastensuojelu*. Lisensiaatintutkimus, Helsingin yliopisto.

Sosiaalibarometri (2017): *Sosiaalibarometri (SBM)*. STM.

Tamm, D. & Letto-Vanamo P. (2015): *Oikeuden maailma*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Tarasti, Lauri (2002): Yhteiskunnan oikeudellistuminen. *Defensor Legis*, 4/2002, sivut 575-585.

Tolonen, H., Koulu, S., and Hakalehto, S. (2019): Best Interests of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remains the Same?. In *Best Interests of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remains the Same?*, Leiden, The Netherlands: Brill/Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004382817_010

Tsohatzidis, Savas (2010): Speech Act Theory: Some current options. *Intercultural Pragmatics*, 7(2), sivut. 341-362. doi:10.1515/iprg.2010.015

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas (2008): Sosiaalioikeus. 4.painos. Helsinki; WSOY.

Vantaan Sanomat (2019): Lasten ja nuorten sijaishuollon kustannukset kasvavat.26.5.2019.
<https://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/773273-lasten-ja-nuorten-sijaishuollon-kulut-kasvavat-sijoitettavia-yha-enemman>. Katsottu 15.3.2020.

Verschueren, Jef (1976): Speech act theory: A provisional bibliography. Bloomington: Indiana University linguistics club.

Visconti, Jacqueline (2009): Speech acts in legal language: Introduction. *Journal of Pragmatics*, 41(3), s. 393-400. doi:10.1016/j.pragma.2008.06.007

Yovel, Jonathan (2000): What is Contract Law "About"? Speech Act Theory and a Critique of "Skeletal Promises". USA: 94 Northwestern University Law Review. Sivut 937-962.

Slavoj Žižek (2009): Pehmeä vallankumous; psykoanalyysi, taide, politiikka. Helsinki: University Press.

Oikeuslähteet

Hallintolainkäyttölaki (586/1996)

Hallintolaki (434/2003)

HE (252/2006vp)

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus) (1966)

Kuntalaki (410/2015)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361)

Lastensuojelulaki (407/2007)

Lastensuojelulaki (683/1983)

LOS (1989)

Perustuslaki (731/1999)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)